

# Verbal artighet och översättning av artighetsuttryck mellan kroatiska och svenska

---

**Marić, Marija Petra**

**Master's thesis / Diplomski rad**

**2024**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

*Permanent link / Trajna poveznica:* <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:775654>

*Rights / Prava:* [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-08-30**



Sveučilište u Zagrebu  
Filozofski fakultet  
University of Zagreb  
Faculty of Humanities  
and Social Sciences

*Repository / Repozitorij:*

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb  
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



ZAGREBS UNIVERSITET  
FILOSOFISKA FAKULTETEN  
INSTITUTIONEN FÖR SKANDINAVISTIK

Marija Petra Marić

**Verbal artighet och översättning av artighetsuttryck mellan  
kroatiska och svenska**

Masteruppsats

Handledare: Goranka Antunović

Zagreb, 2024

# Innehåll

1. Inledning .....	3
2. Artighetsteori och ansikte .....	4
2.1. Artighetsteori av Brown och Levinson .....	5
3. Verbal artighet.....	5
3.1. Artighet i kroatiskan.....	6
3.2. Artighet i svenskan.....	8
4. Utmaningar vid översättning av artighetsuttryck.....	8
4.1. Hierarkiska relationer, distans och du-tilltal.....	9
4.2. Avsaknaden av några artighetsfraser .....	12
5. Slutsats .....	14
6. Litteraturförteckning .....	14
7. Översättningar från svenska till kroatiska .....	15
7.1. Finlandssvenskar i Norden.....	15
7.1.1. Finlandssvenskar i Norden – översättning .....	22
7.2. Ja må han le...Va? .....	30
7.2.1. Ja må han le...Va? – översättning .....	39
7.3. I Love My Car – berättelsen om bilen.....	47
7.3.1. I Love My Car – Berättelser om Bilen – översättning .....	61
8. Översättningar från kroatiska till svenska .....	76
8.1. Moj ZET – mobilna aplikacija.....	76
8.1.1. Moj ZET – mobilna aplikacija – översättning.....	86
8.2. Plenković: Po BDP-u i zaposlenosti već smo nadmašili pretkriznu 2019.....	95
8.2.1. Plenković: Po BDP-u i zaposlenosti već smo nadmašili pretkriznu 2019.- översättning	104
8.3. Preporuke za zaštitu djece i sigurno korištenje elektroničkih medija .....	114
8.3.1. Preporuke za zaštitu djece i sigurno korištenje elektroničkih medija – översättning ....	117
9. Källtexter .....	120

# 1. Inledning

Frågan om artighet, om vad som anses vara artigt och vad som är oartigt, är ett dilemma vi ställs inför dagligen, vare sig medvetet, eller omedvetet. Artighet, eller anständighet som begrepp är inte alls okänt i dagens samhälle, vilket kan bekräftas med de olika etablerade mönstren och (oskrivna) sociala regler som ”styr” ett samhälle och kanaliserar den verbala och icke-verbala kommunikationen mellan dess medlemmar.

När man pratar om språklig artighet ger svenska några annorlunda möjligheterna för att uttrycka artighet än några andra, enligt min erfarenhet vad gäller verbal artighet mer rättframma språk. När man pratar om kroatiska och svenska kan man i denna aspekt peka på tydliga skillnader. Just därför uppstår frågan hur man ska göra när man stöter på skillnader i artighetsuttryck vid översättning av texter från kroatiska till svenska och vice versa.

Den här uppsatsen förutsätter vissa svårigheter vid översättning av texter från och till svenska som uppstår som följd av en sådan implicit språklig artighet. Syftet med uppsatsen är att undersöka hur man kan hantera översättningssituationer där ett språk man använder (svenska) inte ger samma möjligheter att uttrycka artighet som språket man har som modersmål (kroatiska). I första delen ges en allmän översikt över Browns och Levinsons artighetsteori med fokus på verbal artighet. Därefter görs en kontrastiv analys av några artighetsuttryck i svenskan och kroatiskan, följd av en beskrivning av olika sätt på vilka artighet i de två språken realiseras. I fortsättningen erbjuds svar på hur man kan uttrycka det artiga som sägs i ett av språken på det andra språket. Detta tjänar som underlag för den andra delen av uppsatsen där texter av olika typer översätts från och till svenskan.

Jag har valt att översätta tre texter från svenska till kroatiska och tre omvänt. Den första texten är en populärvetenskaplig artikel publicerad i den webbaserade tidskriften Språkbruk. Artikeln är intressant för denna uppsats i så måtto att den egentligen är ett samtal med flera finlandssvenskar som berättar om några saker de märkt när de flyttade till ett annat nordiskt land, inklusive artighetsmönster och därmed förknippade skillnader mellan olika nordiska språk. Den andra texten jag översatte till kroatiska är ett utdrag ur romanen *Jag må han le – Va?* av Per Nilsson. Den sista texten jag översatte till kroatiska är en blogg med berättelser om bilar i olika personernas liv.

För de texter som ska översättas till svenska har jag valt att översätta en anvisning för användning av appen Moj ZET, som är en ny app för kollektivtrafik i Zagreb. Vidare har jag bestämt mig att översätta en intervju med den kroatiska statsministern Andrej Plenković, som publicerades 2021. Intervju som textform är relevant för mitt ämne eftersom det handlar om en dialog mellan två personer som jag förväntar mig ska innehålla tilltalsformer och möjligen också andra artighetsmönster som det gäller att betrakta närmare inom detta arbete. Slutligen ska jag översätta en del av Rekommendationerna för säker användning av digitala medier som publicerats på [medijskapismenost.hr](http://medijskapismenost.hr).

## **2. Artighetsteori och ansikte**

Varje dag fattar vi beslut utifrån de beteendemönster som vi anammat under våra liv, och vi försöker välja den optimala lösningen för att reagera på olika sociala situationer, samtidigt som vi riktar oss enligt det inlärd sociala idealet och respekterar samhällets etikett. När vi talar om etikett som en socialt bestämd idé om vad som anses vara exemplariskt och korrekt beteende, kommer begreppet artigt eller anständigt nödvändigtvis att nämnas. Med tanke på definitionen av etikett som socialt accepterat korrekt beteende (Longman Dictionary of Contemporary English, 1978: 373; i Kasper, 2007: 1) kan man därför lätt dra slutsatsen att korrekt beteende jämföras med artigt beteende, m.a.o. att artigt beteende är lika med korrekt beteende.

Ehrlich, Ide och Watts (2005:12 i: Ekelund, 2018:3) definierar artighet som “a set of strategies to achieve social goals with a minimum of social friction.” Man vet ju att varje samhälle har sina egna beteendemönster och idéer, dvs åsikter om vad som är acceptabelt och bra och vad som inte är det enligt det inlärd sociala idealet vi tillägnar oss genom livet.

Det är just därför som artighet har fått stor uppmärksamhet inom sociolingvistik och denna uppmärksamhet och intresse har bidragit till utvecklingen av flera teorier som försöker förklara och definiera artighetens funktioner i samhället. En av dessa teorier är artighetsteorin av Penelope Brown och Stephen Levinson från 1987 som kommer att närmare förklaras i fortsättningen.

## 2.1. Artighetsteori av Brown och Levinson

I centrumet av Browns och Levinsons teori om artighet står begreppet 'ansikte' (eng. *face*). (Marot, 2005: 56) 'Ansikte' betraktas inom artighetsteori som en slags socialt rykte, dvs ansiktet vilket en individ presenterar för samhället för att uppnå den önskade offentliga bilden. (Goffman, 1967; i Mezhevich, 2020: 70) Således kan vi i denna mening tala om 'ansikte' som om ett (positivt) intryck vi försöker göra med vårt beteende och presentation hos våra sociala kontakter, allt för att få samhällets godkännande och stöd.

Artighetsteorin antar därför att det finns två typer av 'ansikte' - det positiva och det negativa. (ibid: 71) Följaktligen kan vi i olika sociala situationer använda mönster av positiv artighet, vilket kommer att resultera i godkännande och positivt intryck, medan vi i andra situationer väljer att tillämpa negativ artighet som baserar på individens önskan och behov av att bli erkänd som en oberoende och fri person med rättigheter och att inte hindras i sina handlingar och inte påtvingas (Yule, 1996: i Mansoor, 2018: 171–172)

Begreppet 'ansikte' är viktigt eftersom det tjänar som drivkraft för att etablera och upprätthålla artiga mänskliga relationer, allt i syfte att behålla sitt eget och bevara andras rykte (*'save face' / 'lose face'*).

Kulturellt och socialt bestämda "uppföranderegler" återspeglas bland annat och kanske framför allt i språket som ett sätt att utbyta information mellan samhällsmedlemmar, varför den verbala artigheten ska betraktas närmare i denna uppsats.

## 3. Verbal artighet

Även om artighet är ett begrepp som omfattar både det icke-verbala och verbala, påpekar Marot (2005: 57) att alla teorier om artighet, inklusive Brown och Levinson, bygger på verbal kommunikation. Som Holmes skriver (2013: 288), innebär det att vara språkligt artig att kommunicera med någon på ett lämpligt sätt med tanke på förhållandet mellan deltagarna i den interaktionen. Det finns olika nivåer av språklig artighet och strategier genom vilka den uppnås. Artighet kommer alltså till uttryck i olika situationer och sociala sammanhang på olika sätt och i

olika grad, och beroende på samhället sträcker det sig från enkla sätt att uttrycka hälsningar till etablerade normer för tilltal och "lämpliga" sätt att förmedla budskap, förfrågningar med mera.

När man talar om verbala uttryck för anständighet är det tydligt att man i olika språkgrupper och samhällen kan förvänta sig en del olika uppföranderegler.

I kontakt med andra samhällen och språkgrupper uppstår därför frågan i vilken grad beteende- och artighetsmönster skiljer sig från kultur till kultur, och i vid av ett främmande språk, hur man upplever möjligheterna att behålla sin egen individuella och sociala identitet när man "byter" från sitt modersmål till ett annat språk (bland annat med hänsyn till artighet). (Rydholm, 2019: 2)

En brist på kunskap om reglerna som finns i ett enskilt samhälle återspeglar ett av de viktigaste problemen med interkulturell kommunikation. Rydholm (2019: 3) citerar Arndt och Janney: "Many problems of intercultural communication arise from the difficulty of finding appropriate ways to signal feelings and attitudes to foreign partners." (1992: 21)

Forskning om artighet i samband med interkulturell kommunikation behövs för att identifiera relaterade skillnader mellan olika samhällen, men också för att erbjuda svar på hur man ska bete sig i en situation där ett språk man använder inte ger samma möjligheter att uttrycka artighet som språket man har som modersmål. (Rydholm, 2019: 5)

I vissa kulturer och språkliga samhällen är artighet uttryckligen och tydligt representerad i språket, och återspeglas i speciella språkliga strukturer och på olika språknivåer. Så är det till exempel i det japanska språket, där anständigheten intar en särskilt viktig plats i samhället, och är synlig i form av speciella grammatiska strukturer, tilltalsätt osv. Detsamma gäller för kroatiska, som också förfogar över många strukturer som tydligt markerar artighet. Samtidigt finns det andra som kanske visar artighet mer implicit, och där artighet inte spelar en så viktig roll i språket och inte heller är representerad i särskilt stor utsträckning. Svenska kan räknas till den senare gruppen. Nästa kapitel ägnar sig åt att beskriva och jämföra möjligheterna att uttrycka artighet på de två språken svenska och kroatiska.

### **3.1. Artighet i kroatiskan**

Även om det för mig som modersmålstalare är rätt lätt att fastställa att artighet är inneboende i det kroatiska språket, blev jag först medveten om de olika möjligheterna och nivåerna på vilka

artighet och distans i kroatiskan realiseras när jag började titta närmare på ämnet artighet inom ramen för min masteruppsats. Med tanke på att verbal artighet kanske är mest påtaglig i sättet att tilltala kommunikationspartnern kan man för kroatiskan, med sitt anständiga pronomen *Vi* (sv. 'ni'), säga att artighet uttryckligen avspeglas i språket. Utöver själva existensen och den aktiva användningen av ett artigt pronomen i verbal kommunikation, kan inledningen med en stor bokstav i skriftlig kommunikation, som det gjordes ovan, anföras som en ytterligare markör för artighet. Valet mellan tilltal med *ti* (sv. 'du') eller *Vi* (sv. 'ni') sätter också tonen för kommunikation och indikerar relationen och attityden en person har till en annan och kommunikationssituationen. Detta kan tydligt betraktas i kommunikation med en person man möter för första gång eller i professionella sammanhang. Vidare är det i kroatiskan också vanligt att tilltala äldre personer med *Vi* som ett tecken på artighet.

Eftersom kroatiskan är ett språk med subjekt-verbkongruens, måste man i samband med det valda pronomenet nödvändigtvis också böja verben man använder i kommunikationen. Ofta blir verbet då det viktigaste medlet att uttrycka artighet, som det är fallet i meningen nedan:

**kr.** *Trebate li pomoć?*

**sv.** *Behöver du hjälp?*

På kroatiska behöver man inte använda pronomenet eftersom det redan syns i det konjugerade verbet *trebati* (sv. 'att behöva'). Formen *trebate* markerar i den här kontexten att det rör sig om 2:a person plural, vilket i kroatiskan uttrycks med artighetspronomenet *Vi*. Som man kan se i exemplet skiljer sig svenska i denna aspekt, för svenskan har inte subjekt-verbkongruens och man använder inget artighetspronomen. (se kapitel 3.2.)

Artighet kan dessutom återspeglas i sättet att hälsa på någon. Kroaterna säger ofta *Dobar dan!* (sv. 'Goddag! ') när de vill säga "hej" på ett artigt sätt, och det artiga *Dovidenja!* i stället för bara *Bok!* som kanske är ett bättre ekvivalent till det svenska 'Hej då!'.

Om man tittar på skriftlig kommunikation hittar man till exempel i den kroatiska e-postetiketten det etablerade uttrycket *poštovani* (sv. 'respekterade'), vilket inte alls är vanligt i svenskan.



Andra vanliga artighetsuttryck inkluderar ordet *molim* (en. 'please'), titlar som *gospodin* (sv. 'herr') och *gospođa* (sv. 'fru') samt användning av lämpliga tempus hos verb. De nämnda möjligheterna kommer att analyseras närmare i jämförelse med svenska senare i arbetet.

### **3.2. Artighet i svenskan**

Om man tittar på det svenska språkets struktur och uppmärksammar de möjligheter som språket ger för att uttrycka artighet jämfört med vissa andra språk, som t. ex. japanska och koreanska, till och med spanska, engelska och kroatiska, kan man se att svenskan saknar vissa konstruktioner, exempelvis en motsvarighet till *please*. Huruvida det egentligen behövs är en fråga som inte kommer att besvaras här, men det är säkert att dessa brister kan orsaka vissa svårigheter och förvirring vid översättning av svenska texter till ett av de ovannämnda språk, inklusive kroatiskan som är "artigare" i det avseendet.

Svenska har under åren haft några väsentliga förändringar vad gäller verbal artighet. Avvikelse från användningen av titlar och tilltalskonstruktioner såsom 'herr', 'fru', och 'fröken' samt den så kallade du-reformen (se kapitel 4.1.), som lett till att NI-tilltal faktiskt kastats ut ur språket, är två exempel på hur svenskan har utvecklats i denna aspekt. Rydholm (2019: 7) påpekar att sådana förändringar och innovationer i det svenska språket kan ses som ett framsteg för det svenska samhället i jämlikhetens riktning. Å andra sidan kan dessa innovationer dock potentiellt framställa svårigheter när det gäller översättning till språk med explicita artighetsuttryck.

I jämförelse med kroatiska som erbjuder många tydliga verbala markörer för att uttrycka artighet kan svenska i första hand verka som ett "oartigt" språk. Som många andra språk har svenska dock också sina konstruktioner och nivåer på vilka artighet realiserats genom språket. De olika artighetsuttrycksmöjligheterna kommer att nämnas och förklaras närmare i samband med lösningar för några översättningsproblem som uppkommer som följd av språkliga skillnader mellan kroatiska och svenska. Just detta är tema av det nästa kapitlet.

## **4. Utmaningar vid översättning av artighetsuttryck**

I detta kapitel ska möjliga svårigheter och barriärer nämnas och betraktas närmare med fokus på sammanhang där verbal artighet kunde spela en viktigare roll. De nämnda svårigheterna ska underbyggas med exempel från texterna jag översatt i fortsättningen av arbetet.

## 4.1. Hierarkiska relationer, distans och du-tilltal

Den svenska vanan att säga du till alla är en följd av Du-reformen som genomfördes på 1960-talet. Norrby (2004: 27) nämner flera möjliga faktorer som bidrog till det allmänna tilltalet med 'du': en politik som var mer inriktad på liberalism, "vänstra"-värden och den allmänna tendensen och önskan i samhället om mer jämlikhet. Andra personens pluralpronomen Ni (kroatiska: *Vi*) hade en negativ konnotation i det svenska samhället, vilket kan förklaras med den utbredda användningen av titlar under de första decennierna av 1900-talet. (ibid.) Pronomenet Ni användes alltså för personer med lägre social status som inte hade en titel, och den tidigare nämnda Du-reformen ledde till att det sedan dess varit vanligt i det svenska samhället att tilltala alla med 'du'. Denna "omöjlighet" att säga 'ni' kan synas som ett stort hinder i översättningen från svenskan, eftersom det i många fall inte är tydligt i vilken relation talarna står, dvs hur stor distans det är mellan de som deltar i samtalet man översätter. I situationer där relationerna är hierarkiskt bestämda (t.ex. chef-anställd, lärare-elev) är dilemmat inte så besvärligt. Vanligen beaktar man då reglerna som finns i målspråket för att tilltala en överordnad. Bristen på ett lämpligt pronomen tvingar dock i många fall översättaren att lita på sammanhanget och på så sätt bedöma om det handlar om en situation där deltagarna vill uppträda artigt och visa respekt, eller om det rör sig om ett personligare sammanhang.

När det gäller texterna jag har översatt som del av mitt mastersarbete har jag för det mesta valt texterna som innehåller dialog eller kommunikation där det finns ett slags tilltal eller budskap som riktar sig till läsarna, eftersom sådana situationer utgör en utmaning vid översättning från svenska till kroatiska. Det finns flera exempel på sådana situationer, där jag måste bestämma vilken tilltalsform jag bör välja i min översättning, för att bättre överföra sammanhanget, innehållet och förhållandet mellan deltagarna i samtalet. I svenskan är det alltid 'du' man säger till alla, medan man i kroatiskan måste ta hänsyn till flera faktorer för att träffa det passande beslutet.

I Per Nilssons ungdomsbok *Ja må han le...Va?* från 1993 finns det ett ställe i boken där huvudpersonen vänder sig till läsaren och kommenterar en situation:

*sv. "Nu tror du kanske att det bara var snack, det där jag berättade för min sovande lillebror.*

*Du tror kanske att jag bara tänkte gömma mej, och vara borta på min födelsedag, och sedan komma tillbaka igen.*

*Att det bara var en vanlig pojkrymning jag pratade om, en sån man kan läsa om i barnböcker.*

*Om du tror det så tror du fel.” (S. 36)*

**kr.** *Sada možda misliš da su to samo puste priče, ono što sam ispričao svom usnulom malom bratu.*

*Možda misliš i da sam se samo namjeravao sakriti, otići za svoj rođendan, a onda se opet vratiti.*

*Da su to bile obične dječачke eskapade, o kakvima se može čitati u dječjim knjigama.*

*Ako to misliš, griješiš.*

Vid översättning bör man dock uppmärksamma och uppskatta vem det är talaren i texten vänder sig till, dvs vem som är målgruppen för texten och i vilket sammanhang hen talar. Här rör det sig uppenbarligen om läsaren som huvudpersonen i boken tilltalar, och eftersom det är en ungdomsbok som generellt innebär en mer avslappnad skrivstil och som är avsedd för ungdomar och tonåringar verkade det logiskt att översätta det svenska du-et med den kroatiska ekvivalenten för 2:a person singular.

När det gäller anvisningar är det vanligt i kroatiskan att använda det artiga personalpronomenet *vi* samt imperativ, modala och andra verb i 2:a person plural. Texten *Moj ZET – mobilna aplikacija* innehåller anvisningar för att installera och använda den nya appen av ZET - *Zagrebački električni tramvaj* (sv. ”Zagrebs elektriska spårvägar”<sup>1</sup>). Eftersom det är en text där steg för att göra något beskrivs, innehåller texten satser som t.ex.:

**kr.** *Ukoliko ste svoju personaliziranu, odnosno Pretplatnu kartu, koristili za plaćanje pojedinačnih karata za vožnju (eNovčanik), nakon spajanja korisničkog računa, sredstva koja ste u tom trenutku imali na raspolaganju, više se neće moći koristiti. Stoga savjetujemo da Pretplatnu kartu koristite dok na njoj ima sredstava za kupnju karte.*

---

<sup>1</sup> författarens anm.:Bolag som är ansvarigt för kollektivtrafik i Zagreb

*sv. Om du har använt din periodbiljett för att betala enskilda biljetter (ePlånbok) ska du efter kopplingen inte längre kunna använda medlen du hade förfogat över vid denna tidpunkt. Använd därför din periodbiljett medan det finns pengar på den för att köpa biljetter.*

I översättningen till svenska finns det inte något dilemma med pronomenet man ska använda, för det är alltid 'du'. På kroatiska har man dock snarare använt det anständiga pronomenet *vi*.

Alternativt kan man sig här bestämma att översätta det kroatiska *vi* med pronomenet 'man'. Kroatiska har inte ett sådant pronomen med obestämd referens så att det här erbjuds en möjlighet på svenska som inte finns på samma sätt i kroatiskan. I det ovannämnda exemplet skulle översättningen med 'man' då låta så här:

*sv. Om man har använt sin periodbiljett för att betala enskilda biljetter (ePlånbok) ska man efter kopplingen inte längre kunna använda medlen man hade förfogat över vid denna tidpunkt. Man ska därför använda sin periodbiljett medan det finns pengar på den för att köpa biljetter.*

En annan lösning är användning av passiv vilket möjliggör att man helt undviker att nämna ett pronomen. En sådan lösning finns i exemplen under:

Ex. 1:

*kr. Kako bi primali upozorenja kako se bliži istek aktivne karte potrebno je aplikaciji dozvoliti i slanje obavijesti.*

*sv. För att kunna få aviseringar att den aktiverade biljetten kommer att löpa ut måste appen också tillåtas att skicka notiser.*

Ex. 2:

*kr. Nadoplatu možete obaviti i na zaslonu „Profil“, odabirom opcije „Sredstva“.*

*sv. Betalandet kan också göras på skärmen “Profile“, genom att välja alternativet “Balance“.*

Båda exempel kan översättas antingen med 'du', 'man' eller med passivform. Man har alltså flera möjligheter att översätta det kroatiska artighetspronomenet ”vi” till svenska. Med tanke på att 'du' inte står för artighet, och 'man' samt passivform bara hjälper att undvika använda en tilltalsform alls kan man få intrycket att hela artighetsmeningen går förlorad på så sätt. Å en sida har de två lösningarna med 'man' och passivform en större distans än 'du', så att detta kan vara

markör för artighet. Å andra sidan är 'du' väldigt vanligt i svenska och används i stor omfattning så att det verkar naturligt att använda 'du' också i översättningarna. Det är dock något man ska bestämma själv som översättare. I min översättning har jag valt att översätta hela denna text med 'du'.

Artighet spelar en betydande roll i sociala interaktioner på varje språk. Det är därför viktigt att överföra den artiga tonen till språket man översätter till. När jag översatte intervjun med kroatiska statsministern Andrej Plenković kändes det konstigt att använda 'du' på alla ställen där intervjuaren ställer en fråga eller tilltalar statsministern, även om det är som man gör i svenskan. Dessutom används i intervjun konstruktionen *gospodin* (sv. 'herr'), som artig kommunikation i det kroatisktalande samhället ofta kräver. Svenskan använder dock sådana konstruktioner som *gospodin* (sv. 'herr') och *gospođa* (sv. 'fru') ganska sällan, vilket kan framställa ett översättningsproblem. För att uttrycka artighet och distans kan man i sådana situationer t.ex. använda personens position – till statsministern Plenković skulle man alltså kunna säga ”statsministern” som en form av artigt tilltal.

## 4.2. Avsaknaden av några artighetsfraser

Motsvarigheter till det engelska ordet *please* är i många samhällen och språk ett nyckelord för att uttrycka begäran och krav. Avsaknaden av ett sådant uttryck i svenskan kan därför medföra svårigheter. I några situationer kan översättaren följaktligen vara osäker om hur hen på ett korrekt sätt ska översätta uttryck med vilka man ber om hjälp till svenska. I några sammanhang kan ordet 'tack' fungera som motsvarande artighetsuttryck (se exempel 1). Svenskan förfogar också över ordet ”'snälla' , 'var snäll' och 'är du snäll' som på kroatiskan ungefär betyder *budite ljubazni* och är ett ytterligare sätt för svenskar att artigt be om något. Genom att säga: ”*Snälla, öppna fönstret!*” kan man alltså på artigt sätt uttrycka en begäran.

Exempel 1:

**hr.** *Trebate li vrećicu? – Da, molim.*

**sv.** *Behöver du en väska? – Ja, tack.*

Exempel 2:

**hr.** *Možeš li mi molim te dodati sol?*

**sv.** *Kan du snälla räcka mig saltet?*

Exempel 3:

**hr.** *Možeš li mi pomoći, molim te?*

**sv.** *Hjälp mig, är du snäll.*

Vid översättning av frasen *molim* till svenska kan 'var snäll' också användas som även artigare ekvivalent:

**kr.** *Prvo, molim konkretan odgovor – može li se dogoditi da jedna milijarda eura, od ukupno 5 milijardi iz Fonda solidarnosti za obnovu, naprosto propadne?*

**sv.** *Först av allt, om du kan vara snäll och ge mig ett konkret svar - hur kan det hända att en miljard euro av totalt 5 miljarder från Solidaritetsfonden för återuppbyggnad helt enkelt går till spillo?*

När vi talar om möjliga lösningar för de nämnda bristerna på artighetsfraser kan i det svenska språket till exempel accent och passiva verbformer också vara markörer av artighet. I samband med att uttrycka begäran kan hjälpverbet 'ska' användas i preteritum. (Bravo, 2009; enligt Rydholm 2019: 13) I exemplet ovan skulle artighet också kunna ha varit uttryckt på följande sätt:

**sv.** *Först av allt, skulle jag vilja ha ett konkret svar, om du är snäll - hur kan det hända att en miljard euro av totalt 5 miljarder från Solidaritetsfonden för återuppbyggnad helt enkelt går till spillo?*

Exemplen nedan förstås också som artiga begäran:

*Jag skulle vilja ha en kanelbulle.*

eller

*Skulle jag kunna ha en kanelbulle?*

## 5. Slutsats

Om man tittar på de angivna exemplen och den generella jämförelsen mellan kroatiska och svenska kan man fastställa att de delvis har olika sätt att uttrycka artighet. För kroater innebär det att de kan visa artighet genom att tilltala personer med det artiga pronomenet *vi* och titlar, använda uttryck som *molim* osv. Svenskar å andra sidan säger 'du' till alla men de uttrycker dock artighet med preteritum, variationer av ordet 'snäll' osv. När det gäller artighet verkar det dessutom att uttrycka tacksamhet vara en väldigt viktig del av den svenska språkliga kulturen. Daun (1993: 23; i Keber, 2016: 9) bekräftar i sitt arbete påståendet att svenskar säger 'tack' väldigt mycket med många variationer av ordet: ”tack”, ”tackar”, ”tack så mycket”, ”tack ska du ha”, ” tack tack”. Självt har jag också fått intrycket att man säger 'tack' oftare på svenska än man gör på kroatiska vilket har lett mig till antagandet att detta ord har större vikt i svenskan och därmed en väldigt stor betydelse som ett artigt uttryck i det svenska samhället. Slutligen är det också viktigt att betona att det inte är bara språk som man visar respekt och artighet med. Den icke-verbala delen av kommunikationen med andra spelar en lika viktig roll i beteendet och andra människors uppfattning av någon. När det kommer till artighet gäller det alltså att också lägga märke till kroppsspråk, för man talar inte bara med sina ord, utan också med sin kropp.

## 6. Litteraturförteckning

1. Ekelund, Christopher (2018): *Being polite*. An experimental study of request strategies in Swedish EFL classes. (Examensarbete). Hämtad från: [http://lnu.diva-portal.org/smash/record.jsf?aq2=%5B%5B%5D%5D&c=29&af=%5B%5D&searchType=LIST\\_LATEST&sortOrder2=title%20sort%20asc&query=&language=en&pid=diva2%3A1297714&aq=%5B%5B%5D%5D&sf=all&aqe=%5B%5D&sortOrder=author%20sort%20asc&onlyFullText=false&noOfRows=50&dswid=-3953](http://lnu.diva-portal.org/smash/record.jsf?aq2=%5B%5B%5D%5D&c=29&af=%5B%5D&searchType=LIST_LATEST&sortOrder2=title%20sort%20asc&query=&language=en&pid=diva2%3A1297714&aq=%5B%5B%5D%5D&sf=all&aqe=%5B%5D&sortOrder=author%20sort%20asc&onlyFullText=false&noOfRows=50&dswid=-3953) (hämtad 01. juni 2023)
2. Holmes, Janet (2013): *Politeness and Address Forms*. An Introduction to Sociolinguistics. New York: Routledge. 284-294.
3. Kasper, Gabriele (2007): *Linguistic Etiquette*. The Handbook of Sociolinguistics. Coulmas, Florian (ed). Blackwell Publishing, 1998. 257-264.
4. Keber, Irena (2016): *Artighetsprincipen i svenskan och kroatiskan*. En metalingvistisk undersökning av åldersgruppen 18-35 år. Magisteruppsats. Hämtad från:

[https://core.ac.uk/display/299372975?utm\\_source=pdf&utm\\_medium=banner&utm\\_campaign=pdf-decoration-v1](https://core.ac.uk/display/299372975?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1) (Hämtad 12. maj 2024)

5. Mansoor, Iman Kareem (2018): *Politeness: A Linguistic Study*. International Journal of Research in Social Sciences and Humanities, Vol. No. 8, Issue No. IV, Oct-Dec. 167-179. Hämtad från: [https://www.researchgate.net/publication/330741875\\_POLITENESS\\_LINGUISTIC\\_STUDY](https://www.researchgate.net/publication/330741875_POLITENESS_LINGUISTIC_STUDY) (hämtad 27. maj 2023)
6. Marot, Danijela (2005): *Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji*. Fluminensia. Rijeka: Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. 53-70. Hämtad från: <https://hrcak.srce.hr/4351> (hämtad 13. maj 2023)
7. Mezhevich, Olga (2020): *Hur översätter man artighet? Artighetsstrategier i skönlitterär dialog på svenska och ryska*. Folkmålsstudier. Vol. 58. 67-103. Hämtad från: <https://journal.fi/folkmalsstudier/article/view/99611> (hämtad 21. maj 2023)
8. Norrby, Catrin (2004): *Unga och gamla vill inte nia*. Hämtad från: [https://www.researchgate.net/publication/271765022\\_Unga\\_och\\_gamla\\_vill\\_inte\\_nia](https://www.researchgate.net/publication/271765022_Unga_och_gamla_vill_inte_nia) (hämtad 16. maj 2023)
9. Rydholm, Karin. 2019. *Ursäkta mig, snälla!. Artighet i svenska språket: Ett huvudbry för nyanlända andraspråksinlärare* (Kandidatuppsats). Hämtad från <http://su.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1414246&dswid=2990> (hämtad 11. maj 2023)

## 7. Översättningar från svenska till kroatiska

### 7.1. Finlandssvenskar i Norden

Intervju 4/2018

Bianca Holmberg

### Finlandssvenskar i Norden



**Vad händer med modersmålet hos en finlandssvensk som flyttar till ett annat nordiskt land? Språkbruk har intervjuat två finlandssvenskar som har bott i andra nordiska länder för att ta reda på hur deras språkanvändning och syn på språk och modersmål påverkades av utlandsvistelserna.**

## **Försöker tala svenska men gillar danska uttryck**

**Svenskan är Heidi Oravas viktigaste arbetsredskap och därför vill hon inte blanda ihop de skandinaviska språken när hon talar. Men hygge tog hon med sig när hon flyttade tillbaka till Finland efter sju år i Köpenhamn.**

När Heidi Orava flyttade till Danmark 2011 för att jobba som seniorrådgivare på Nordiska ministerrådets kommunikationsavdelning var hennes nordiska språkförståelse hyfsad. Den nya arbetsgemenskapen hade danska, norska och svenska som arbetsspråk medan finska och isländska användes kolleger emellan och i de officiella mötessituationerna. De flesta kollegerna var danskar.

– När jag lärde mig avkoda diftongerna på danska gick det mycket lättare! En del kollegor talade ”blandinaviska” och jag förstår att det finns pragmatiska skäl till det, men jag var rädd att ta in för många influenser från andra språk i min svenska, eftersom den är mitt viktigaste arbetsredskap, säger Heidi Orava.

## **Härliga danska uttryck**

Även om Orava försökte hålla sin svenska så svensk som möjligt var hon nyfiken på likheterna och olikheterna mellan de många språken i sin vardag.

– Om jag tar in danska i mitt språk gör jag det – förhoppningsvis – medvetet. Det finns så härliga uttryck och roligheter att nörda in sig på, säger Heidi Orava.

När det går åt skogen säger danskarna till exempel ”det går agurk” eller ”det går get i något”. Orava ger också exempel på danska ord som hon gillar att använda för att de uttrycker så mycket i ett enda ord.

– Rummelighed till exempel. Det betyder ungefär att det är tolerant, högt i tak och finns plats för alla, men jag tycker det säger lite mer än de svenska uttrycken. Och hygge har vi tagit med oss som koncept. Det går inte att översätta med mys. Hygge är mer än mys.

– **Om jag tar in danska i mitt språk gör jag det – förhoppningsvis – medvetet.**

– En sak som folk har påpekat är att jag låter dansk när jag reagerar på det som någon säger. Jag kan till exempel säga ”Nåh!” i betydelsen ”wow, ser man på” eller ”åhå, det var värst” och det missförstås ibland. Vi använder inte ”nå” i lika många situationer på svenska.



Hygge och rummelighed är två danska ord som Heidi Orava tog med sig från Danmark när hon flyttade tillbaka till Finland efter sju år i Köpenhamn.

BILD: Bianca Holmberg

Orava berättar också att det finns uttryck som kan låta milda i svensk översättning men som i själva verket kan uppfattas riktigt kränkande. ”Han er dum at høre på” (sv. ”dum att höra på”) låter kanske inte så farligt för en svenskspråkig, men betyder att den som uttrycker sig verbalt avslöjar sin brist på intelligens.

Orava reagerade också på hur olika laddning olika ord har i svenskan och danskan.

– En morgon hörde jag Danmarks radios P2-värdar obekymrat diskutera huruvida en känd mördare var ”sinnessjuk” eller inte och så vitt jag uppfattade det var det helt oladdat. Vokabulären kring psykiska åkommor är mycket mer rättfram i danskan än i svenskan.

## **Mer danska under föräldraledigheten**

I och med att Orava jobbade på Nordiska ministerrådet levde hon inte i en helt normal dansk vardag. Det var när hennes dotter föddes 2015 som Orava märkte att danskan kom in i hennes vardag mer än tidigare. Alla undersökningar och förberedelser under graviditeten och efter dotterns födelse gick förstås på danska, vilket betydde att Orava och hennes sambo använde den danska vokabulären eftersom de aldrig hade talat om de här sakerna på svenska.

**När dottern föddes började Orava i högre grad uttala ändelserna i ord som ”pratade”.**

– Före föräldraledigheten hade jag heller aldrig talat danska på jobbet, men tydligen talade jag så mycket danska medan jag var hemma med vår dotter att spärren för att slå över till danska var lägre om en kollega inte förstod mig och något behövde förklaras närmare.

När dottern föddes började Orava i högre grad uttala ändelserna i ord som ”pratade”.

– Mitt språk blev lite mer precist, speciellt medan hon lärde sig prata – kanske som en motreaktion till alla svalda ljud i danskan. Danska barn lär ju sig att prata senare än barn i andra språkgrupper på grund av att orden är svårare att uppfatta.

Överlag är Heidi Orava mycket nöjd med erfarenheten av att ha bott i Danmark. På sitt nya jobb på Nordisk kulturkontakt i Helsingfors har hon kollegor som jobbar med att ge barn möjlighet att bekanta sig med de nordiska språken och se det som naturligt och odramatiskt att kommunicera på olika nordiska språk, vilket hon tycker är fint.

– Det är en generationsfråga. Jag märker till exempel att det finns mycket större ”rummelighed” i inställningen till svenska bland danskar som är över 50 än bland de yngre, säger hon.

## **Fränare debatt och artigare vardag i Sverige**

**Som Nordenkorrespondent i Stockholm inspirerades Anna Svartström av många skickliga journalistkollegor och av det debattglada klimatet. Kvar i hennes eget språk blev bland annat *fika* och *fredagsmys*.**

För en finlandssvensk journalist är det vardag att i praktiken också vara översättare. Jobbet görs ofta på finska medan resultatet ska vara en artikel eller ett inslag på god svenska. Det här var också journalisten Anna Svartströms vardag innan hon för några år sedan flyttade till Stockholm för att bli Nordenkorrespondent för Hufvudstadsbladet (HBL). Hon bodde i Stockholm i tre år, 2015–2018, och flyttade tillbaka till Helsingfors och jobbet som reporter på HBL i februari 2018.

– Jag slogs av hur enkelt det var att få jobba hela vägen på samma språk. Jag tog del av materialet på svenska, skrev ut det på svenska och kunde citera folk direkt. Det var roligt och stimulerande, ett bra språkbad, säger hon.

Svartström upptäckte att det samtidigt fanns en risk med att jobba helt på svenska: när hon inte var tvungen att fundera på översättning från finska var det också lättare att släppa igenom floskler. Det var något det gällde att vara medveten om.



Under sin tid som korrespondent i Stockholm hade Anna Svartström orsak att fundera på svenska uttryck och hur de förstås i Finland, bland annat ”utsatt område” och ”EU-migranter” som i Finland kallas ”(invandratät) förort” och ”romska tiggare”.

BILD: Bianca Holmberg

För Svartström var det också inspirerande att på nära håll se hur de svenska journalisterna jobbade.

– Många av dem är starka stilistiskt och de låter inte makthavare och politiker komma undan så enkelt. I radio- och tv-intervjuer hör man ofta journalisten säga ”nu svarade du inte på min fråga”. På den punkten tänker jag att finländska journalister, förstås också jag själv, ibland har orsak att rannsaka oss själva.

**Svartström upplevde även det svenska debattklimatet som stimulerande. Många politiker är retoriskt starka och måna om att formulera sig väl.**

Svartström upplevde även det svenska debattklimatet som stimulerande. Många politiker är retoriskt starka och måna om att formulera sig väl – även om somligt också kan vara inövat – och till exempel mellan ledarskribenter förekommer mycket och livlig diskussion.

### **Förort eller utsatt område?**

I Finland småler man kanske ibland åt formuleringar eller omskrivningar i svenskan i Sverige, som exempelvis när städare blir lokalvårdare. I vissa fall kan de tolkas som en ängslighet, men Anna Svartström lade också märke till en strävan efter ett mer inkluderande språk, vilket hon uppskattade.

**Vissa uttryck kan bli väl abstrakta med drag av ängslighet, men vissa kan också tydligare beskriva vad det egentligen handlar om.**

– När jag kom till Sverige var det mycket tal om bland annat ”utsatta områden” och ”EU-migranter”, som vi i Finland oftast kallar ”förorter” och ”romska tiggare”. Då var jag tvungen att tänka till – hur förstås det här ordet i Finland? Vissa uttryck kan bli väl abstrakta med drag av ängslighet, men vissa kan också tydligare beskriva vad det egentligen handlar om.

Svartström tar uttrycket ”utsatta områden” som exempel. ”Utsatt område” inbegriper mer än till exempel ”(invandrartät) förort”. Alla förorter är inte ”utsatta områden” och det finns fler kriterier än invandrartäthet som gör att ett område är ”utsatt”.

## **Rakt på sak i Danmark**

Eftersom Anna Svartströms bevakningsområde var hela Norden reste hon också till framför allt Danmark och Norge och kunde jämföra språken och språkbruket i de olika länderna med varandra. Hon hade dessutom bott ett knappt år i Danmark några år innan hon flyttade till Sverige och den vägen fått en inblick i det danska språket och samhället.

– Det danska språkbruket är mer rakt på sak. I Danmark har jag sett rubriker där något är ”skidt” (skit) och att säga att det är ”pissekoldt” (”pisskallt”, dvs. iskallt) uppfattas inte som fult.

– **Det danska språkbruket är mer rakt på sak.**

– I Danmark kallas förorter eller utsatta områden ”getton”. Där har jag reflekterat över om det förutom lingvistik också återspeglar ett hårdare politiskt klimat och förhållningssätt till de här områdena och till integration överlag.

## **Mer artighet i Sverige**

Förutom de rent yrkesmässiga skillnaderna mellan att jobba som journalist i Finland och Sverige hade Anna Svartström anledning att fundera på språket i mer privata sammanhang. Hur hälsar man? Hur visar man artighet? Här stötte Svartström på större skillnader än man kanske spontant skulle kunna tänka sig, med tanke på att det handlar om samma språk.

– Det kändes som om jag aldrig hann vara först med att fråga hur det stod till. Den jag pratade med hann före, ofta med ett ”tjena, läget?”.

**Orden ”precis” och ”intressant” hade en något annorlunda innebörd än Svartström var van vid.**

Andra språkliga skillnader som bottnade i sociala koder var till exempel att enbart ett tack uppfattades som lite kort. Man skulle gärna säga ”tack snälla” eller ”tack så väldigt mycket”. Och orden ”precis” och ”intressant” hade en något annorlunda innebörd än Svartström var van vid.

– Det fanns ett visst kodspråk som jag måste lära mig. En gång försökte jag få en intervju med en politiker och fick svaret ”Intressant, vi ska kolla och återkomma!” men det gjorde hen aldrig. Ett ”intressant” behöver inte betyda så mycket, säger Svartström.

Svenskar är också personligare i kundservice och använder gärna kundens förnamn. ”Vi ska kolla upp det här, Anna” är vanligt när man ringer telefonoperatören.

– Det kändes lite konstigt och främmande. Däremot kändes det svenska sättet att alltid dua självklart.

### **Numse och fika fick hänga med**

När Anna Svartströms barn var små fick bak heta numse (danska) och fika är ett självklart inslag i hennes svenska i dag. De här och några fler ord adopterade Svartström in i sitt ordförråd.

– Hygge så klart! Och fredagsmys, som i och för sig kanske har blivit lite vanligare överlag, som en del av vurmen för det nordiska.

### **Det ställer krav på journalister att jobba på ett minoritetsspråk och då är en språkdusch som hennes tre år i Stockholm en inspirerande och nyttig upplevelse.**

En av de fördelar med att bo i Sverige som Anna Svartström uppskattar mest är att hon fick leva i en så stark språklig miljö. Det ställer krav på journalister att jobba på ett minoritetsspråk och då är en språkdusch som hennes tre år i Stockholm en inspirerande och nyttig upplevelse. Men hon kände också av det som många finlandssvenskar har sagt sig uppleva: de är alltid i minoritet.

– Det är en glädje att vara en del av en språkmiljö där ditt modersmål är majoritetsspråket, men jag fick också ta smällen av att alla inte uppfattade mig som en del av sammanhanget. Jag fick fundera mycket på min identitet, och inte bara på ett språkligt plan.

#### **7.1.1.Finlandssvenskar i Norden – översättning**

Intervju 4/2018.

Bianca Holmberg

### **Finski Švedani drugdje na Sjeveru**

**Što se dogodi s materinskim jezikom kada finski Šveđani presele u jednu od ostalih nordijskih država? Časopis Språkbruk razgovarao je s dvije Šveđanke iz Finske koje su živjele u drugim nordijskim zemljama, kako bi saznali kako je boravak u inozemstvu utjecao na njihovo izražavanje i percepciju jezika i materinskog jezika.**

### **Pokušava govoriti švedski, ali sviđaju joj se danski izrazi**

Švedski jezik za Heidi Oravas u poslovnom smislu predstavlja glavni alat, zbog čega u svojem govoru ne želi miješati skandinavske jezike. Međutim, izraz *hygge* prisvojila je i zadržala kada se nakon sedam godina u Kopenhagenu vratila u Finsku.

Kada se Heidi Orava 2011. godine preselila u Dansku kako bi radila kao viša savjetnica u odjelu za komunikacije Nordijskog vijeća ministara, njezino razumijevanje nordijskih jezika bilo je sasvim dobro. U novom radnom okruženju kao radni jezici koristili su se danski, norveški i švedski, dok su se finskim i islandskim služili među kolegama i na službenim sastancima. Većina kolega bili su Danci.

–Kad sam naučila dešifrirati danske diftonge bilo mi je puno lakše! Dio kolega miješao je jezike i govorio „skandinavskom mješavinom” i razumijem da za to postoje pragmatički razlozi, no osobno sam se bojala preuzeti previše toga iz drugih jezika u svoj švedski, jer je to moj najvažniji radni alat, kaže Heidi Orava.

### **Divni danski izrazi**

Iako se Orava trudila svoj švedski održati što švedskijim, zanimala su je sličnosti i razlike između tih brojnih jezika u njezinu svakodnevnom životu.

- Kada uključujem danski u svoj govor, činim to - nadam se - svjesno. Ima toliko prekrasnih izraza za šalu, kaže Heidi Orava.

Primjerice, kad stvari krenu po zlu, Danci će spominjati krastavce i reći „*det går agurk*”. U istom kontekstu ponekad će spomenuti i koze pa reći „*det går get i något*”. Orava također daje primjere danskih riječi koje voli koristiti jer izražavaju toliko toga u jednoj jedinjoj riječi.



- *Rummelighed* na primjer. Riječ otprilike označava uključivost ili nešto s dovoljno prostora za sve, no smatram da je danski izraz sadržajno malo bogatiji od švedskog. A *hygge* smo usvojili kao koncept. Nije moguće prevesti *hygge* kao „udobnost“. *Hygge* je više od toga.

- **Kada uključujem danski u svoj govor, činim to – nadam se – svjesno.**

- Jedna stvar koju su mi ljudi istaknuli je da zvučim danski kada reagiram na ono što netko kaže. Na primjer, mogu reći „*Nåh*“ u značenju „vau, vidiš ti to“ ili „*åhå, det var värst*“, u prijevodu „Strašno!“ i ponekad se pogrešno shvaća.



*Hygge* i *rummelighed* dvije su danske riječi koje je Heidi Orava prisvojila i zadržala kad se nakon sedam godina u Kopenhagenu vratila u Finsku.

FOTOGRAFIJA: Bianca Holmberg

Orava također govori da postoje izrazi koji u prijevodu na švedski mogu zvučati blago, ali koji se zapravo mogu doživjeti kao vrlo uvredljivi. „*Han er dum at høre på*“ (hrv. dosl. „On je glup za slušati“) možda ne zvuči toliko grubo govorniku švedskog, ali znači da osoba koja se verbalno izražava pokazuje manjak inteligencije.

Orava je također komentirala kako su različite riječi u švedskom i danskom različito obilježene.

- Jednog sam jutra čula voditelje danskog radija P2 kako nonšalantno raspravljaju o tome je li poznati ubojica „lud“ ili ne i u njihovom tonu koliko sam shvatila nije bilo nikakve konotacije. Vokabular vezan za mentalne bolesti puno je izravniji u danskom nego u švedskom.

### **Više danskog tijekom roditeljskog dopusta**

Kako je Orava radila u Nordijskom vijeću ministara, nije živjela posve normalnu dansku svakodnevicu. Tek kad joj se 2015. rodila kći, Orava je primijetila da je danski snažnije ušao u njen svakodnevni život. Svi pregledi za vrijeme trudnoće i nakon kćerina rođenja bili su na danskom, što je značilo da su Orava i njen partner za takve teme koristili danski vokabular, budući da o tim stvarima nikada prije nisu govorili na švedskom.

### **Nakon kćerina rođenja Orava je više počela izgovarati sufikse u riječima**

- Prije roditeljskog dopusta ni na poslu nikad nisam govorila danski, ali očito sam ga toliko govorila dok sam bila kod kuće s našom kćeri da je jezična barijera za prelazak na danski bila manja u slučaju da me netko od kolega nije razumio ili je nešto trebalo detaljnije objasniti.

Nakon kćerina rođenja Orava je više počela izgovarati sufikse poput -ade za prošlo vrijeme, kao primjerice u preteritu glagola „*pratade*“ (hrv. govorio/la je).

- Počela sam se preciznije izražavati, posebno dok je ona učila govoriti – možda kao podsvjesna reakcija na Dance koji u svom govoru gutaju glasove. Danska djeca naime nauče govoriti kasnije od djece u drugim jezičnim skupinama, budući da je teže razaznati riječi.

Heidi Orava je općenito vrlo zadovoljna iskustvom života u Danskoj. Drago joj je što na novom poslu u kulturnom institutu Nordic Culture Point u Helsinkiju ima kolege koji su angažirani oko toga da djeci pruže priliku da upoznaju nordijske jezike i da komunikaciju na različitim nordijskim jezicima dožive prirodnom i nedramatičnom.

- To je generacijsko pitanje. Primjećujem, na primjer, da je puno veća tolerancija u odnosu prema švedskom među Dancima starijim od 50 nego među mlađima.

### **Oštrija rasprava i pristojnija svakodnevica u Švedskoj**

Kad je izvještavala za nordijske zemlje u Stockholmu, Annu Svartström inspirirali su brojni kompetentni kolege novinari i pozitivno debatno ozračje. U svoj govor usvojila je između ostalog izraze *fika* i *fredagsmys*.

Za finsko-švedskog novinara svakodnevna je praksa biti i prevoditelj. Posao se često obavlja na finskom, dok rezultat treba biti članak ili prilog na dobrom švedskom. To je također bila svakodnevica novinarki Anne Svartström sve dok prije nekoliko godina nije preselila u Stockholm i postala dopisnica za nordijske zemlje za finsko-švedske novine *Hufvudstadsbladet* (HBL). Živjela je u Stockholmu tri godine, 2015. – 2018., a onda se vratila u Helsinki i zaposlila kao reporterka u HBL-u u veljači 2018.

- Zadivilo me kako je lako bilo sav posao obavljati na istom jeziku. Dio materijala koji sam prikupljala bio je na švedskom, ispisala bih ga na švedskom i mogla sam izravno citirati ljude. Bilo je zabavno i poticajno, dobra jezična kupka, kaže ona.

Svartström je otkrila da istovremeno postoji i rizik ako u potpunosti radi na švedskom: kad nije morala razmišljati o prijevodu s finskog, lakše bi joj se potkrale floskule. Valjalo je biti svjestan toga.



Radeći kao dopisnica u Stockholmu Anna Svartström imala je povoda razmišljati o švedskim izrazima i kako bi se oni shvaćali u Finskoj, između ostalog o švedskim riječima za „žarišnu točku“ i „EU-migrante“, koje u Finskoj nazivaju „(migrantima bogata) predgrađa“ i „romski prosjaci“ .

FOTOGRAFIJA: Bianca Holmberg

Svartström je također bilo inspirativno svojim očima vidjeti kako švedski novinari obavljaju svoj posao.

- Mnogi od njih stilski su jaki i ne dopuštaju vlastodršcima i političarima da se tako lako izvuku. Često se u radijskim i televizijskim intervjuima čuje kako novinar kaže „e sad mi niste odgovorili na pitanje“. Što se toga tiče, smatram da bi finski novinari, uključujući i mene naravno, ponekad trebali preispitati sami sebe.

**Svartström i švedsku klimu debatanja smatra stimulirajućom. Mnogi političari retorički su jaki i drže do toga da se prikladno izražavaju.**

Svartström i švedsku klimu debatiranja smatra stimulirajućom. Mnogi političari retorički su jaki i drže to toga da se prikladno izražavaju – unatoč tome što su neke izjave možda uvježbane – i među autorima uvodnika primjerice često dođe do živih rasprava.

### **Predgrađe ili žarišna točka?**

U Finskoj se ljudi ponekad smiju formulacijama ili parafrazama na švedskom u Švedskoj, primjerice kad čistači postanu domari. U nekim slučajevima takvi izrazi mogu se protumačiti kao bojažljivost, ali Anna Svartström također je primijetila i cijenila težnju za inkluzivnijim jezikom.

**Poneki izrazi uistinu se mogu učiniti apstraktnima i bojažljivima, no neki također jasnije objašnjavaju bit onoga o čemu se radi.**

– Kad sam došla u Švedsku, između ostalog se puno pričalo o „žarišnim točkama” i “EU migrantima”, koje u Finskoj obično nazivamo „predgrađima” i „romskim prosjacima”. Tada sam morala razmisliti - kako tu riječ razumiju u Finskoj? Poneki izrazi uistinu se mogu učiniti apstraktnima i bojažljivima, no neki također jasnije objašnjavaju bit onoga o čemu se radi.

Svartström uzima za primjer „žarišne točke”. „Žarišna točka” obuhvaća više toga od primjerice „(migrantima bogatog) predgrađa”. Nisu sva predgrađa „žarišne točke”, a postoji i više kriterija od gustoće naseljenosti migrantima po kojima će se neko područje smatrati „žarišnom točkom”.

### **Ravno na stvar u Danskoj**

Budući da je posao Anne Svartström obuhvaćao sve nordijske zemlje, putovala je i u Dansku i posebice u Norvešku te je mogla međusobno usporediti jezike i upotrebu jezika u različitim zemljama. Nekoliko godina prije nego što se preselila u Švedsku također je živjela nešto manje od godinu dana u Danskoj i tako dobila uvid u danski jezik i društvo.

– Danski jezični pristup je izravniji. U Danskoj sam znala vidati naslove u kojima je nešto „sranje”, a reći da je „jebeno hladno” ne smatra se ružnim.

– **Danski jezični pristup je izravniji**

- U Danskoj se predgrađa ili žarišne točke nazivaju „geta”. U tom pogledu sam razmišljala o tome odražava li to, osim u jeziku, i oštriju političku klimu i pristup takvim područjima i integraciji općenito.

## **Pristojnije u Švedskoj**

Uz čisto profesionalne razlike između novinarskog rada u Finskoj i Švedskoj, Anna Svartström imala je razloga razmišljati o jeziku u privatnijem kontekstu. Kako se pozdravljati? Kako pokazati uljudnost? Ovdje je Svartström naišla na veće razlike nego što bi se moglo zaključiti na prvu obzirom da se radi o istom jeziku.

– Činilo mi se kao da nikad nisam stigla prva pitati „kako si”. Moj sugovornik me uvijek preduhitrio, često uz „hej, što ima?”

**Riječi „*precis*” (hr. upravo tako) i „*intressant*” (hr. zanimljivo) imale su nešto drugačije značenje od onoga na koje je Svartström navikla.**

Ostale jezične razlike ukorijenjene u društvenim kodeksima bile su, primjerice, da se zahvala jednom rječju doživljavala pomalo kratkom. Bolje je bilo reći „*tack snälla*” (hr. 'hvala lijepa') ili „*tack så väldigt mycket*” (hr. 'hvala puno'). A riječi „*precis*” (hr. 'upravo tako') i „*intressant*” (hr. 'zanimljivo') imale su nešto drugačije značenje od onoga na koje je Svartström navikla.

- Postojao je određeni kodni jezik koji sam morala naučiti. Jednom sam pokušala dobiti intervju s jednim političarem i dobila odgovor „Zanimljivo, provjerit ćemo i javiti vam se!”, ali odgovor nikad nije došao. „Zanimljivo” ne mora značiti puno, kaže Svartström.

Šveđani također imaju osobniji pristup u korisničkoj službi i vole koristiti ime kupca. „Provjerit ćemo to, Anna” uobičajeno je kad zovete telefonskog operatera.

- To se činilo pomalo neobično i distancirano. Za razliku od toga, švedski način obraćanja s „ti” kao da se podrazumijevao.

## ***Numse i fika* su se zadržali**

Kad su djeca Anne Svartström bila mala, stražnjica se nazivala danskom rječju *numse*, a izraz *fika* se podrazumijeva u njenom sadašnjem švedskom. Svartström je usvojila ove i još neke riječi u svoj vokabular.

– *Hygge* naravno! I *fredagsmys*, što je samo po sebi možda postalo malo uobičajenije u globalu, kao dio nordijskog trenda.

**Zahtijeva se od novinara da rade na jeziku manjine, zbog čega je jezična kupka poput njezinih tri godine u Stockholmu inspirativno i korisno iskustvo.**

Jedna od prednosti života u Švedskoj koju Anna Svartström najviše cijeni je to što je mogla živjeti u tako snažnom jezičnom okruženju. Zahtijeva se od novinara da rade na jeziku manjine, zbog čega je jezična kupka poput njezinih tri godine u Stockholmu inspirativno i korisno iskustvo. No, također je na vlastitoj koži osjetila ono što su mnogi finski Šveđani rekli da doživljavaju: uvijek su u manjini.

– Zadovoljstvo je biti dio jezične sredine u kojoj je tvoj materinski većinski jezik, ali sam morala i prihvatiti da me nisu svi doživljavali kao dio sredine. Puno sam razmišljala o svom identitetu, i to ne samo na jezičnoj razini.

\*\*

## **7.2. Ja må han le...Va?**

### **Planen**

- Tro dom inte, lillebror. Tro dom inte, Robin, när dom säger att jag har drunknat. Och bli inte ledsen fastän mamma gråter...

Jag satt på Robins sängkant.

Han sov och snusade och såg ut som en rödkindad kerub.

Helena hade lugnat sej och försvunnit in på sitt rum för att fortsätta kvällens övningar tillsammans med Henke.

Och jag hade torkat mitt hår och tagit på skärmmössan och noga kontrollerat att inte ett enda rött hårstrå stack fram.

Nu satt jag på kanten av Robins säng och viskade nån sorts avsked. Det enda avsked jag skulle ta.

Och det var min lillebror jag skulle ta farväl av.

— Tro dom inte, Robin. För det är inte sant det dom säger. Jag ska berätta för dej. Du ska bli den ende som får veta. Jag ska avslöja hela Planen för dej. Så du vet att du inte behöver gråta.

Robin snarkade till och snurrade lite i sömnen.

— Så här är det Robin, om . . .

Jag tittade på klockan. 22.51.

... om tre kvart så klättrar jag ut genom mitt fönster, förstår du. Och jag har min kasse med mej jag med kläder och cykelgrejor och mackor. Sen springer jag in till bankomaten vid torget och trycker ut pengar, för jag har lånat mammas bankomatkort. Och sen går jag ner till stranden, till badplatsen du vet. Där tar jag av mej dom kläderna jag har på, och lägger dom nere vid vattnet, sen tar jag på mej kläderna jag har i kassen. Och så slänger jag av mej den här mössan också, för under den är jag alldeles rödhårig, kan du tänka dej? Rödhårig och kortklippt.

Robin snörvlade lite och sparkade av sej täcket. Jag drog upp det igen under hakan på honom och fortsatte:

— Sen har jag en cykel gömd där i slånriset, där vid ena sidan av stranden, där vi lekte kurragömma i somras du vet, och så cyklar jag iväg på den. Jag ska cykla hela natten, på små vägar så att ingen ser mej, söderut ska jag cykla, och så äter jag mina mackor till frukost, och så cyklar jag vidare, och så kommer jag till Malmö i morgon eftermiddag, eller på kvällen. Och sen tar jag färjan över till Köpenhamn. Precis som när vi åkte till Tivoli, du vet ...

Jag tystnade och betraktade min lillebror. Hörde han vad jag sa? Nej, han sov som en liten gris. Men kanske han hörde ändå.

Kanske skulle han minnas vad jag berättat som en dröm.

Kanske skulle han slippa gråta då.

— ... och så står ni där i morgon bitti och ska sjunga för mej, ja må han le...Va? Och så upptäcker bitti och ska ni att jag är borta. Och sen hittar nån mina kläder på stranden, och då tror ni att jag har drunknat, att jag har gått i havet med flit, eller gett mej ut på en simtur mitt i natten, eller att nån...Och så letar alla efter mej. Och letar och letar. Men jag blir aldrig hittad.



Så här kunde jag inte fortsätta. Nu satt jag nästan och fick tårar i ögonen av min egen berättelse.

Jag måste avsluta bara:

— Och du kommer att bli ledsen förstås, för jag ende storebror du har, men du behöver inte vara ledsen, för jag kommer att leva och ha det bra. Och nån dag, om flera år, så kommer det kanske nån och säger: Robin, minns du mej? Minns du mej, lillebrorsan? Och det kanske är en rik knös som kommer körande i lång svart bil som säger det, eller en fattig luffare, eller en känd rockstjärna eller nåt. Men då är det jag som har kommit tillbaka.

Nu satt jag nästan och grät.

Så här kunde jag inte fortsätta.

— Hej då, tjockis, sa jag och gick ut ur Robins rum.

Nu tror du kanske att det bara var snack, det där jag berättade för min sovande lillebror.

Du tror kanske att jag bara tänkte gömma mej, och vara borta på min födelsedag, och sedan komma tillbaka igen.

Att det bara var en vanlig pojkrymning jag pratade om, en sån man kan läsa om i barnböcker.

Om du tror det så tror du fel.

Jag tänkte försvinna och förbli försvunnen. Och det var ingen lek, det var rena rama allvaret. Du ska nog få se...

Men det där om att jag skulle komma tillbaka nån dag, som riking eller luffare eller rockstjärna, det där var mest snack, det erkänner jag.

Planen räckte bara till Köpenhamn.

Därefter delade den upp sej i en massa fantasier och dagdrömmar, och från Köpenhamn fanns tusen vägar att ta. Fler än tusen. Oändligt många.

Det var meningslöst att planera längre än till Köpenhamn. Där började livet. Det nya livet.

Men visst, jag erkänner, visst hade jag funderat på fortsättningen också, det är klart. och fantiserat. Om en bondgård i Tyskland eller en söt flicka uppe i Skottland eller ett gäng i London eller Manchester Uniteds pojklag eller ...

Men allt det där var fantasier, det visste jag.

Planen räckte bara till Köpenhamn.

Och att jag nån gång skulle komma hem igen, knacka på dörren efter tjugo år och säga:

— Hej mamma. Jag dog aldrig. Jag lever. Här är jag. Det hade jag inte heller bestämt.

Inga mer sentimentala avsked nu.

Den där lilla lönnfeta snarkande grisen hade nästan lurat mej att gråta. Det fick vara slut med sånt nu.

Jag suckade och tog en sista runda i lägenheten, och försökte pränta in varenda pryl, varenda möbel, allt som fanns i rummen i mitt minne.

Barndomshemmet. Jag skulle kanske behöva plocka fram den bilden ur mitt minne nån gång. Någon ensam och vindpinad natt när alla andra stängt dörrarna om sina varma hem, medan jag kurar i regnet och vinden i nån port.

Tänkte jag medan jag sakta vandrade runt i lägenheten, utan tårar i ögonen.

Klockan? 23.20!

Det är dags! Det är snart hög tid...

Jag snubblade in på mitt rum.

Sängen. Nu måste jag fixa sängen.

Jag bäddade bluff, snyggt och knöligt, och beskådade sedan mitt verk i halvmörkret från dörren. Det såg bra ut. Jag var nöjd.

Robban sover, skulle syrran tänka om hon fick för sej att kasta en blick in i mitt rum.

Roberto sover, skulle mamma tänka när hon och Kenneth kommit hem från dansen, och hon gläntade på dörren till mitt rum.

Och varken mamma eller syrran skulle gå fram till sängen och upptäcka att jag inte låg där, att det bara var bluffbäddning.

Så där ja. Nu var det dags.

ICA-kassen. Plånboken. Skärmmössan på huvudet. Jag tog ett djupt andetag och öppnade fönstret.

Men varför? tänkte den rödhåriga pojken

Ja, varför?

Tänkte den rödhåriga pojken som var jag. Roberto.

Och jag hejdade mej med ena handen på fönstervredet.

Varför?

Inte var det för mammas skull. Hon är väl som mammor är mest. Det är inte mamma jag rymmer ifrån, nej nej.

Inte är det storasyrran eller lillebrorsan heller. De är väl som storasyrror och lillebrorsor är mest.

Inte är det skolan. Jag trivs väl inte i skolan precis, men det gör nog ingen. Man är där för att man måste, och för att alla andra är där. Men jag blir inte misshandlad eller mobbad, jag har inte läs- och skrivsvårigheter och jag är inte någon pluggis. Nej, det är inte skolan.

Inte flyr jag från fattigdom eller svält eller förtryck, nej, jag har allt jag behöver. Och mycket mer.

Inte har det något med Kenneth att göra, även om han är mammas sämsta val hittills. Ett ofattbart dåligt val. Börjar hon bli desperat? Börjar hon känna sej gammal, tanten?

Och inte ger jag mej av för att leta efter min pappa, som pojkar brukar göra i böcker och i filmer. Pappa träffar jag varannan helg, och det har varit fullt tillräckligt.

Men ...

Men kanske har det med pappa att göra ändå.

Så här är min pappa:

— Egentligen skulle man ju ...

— Kanske kunde man ...

— Man borde nog ...

— Ähum ähum, möjligtvis borde man kunna ...

Och ingenting blir gjort. Inte nånting.

Han sitter där och mumlar om vad han skulle och kunde och borde, men ingenting blir gjort. Han får aldrig tummarna ur rö... Ur hålet på baksidan.

Kanske var det därför mamma tröttnade på honom.

Och jag har pappa i mej förstås, hälften av mej är pappa. Minst. Om några år sitter jag kanske där och mumlar precis som han.

Nej. Nej, aldrig vill jag bli sån.

Kanske är det därför. Kanske var det så jag tänkte när Planen väl var född och började växa i mej:

Gör verklighet av dina drömmar.

Bli aldrig som pappa.

Ja, kanske är det därför.

Och kanske är det för att ta reda på hur mycket jag är värd.

Men jag försvinner inte från, jag försvinner till, tänkte jag och klättrade försiktigt ut genom fönstret. Inte från något men till något. Ut. Till världen och livet.

Kan du förstå vad jag menar?

## På väg

Jag tittade på klockan. 00.02.

Hjärtat dunkade och min puls var säkert etthundratjugo minst. Men jag var här, vid stranden på badplatsen. Och allting hade gått precis enligt Planen:

Jag hade dragit igen fönstret efter mej, skyndat in till bankomaten vid torget, tre sju sju fyra, 1 500 kronor, inga problem. Utanför pizzerian hade jag mött några tillförlitliga vittnen:

(— Ja, det måste ha varit Roberto som vi såg där vid midnatt. Han såg så ensam och olycklig ut, jag sa det till min fru: Ser du killen där, ensam mitt i natten. Konstigt. Just så sa jag. Och nu är han borta, en sån olycka...)

Så kan det där paret utanför pizzerian också få bli lite kändisar i morgon: "Var vi dom sista som såg Roberto i livet?"

Sedan hade jag gått genom de äppeldoftande villakvarteren ner mot stranden. När ett sorgset sommaräpple föll till marken med en dov duns alldeles bredvid mej kunde jag inte låta bli att hoppa över staketet och hämta det.

Ta vad livet bjuder. Det var min rätt nu.

Och nu satt jag här. Ensam vid stranden strax efter midnatt. Jag tog ett sista bett på mitt äpple och försökte stilla min häftiga andning.

Jag skulle vänta här några minuter bara innan jag gav mej iväg.

Det här ögonblicket vill jag spara, tänkte jag och slöt ögonen.

Det luktade höst, mild rutten höst. Och tång och hav.

Långt bort hörde jag stadens ljud: en bil med skriande bromsar, tjut och skratt från någon fest, och basen från dansbandet i Parken. Sommarens sista dans.

Här nere var det bara havet som hördes. Havet som i långa dyningar rullade upp över sanden.

Jag öppnade ögonen och såg mej omkring.

Natten var inte så svart som jag hade trott, en gulblek fullmåne kastade sitt grå ljus över stranden och det mörka havet.

Vid den här badplatsen hade jag varit nästan varenda dag under sommarlovet. Ja, jag hade varit här varenda sommar så länge jag kunde minnas. Jag kände till varenda sten, varenda stig, vartenda träd här nere.

Och ändå kändes det som en främmande plats nu.

Stranden vid midnatt i början av september var inte detsamma som stranden en varm sommardag i juli.

Det var inte samma plats.

Det var nästan som i en dröm.

Jag reste mej försiktigt och gick långsamt ner till vattnet. Där drog jag av mej gympaskorna och lät vattnet skölja upp över mina fötter. Brr... Vattnet var redan höstkallt. Högst tolv grader. Eller kanske fjorton. Hela sommaren har det varit över tjugo grader i vattnet, och jag hade badat nästan varje dag sedan slutet av maj tills skolan började.

Men nu var havet svart och hotfullt och kallt.

Havet var inte heller detsamma.

Jag gick sakta längs vattenbrynet. Långt, långt ute till havs blinkade ett svagt ljus. Ett ensamt ljus. En hälsning från en ensam till en ensam.

Nej, nu var det dags.

Jag tog ett djupt andetag.

Nu var det dags att ge sej av. Mot livet och äventyret. Men först mot cykeln. Den låg gömd bland slånbuskarna vid södra sidan av badplatsen. Med bestämda steg gick jag ditåt.

Cykeln, ja.

Min vanliga cykel stod förstås kvar där hemma på balkongen, den kunde jag inte använda för att komma till Malmö. Nej, det här var en cykel som jag hade hittat i skogen i somras, den låg slängd bredvid en stig, med skevt framhjul och punktering.

Det måste ha varit meningen att jag skulle hitta den, för den passade så perfekt in i min Plan. Och jag tog den med mej och ställde den i pannrummet på Riksbyggen dit Florin hade nyckel, bytte ut framhjulet mot ett som var riktat och fint, lagade punkteringen, smorde kedjan och justerade växeln. Och tidigt i morse tog jag fram den och gömde den i slånriset. Ingen visste att den här cykeln fanns.

(På ett sätt var det ju bra med mammas olika män. Av Håkan som har cykelverkstad hade jag lärt mej det mesta om cyklar. Och det var när mamma hade sällskap med Steffe som jag började träna fotboll. Han är tränare i BK Väster.

På ett sätt var det bra.

Men på många sätt var det dåligt.

Både Håkan och Steffe var borta sedan länge. Och en sån som Kenneth har man ingen nytta av alls: han kan ingenting, vet ingenting och ser dum ut.)

Medan jag gick mot cykeln började jag dra av mej tröjan. Mina kläder skulle ligga utspridda på ett dramatiskt sätt här nere vid vattnet.

Men skulle kläderna vara sönderrivna?

Mord eller självmord?

Bara en försvunnen pojke, mystiskt och oförklarligt.

Och ett litet, litet hopp kvar åt mamma.

Tröjan lite trasig bara, ingenting annat, bestämde jag. När jag kom fram till slånbuskarna blev jag stående med bar överkropp och tröjan i handen. Jag tog den med båda händerna och drog upp en reva längs sömmen.

Kriiiiissch...

Det svaga ljudet ekade i tystnaden på stranden.

Det var då jag upptäckte henne.

### 7.2.1. Ja må han le...Va? – översättning

#### Plan

— Ne vjeruj im, braco. Ne vjeruj im, Robine, kada kažu da sam se utopio. I nemoj biti tužan, ni kad mama bude plakala.

Sjeo sam na rub Robinova kreveta.

Spavao je, glasno disao i izgledao kao anđeo rumenih obraza.

Helena se smirila i povukla u sobu kako bi nastavila s večernjim vježbama s Henkeom.

A ja sam posušio svoju kosu, navukao šiltericu i provjerio ne viri li negdje koji crveni pramen.

Sjedio sam uz rub Robinova kreveta i šaputao svojevrсни oproštaj. Jedinoj osobi od koje ću se oprostiti.

A zbogom ću reći svojemu mlađem bratu.

— Ne vjeruj im, Robine. Jer ono što govore nije istina. Ispričat ću ti. Ti ćeš biti jedini koji zna. Otkrit ću ti cijeli svoj plan. Tako da znaš da ne moraš plakati.

Robin je hrknuo i malo se vrtio u krevetu.

— Ovako stoje stvari, Robine, za...

Pogledao sam na sat. 22.51.

— Za 45 minuta popet ću se i iskrasti kroz svoj prozor, kužiš. Spakirao sam torbu s odjećom, stvarima za bicikl i sendvičima. Potom ću požuriti do bankomata kod trga i podići novce, naime, uzeo sam maminu karticu. Nakon toga spustit ću se do plaže, do mjesta gdje se kupamo. Ondje ću skinuti odjeću koju trenutno imam na sebi i odložiti je uz vodu, a obući odjeću koju imam u torbi. Tada ću skinuti i ovu kapu što nosim na glavi, jer sam ispod nje skroz ridokos, možeš li zamisliti? Ridokos i ošišan nakratko.



Robin je pomalo šmrknuo i otkrio se. Ponovno sam ga pokrio dekom do brade i nastavio:

— Onda imam bicikl skriven tamo u trnju, tamo s jedne strane plaže, gdje smo se prošlog ljeta igrali skrivača, te ću se njime odvesti. Vozit ću bicikl cijelu noć, po malim cestama da me nitko ne vidi, uputit ću se prema jugu, a onda ću pojesti sendviče za doručak, pa nastaviti, a onda ću sutra popodne stići u Malmö, ili u večer. A onda trajektom odlazim u Kopenhagen. Kao kad smo išli u Tivoli, sjećaš se...

Zašutio sam i pogledao svog malog brata. Je li čuo što sam rekao? Ne, spava kao klada. Ali možda je ipak čuo.

Možda će to što sam mu ispričao zapamtiti kao san.

Možda tada neće plakati.

— ... tako ćete ujutro stajati i pjevati mi Sretan rođendan. I najednom otkriti da me nema. I onda će netko pronaći moju odjeću na plaži, pa ćete pomisliti da sam se utopio, da sam namjerno ušao u more ili otišao na kupanje usred noći ili da je netko...I svi ćete me tražiti. Ustrajno. Ali nikad me nećete naći.

Nisam mogao ovako dalje. Sjedio sam sa suzama u očima od vlastite priče.

Još samo da završim:

— I bit ćeš tužan, naravno, jer ja sam ti jedini stariji brat, ali ne moraš biti tužan, jer ja ću živjeti i bit će mi dobro. i jednog dana, za nekoliko godina, možda će netko doći i reći: Hej Robine, sjećaš li me se? Sjećaš li me se, mali braco? Možda će te to pitati neki bogataš u dugom crnom autu, ili siromašna skitnica, ili poznata rock zvijezda ili tako nešto. No to ću biti ja...

Skoro sam zaplakao.

Nisam mogao ovako dalje.

— Zbogom, buco, rekao sam i napustio Robinovu sobu.

Sada bi mogao pomisliti da su to samo puste priče, ono što sam ispričao svom usnulom malom bratu.

Možda misliš da sam se samo namjeravao sakriti, otići za svoj rođendan, a onda se opet vratiti.

Da su to bile obične dječачke eskapade, o kakvima se može čitati u dječjim knjigama.

Ako to misliš, griješiš.

Namjeravao sam nestati zauvijek. I nije bila šala, bila je to čista istina. Vjerojatno ćete vidjeti...

Ali onaj dio da ću se jednog dana vratiti, kao bogataš ili skitnica ili rock zvijezda, to su uglavnom bile besmislice, priznajem.

Plan sam razradio do Kopenhagena.

Sve nakon toga dijelilo se na fantazije i maštanja, a iz Kopenhagena postoji tisuću puteva. Više od tisuću. Beskrajno mnogo.

Bilo je besmisleno planirati dalje od Kopenhagena. Ondje je započinjao život. Novi život.

Ali naravno, priznajem, naravno da sam razmišljao i što ću dalje, to je jasno. I maštao. O jednoj farmi u Njemačkoj ili lijepoj djevojci gore u Škotskoj ili nekoj bandi u Londonu ili juniorskoj momčadi Manchester Uniteda, ili...

Ali sve su to bili snovi, toga sam bio svjestan.

Planirao sam do Kopenhagena.

I da ću se jednom vratiti kući, pokucati na vrata nakon dvadeset godina i reći:

— Zdravo mama. nikad nisam umro. Živ sam. Ovdje sam.

Nisam ni to odlučio.

Dosta sentimentalnosti.

To malo debelo prase što hrče gotovo me natjeralo da plačem. To je sada moralo završiti.

Uzdahnuo sam i još jednom obišao stan, pokušavajući zapamtiti svaku spravicu, svaki komad namještaja, sve što se nalazilo u prostorijama.

Dom moga djetinjstva. Možda ću nekada morati prizvati sjećanje na njega. Jedne samotne i vjetrovite noći kada svi ostali budu iza zatvorenih vrata svojih toplih domova, dok ja stojim uz neka vrata šćućuren na kiši i vjetru.

Pomislio sam to dok sam polako tumarao po stanu, bez suza u očima.

Koliko je sati? 23.20!

Vrijeme je! Bilo je i vrijeme...

Uletio sam u svoju sobu.

Krevet. Sad moram pospremiti krevet.

Namjestio sam varku, lijepo i kvrgavo, a zatim s vrata promatrao svoj rad u polumraku. Izgledalo je dobro. Bio sam zadovoljan.

Robi spava, pomislit će sestra kad odluči baciti pogled u moju sobu.

Roberto spava, pomislit će mama kad se ona i Kenneth vrate kući s plesa, a ona odškrine vrata moje sobe.

A ni moja majka ni moja sestra neće prići krevetu i otkriti da ja tamo ne ležim, da je to samo lažna posteljina.

Tako. Sada je bilo vrijeme.

Vrećica s namirnicama. Novčanik. Kapa na glavi. Duboko sam udahnuo i otvorio prozor.

No, zašto? – pomislio je crvenokosi dječak

Da. Zašto? Pomislio je crvenokosi dječak, a to sam bio ja. Roberto.

I zaustavio sam se držeći jednom rukom kvaku prozora.

Zašto?

Nije to bilo zbog mame. Ona je kakve mame već uglavnom jesu.. Nije mama ta od koje bježim, ne ne.

Nije ni starija sestra ni mlađi brat. I oni su poput većine starijih sestara i mlađe braće.

Nije to škola. Nije baš da uživam u školi, ali pretpostavljam da nitko ne uživa. Tamo si jer moraš biti, i jer su svi ostali tamo. Ali me nitko ne zlostavlja niti maltretira, nemam poteškoća s čitanjem i pisanjem i nisam štreber. Ne, nije škola.

Ne bježim ni od siromaštva ni od gladi ni od potlačenosti, ne, imam sve što mi treba. I mnogo više.

Nema to veze s Kennethom, iako je on dosad najgori mamin izbor. Nevjerojatno loš izbor. Postaje li očajna? Počinje li se gospođa osjećati staro?

A nisam se ni uputio tražiti oca, kao što to dječaci inače rade u knjigama i filmovima. Tatu viđam svaki drugi vikend, i to je sasvim dovoljno.

Ali ...

Ali možda to ipak ima veze s tatom.

Ovakav je moj tata:

— Zapravo, trebalo bi ...

— Možda bi se moglo ...

— Vjerojatno bi trebalo ...

— Ummm, možda bi se nešto moglo ...

A ne napravi se ništa. Ništa.

Sjedi tamo i mrmlja o tome što bi bilo dobro, što bi mogao i trebao, ali ništa ne radi. Nikako da digne du... Stražnjicu.

Možda se zato mama umorila od njega.

A ja imam tatu u sebi, naravno, pola mene je tata. Najmanje. Za nekoliko ću godina možda ja negdje sjediti i mumljati poput njega.

Ne. Ne, ne želim nikad biti takav.

Možda je to razlog. Možda sam tako razmišljao kad se Plan rodio i počeo razvijati u meni:

Ostvari svoje snove.

Nikad ne budi/ne postani kao tata.

Da, možda je to razlog.

A možda i zato da saznam koliko vrijedim.

Ali ne nestajem iz, nestajem u, pomislio sam i pažljivo se popeo kroz prozor. Ne iz nečega nego u nešto. Van. Prema svijetu i životu.

Možete li razumjeti što mislim?

## **Na putu**

Pogledao sam na sat. 00:02.

Srce mi je lupalo, a puls mi je sigurno bio najmanje sto dvadeset. Ali, bio sam ondje, uz plažu na kupalištu. I sve je išlo točno po Planu:

Zatvorio sam prozor za sobom, požurio do bankomata na trgu, tri sedam sedam četiri, 1500 kruna, nikakvih problema. Pred pizzerijom sam susreo neke pouzdane svjedoke:

(— Da, mora da je Roberto bio taj kojeg smo tamo vidjeli u ponoć. Izgledao je tako usamljeno i nesretno, rekao sam ženi: Vidiš li onog dječaka tamo, samog usred noći. Čudno. Točno tako sam rekao. A sada ga nema, takva nesreća.)

Tako bi i onaj par pred pizzerijom sutradan mogao postati slavan: "Jesmo li mi Roberta zadnji vidjeli živog?"

Zatim sam se spuštao kroz naselja ispunjena mirisom jabuke prema plaži. Kad je tužna ljetna jabuka tupim udarcem pala na zemlju pokraj mene, nisam mogao a da ne preskočim ogradu i uzmem je.

Uzmi ono što život nudi. To je sada bilo moje pravo.

A sada sjedim ovdje. Sam na plaži nešto iza ponoći. Uzeo sam zadnji griz jabuke i pokušao smiriti teško disanje.

Namjeravao sam čekati ovdje samo nekoliko minuta prije nego što krenem.

Želim sačuvati ovaj trenutak, pomislio sam i zatvorio oči.

Mirisala je jesen, blaga gnjila jesen. I alge i more.

Čuo sam zvukove grada u daljini: auto sa škripom kočnica, žamor i smijeh s neke zabave i bas benda u parku. Posljednji ples ljeta.

Ovdje dolje čulo se samo more. Ono se u dugim valovima valjalo preko pijeska.

Otvorio sam oči i pogledao oko sebe.

Noć nije bila tako crna kao što sam mislio, blijedi puni mjesec bacao je svoju sivu svjetlost na obalu i tamno more.

Na ovom sam kupalištu za vrijeme ljetnih praznika bio gotovo svaki dan. Da, bio sam ovdje svako ljeto otkad znam za sebe. Znao sam svaki kamen, svaku stazu, svako drvo ovdje dolje.

A ipak je sada djelovalo kao strano mjesto.

Plaža u ponoć početkom rujna nije bila ista kao plaža vrućeg ljetnog dana u srpnju.

Nije to bilo isto mjesto.

Bilo je gotovo kao san.

Pažljivo sam ustao i polako sišao do vode. Tamo sam izuo svoje tenisice i pustio da mi voda opere stopala. Brr. .. jesen je već rashladila vodu. Najviše dvanaest stupnjeva. Ili možda četrnaest. Cijelo je ljeto u vodi bilo preko dvadeset stupnjeva, a ja sam od kraja svibnja do početka škole skoro svaki dan plivao.

Ali sad je more bilo crno, prijeteće i hladno.

Ni more nije bilo isto.

Polako sam hodao uz rub vode. Daleko, daleko na moru bljesnula je mutna svjetlost. Usamljena svjetlost. Pozdrav jednog usamljenika drugom.

Ne, vrijeme je.

Duboko sam udahnuo.

Došlo je vrijeme za polazak. Prema životu i avanturi. Ali prvo do bicikla. Skrio sam ga u grmlje trnine na južnoj strani kupališta. Odlučnim sam se koracima uputio tamo.

Bicikl, da.

Naravno, bicikl kojim se inače vozim ostao je kod kuće na balkonu, nisam mogao njime doći do Malmöa. Ne, ovo je bio bicikl koji sam prošlog ljeta našao u šumi, ležao je pored staze, s iskrivljenim prednjim kotačem i probušenom gumom.

Mora da mi je bilo suđeno da ga pronađem, jer se tako savršeno uklapao u moj Plan. Uzeo sam ga sa sobom i stavio u kotlovnici u Riksbyggen gdje je Florin imao ključ, zamijenio prednji kotač ravnim i finim, popravio gumu, podmazao lanac i namjestio zupčanik. I rano jutros sam ga izvadio i sakrio u grane trnine. Nitko nije znao da taj bicikl postoji.

(Na neki način majčini razni muškarci bili su korisni. Od Håkana, koji ima radionicu za bicikle naučio sam većinu toga o biciklima. A kad je majka bila sa Steffeom, počeo sam trenirati nogomet. On je trener u NK Västeru.

Na neki način bilo je dobro.

Ali po mnogočemu je bilo loše.

I Håkan i Steffe odavno su otišli. A netko poput Kennetha uopće nije od koristi: nesposoban je, ne zna ništa i izgleda glupo.)

Dok sam hodao prema biciklu počeo sam skidati majicu. Moja odjeća trebala je biti razbacana na dramatičan način ovdje dolje pored vode.

Ali bi li odjeća bila poderana?

Ubojstvo ili samoubojstvo?

Samo nestali dječak, misteriozno i neobjašnjivo.

I mala, mala nada preostala za mamu.

Samo košulja malo poderana, ništa drugo, odlučio sam. Kad sam stigao do grmova trnine, ostao sam bez majice s košuljom u ruci. Uzeo sam ju objema rukama i poderao uzduž šava..

Krrriššš...

Slabašni zvuk odjeknuo je u tišini plaže.

Tada sam je uočio.

### 7.3. I Love My Car – berättelsen om bilen

13.4.2023 - 08:00, Yrsa Lindqvist

#### “I love my car” – berättelser om bilen



Fram till 1962 krävdes tillstånd för bilimport. När lagen slopades ökade antalet bilar snabbt, i takt med att också levnadsstandarden höjdes. På 1970-talet fanns det redan gott om olika bilmärken. De amerikanska bilarna kallades ofta Dollargrin, ett namn som ursprungligen anspelade på den kromade grillens utformning på märket Buick. Foto: Eeva Rista/ Helsingfors stadsmuseum

Bilen är både älskad och hatad men det är de varma känslorna som dominerar i de berättelser som sändes in till SLS arkiv, som svar på frågelistan *Berättelser om bilen*. Insamlingen gjordes i samarbete med Finska Litteratursällskapets arkiv med anledning av att det är 60 år sedan



regleringen av bilimport avskaffades i Finland. Fram till 1962 krävdes nämligen tillstånd att importera en bil.

På svenska var det 24 och på finska 54 personer som delade med sig av sina bilminnen. Frågelistan inleddes med frågan ”Vad betyder bilen för dig?”. Betydelsen varierar under olika perioder i livet, men för de flesta som svarat har bilen i något skede framför allt underlättat vardagen:

*För mig är bilen en maskin som underlättar min vardag, så som disk- och tvättmaskin. I det avseendet I love my car. Den hjälper mig. (Kvinna f. 1970)*



Ingen bilfärd utan chaufför är fortsättningsvis ett faktum även om planer på förarlösa bilar är långt framskridna. Här poserar A. Ahlströms chaufförer med sina fordon framför Strömfors fabrik år 1960. Foto: Okänd/Lovisa museum



Skillnaden och Mannerheimvägen i Helsingfors. År 1957 fanns det allt som allt sex trafikljus i hela staden; fem i livliga korsningar och en för fotgängare. Foto: Ateljé Roos/Helsingfors stadsmuseum

## **Barndomsminnen**

Barndomens bilminnen handlar ofta om gemenskap. Det kunde vara trångt i bilen med syskon och föräldrar och kroppsmindet har registrerat värme och synintryck. Det är lätt att konstatera att trafiksäkerheten skärpts en hel del under de senaste decennierna. I Finland blev det obligatoriskt att använda bilbälte i framsätet 1975 men först 1983 kunde man bli bötfälld. För passagerare i baksätet blev det obligatoriskt med bilbälte först 1987.

*När jag var barn i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet, användes inga säkerhetsbälten i baksätet. Jag minns att föräldrarna någon gång fällde ner baksätet så att jag och min bror kunde*

*ligga ner under våra bilresor med familjen i pappas SAAB 96. Men om vi skulle ligga så, så var det viktigt att inte ligga med huvudet mot bilens baklucka för att inte andas in avgasen. I ett skede var vi flera barn och en stor hund som skulle samsas om baksätet och bagageutrymmet i coupe-modellen. Idealet var ju om hunden hölls i bagageutrymmet och vi barn satt i baksätet, men det hände ofta att hunden blev nervös och kom kravlande över baksätet. Vem går dit bak? Vi kom snabbt överens om vem av oss barn som kravlade över och satt i bagageutrymmet resten av färden. Det var också en rätt så rolig plats att sitta på, annorlunda utsikt att titta bakåt genom bakrutan eller lägga sig ner på rygg och se upp mot himlen. (Kvinna f. 1976)*

På längre bilresor, ibland också kortare, kunde tiden kännas lång. Då har sång varit ett bra alternativ att fördriva restiden.

*Jag minns hettan i bilen före AC blev vanligt, hur vi öppnade fönstren för att få in lite frisk luft. Vi syskon åt ärter på bakkänken och slängde ut ärtskidorna genom fönstret. Sjöng med i Sås och Kopp från C-kassetten eller CD som mamma kommit ihåg att packa med. (Kvinna f. 1994)*



Bilarnas färger har inte förändrats nämnvärt trots att modet och bilmodellerna ständigt utvecklats. Vita och röda bilar finns det gott om också idag. Mannerheimvägen 1969. Foto: Kari Hakli/Helsingfors stadsmuseum

## Första bilen

Beroende på bosättningsort och transportbehov har bilköpet aktualiserats under olika perioder i livet. Eller så har bilen känts som ett onödigt inköp trots körkort, exempelvis för att man bor centralt och väljer taxi de gånger när bil skulle behövas.

För ungdomar på landsbygden är körkort och bil en fråga om frihet. Men också i huvudstadsregionen kan körkortet vara en markör för vuxenlivet.

*Bussåkandet blev starkt förknippat med att vara barn och inte kunna köra bil. Jag föreställde mig att så snart jag var gammal nog skulle jag byta bussen mot moped, sedan egen bil. Så hade mina föräldrar gjort, berättade de, och så såg jag mina äldre kusiner göra. (Kvinna f. 1994)*



Sportbilar har ofta upplevs åtråvärda. En Opel GT drar blickarna till sig i en bilaffär 1969. Foto: Rafael Olin. SLS/Rafael Olins fotosamling (ÖTA 112)

Fortfarande ses bilar som en manlig domän vilket inte minst märks när det gäller att köpa bil. Ändå har kvinnor numera lika stor erfarenhet av att äga och köra bil som män.

*Kommer ihåg min första bil, min första kärlek. Peugeot 205 blå. Jag hade just fyllt 18 och var med min far och kollade på bilar. Året var 1989 och jag blev så fruktansvärt dåligt bemött i alla affärer men så höll vi på att ge upp men stannade vid en liten bilaffär i Karis. Där stod den, smutsig och ratad men fick underbar betjäning och bilen blev min bästa vän. (Kvinna f. 1971)*

*Då jag 1963 erhöll mitt körkort, fick jag låna en bil av våra bekanta. Märket kommer jag inte ihåg, men på bilen stod Alfalaval, mjölkkningsmaskiner. Det var en stor paketbil. Åkte med min väninna till Kotka havsdagar via Langinkoski. Vi körde turvis. Det var min första upplevelse med bil och spännande att själv köra. (Kvinna f. 1945)*



Jämfört med dagens bilmodeller var Fiat 500 en väldigt liten bil. Lönkans gård mot Tölö torg i Helsingfors år 1964. Foto: Okänd. SLS/ Helsingforsbilder (SLS 2227)



Detaljerna på bilen är viktiga och särskiljer modeller och märken från varandra. Här billyktan på en Austin A40 år 1962. Foto: Rafael Olin. SLS/Rafael Olins fotosamling (ÖTA 112)

### **Jag minns dem alla, mina bilar**

Kring båtar vilar ett romantiskt skimmer, de talas om i femininum och ges vackra kvinnonamn. Många är sångerna om båtar. Om bilar besjungs är det främst resan, rörelsen eller friheten som beskrivs, inte bilen som objekt. Men det är häpnadsväckande att läsa i frågelistsvaren hur noggrant livets bilar räknas upp. De beskrivs utgående från sitt märke, sina köregenskaper och ofta också vilka problem som varit signifikanta.

*En av de tidiga var en gul Renault 4 L, den med växlingsspaken som man fick dra i, hög och med osäker balans och kuggjul i hårdplast, snart utbytt mot Peugeot 403 i flera omgångar, med det trevliga rasslandet från kedjedriften, sedan en Opel kadett där man kom åt allt i motorn. Utrymmet under huven var stort, motorn liten. Därpå en sexcylindrig Ford Granada med kickdown, den for iväg som en pil och slukade säkert ett par liter milen. En omöjlig bil att ha med dagens drivmedelspriser, de allra flesta är säkert skrotade sedan länge. Därpå hade vi en lite behändig, snabb och fin BMW som dock fattade eld på en motorväg (den hade stått avställd, mekanikern hade inte sett att ledningarna var uttorkade) och som hamnade på bilkyrkogården, det var beklagligt. Aldrig en Volvo, aldrig en SAAB, men flera Peugeot 404. [...] "Finaste"*

*bilarna jag ägt är Rover 105S 1958, Chrysler Signet V200 HT 1964 och Subaru Legacy Kombi 2,2 1991. Nuvarande Seat Ateca 2019. Bil som jag trivdes bäst med var Peugeot 404 1966. (Man f. 1942)*



Krom var länge ett viktigt material för detaljer, helst skulle bilen vara ren och blank så man kunde spegla sig i kromen. Foto: Karl Alfred Nyström. SLS/Karl Alfred Nyströms fotografisamling (ÖTA 139)

Trots massproduktion förefaller många bilar förr eller senare få sina egenheter som gör just dem speciella, åtminstone för sina ägare.

*Min första egna bil var en Datsun Cherry. Jag tog lån från banken mins jag, 10.000 mk. [...] När det var dags att skrota den hade jag sån separationsångest så vi kom överens med "skrot-Nisse" att alltid då vi träffas och jag frågade "Hur mår Cherry?" skulle han säga BRA, bara BRA! Sen har jag haft Honda accord, Renault clio (där för kamaxeln och ventilerna), Skoda (började ryka blå rök) och kallades därför The Black Pearl. Sen ägde jag en Nissan som kallades Nissi pissi, den tappade tanken. (Kvinna f. 1973)*



Gamla Borgå sett genom bilrutan. Foto: Karl Alfred Nyström. SLS/Karl Alfred Nyströms fotografisamling (ÖTA 139)

## Resa med bil

När personbilen så småningom blev var mans transportmedel revolutionerades möjligheterna att resa, både inrikes och utrikes. Bilresor var populära på 1960- och 1970-talen och kraven på bekvämlighet var inte lika stora som idag, ett tält kom man långt med och det var ju också möjligt att sova i bilen.

*Min första bil, en Renault 4 årsmodell 1967, köpte jag hösten 1978. Jag hade haft ett bra sommarjobb och tyckte jag hade råd med bil. I april åkte vi till sjöscoutledardagarna till Jeppis och konstaterade att om bilen klarar det så klarar den vad som helst. Sagt och gjort, några veckor senare startade tre personer med målet Amsterdam. Resan gick över Sverige via Danmark och Tyskland till Holland. I Danmark körde vi ned på en strand och fastnade. Fyra starka*



*personer bar upp bilen till vägen och vi var en erfarenhet rikare. Under färden sov vi i bilen och i tält. (Man f. 1956)*



Många är de som minns bilsemestrar med tält på campingplatser både i Finland och utomlands. Sandö campingplats, Vasa. I förgrunden en Volvo PV 544 från Norge. Foto: Rafael Olin. SLS/Rafael Olins fotosamling (ÖTA 112)

I Finland är vi vana vid stränga besiktningsmän och att allting i bilen måste fungera för att trafiksäkerheten ska garanteras. Så är det inte i alla länder och utomlands har flera mött ett och annat fordon som inte skulle rulla på de finländska vägarna. Ibland framkallar minnet förtjusning, ibland förfäran.

*Min budget var anspråkslös, så jag liftade mycket på fritiden. Alla tänkbara fordon stannade för mig, bland dem en T-Ford i skröpligaste skick. Den unge, överlycklige killen som körde åkdonet, sittande på en vanlig köksstol, hade införskaffat det samma dag för en dollar. Lift fick jag så långt han skulle, själv satt jag på min kappsäck. Än i dag minns jag skakningarna, som om bilen drabbats av frossa. Stora rostflagor föll i mitt hår och på mina kläder. (Man f. 1938)*



Innan bilfärjornas tid lyftes bilarna var för sig upp på däck. Att ta bilen till Sverige var betydligt mer omständligt än nu. Foto: Foto: Karl Alfred Nyström. SLS/Karl Alfred Nyströms fotografisamling (ÖTA 139)

När det gäller att åka bil kan resan vara viktigare än målet. Längre åkte man ”ut och åka”, på måfå som ett sätt att umgås i rörelse. Numera är det för dyrt att nöjesköra och klimatförändringen gör det dessutom till en samvetsfråga. Men det fanns en tid då det här med avgaser inte togs så allvarligt, varken utanför eller inuti bilen.

*Min mamma hade en pojkvän G som körde taxi på 1980-talet. När han var ledig packade vi in oss och for ”ut o köör”. Oftast var det G som körde, min morbror E på passagerarsidan (som rökte pipa i bilen, och G rökte Marlboro med fönstret lite öppet) och i baksätet satt min mamma, jag, min morbrors fru och hennes två barn. Så for vi runt om i nejden. (Kvinna f. 1973)*

## **Inte bara transport**

Vi vet att mängden fossila utsläpp måste minska för att nå uppställda klimatmål, framför allt måste trafikens utsläpp ner. Elbilarna blir småningom fler men än så länge är de dyra och inte heller en elbil byggs utan miljöpåverkan. I debatten ställs ofta privatbilism och kollektivtrafik mot varandra, medborgarna måste börja åka kollektivt, men det är svårt att uppnå. Dels är det många platser som inte nås med buss eller tåg, dels handlar privatbilism om så mycket mer än en transportsträcka.

*Privatbilism handlar inte om att rationellt flytta sig från punkt A till B. Rationellt sett är bilar ju mycket svåra att motivera med några som helst vettiga syften. De borde underkännas redan på grund av faktumet att det inte på riktigt finns några "miljövänliga" bilar, inte ens elektriska, eftersom redan tillverkningen av en bil i alla lägen kan klassas som en miljökatastrof. Privatbilism handlar förstås om frihet. Frihet att sticka när man vill. (Man f. 1963)*



Bilen ger frihet och rörlighet men är också ett problem i stadsmiljö. Parkering är dyrt och platserna begränsade. En stor del av tiden står bilen dessutom stilla och oanvänd. Foto: Janne Rentola. SLS/Fotografisamling med Helsingforsmiljöer (SLS 1992)

De flesta som skrivit om sina bilminnen nämner friheten. Bilen gör dig oberoende, du åker när det passar dig och din tidtabell. Men för ungdomar kan bilen dessutom vara en fristad där man

kan umgås. I citatet nedan nämns även mer svårfångade känslor, bilresan som ett tillstånd, en tillvaro i ett ingenmansland mellan två platser.

*Som uppväxt i Österbotten är det ju klart att jag har umgåtts genom att "far ut å kör" (dock alltid som passagerare), och även om jag själv hellre hade gjort något annat så var det i flera fall det bästa alternativet. Om man fortfarande bor hemma hos sina föräldrar kan bilen vara det enda stället att umgås i fred, i synnerhet under vinterhalvåret.[...] Bilen var också annars ett ställe där jag kunde slappna av. För när jag satt i bilen (som passagerare, alltid som passagerare. Har ytterst sällan njutit av att själv köra) var jag alltid på väg från ett måste till ett annat, men just den där stunden i bilen kunde jag inte göra något, och därför kunde jag slappna av. (Kvinna f. 2000)*

Bilen är en slags icke-plats i rörelse. I det mörka baksätet kan man låtsas befinna sig i en musikvideo och föraren kan, trots att körningen kräver en viss koncentration, låta tankarna flöda fritt.



Erik och Doris Alftan bilade år 1965 från Iran till Finland, genom Irak, Jordanien, Syrien, Libanon och vidare till Venedig med båt. De turade om att köra bilen, en vit Volvo Sport Amazon. Foto: Erik A. Alftan. SLS/Erik och Doris Alftans arkiv (SLSA 1024)

*Jag unnar mig ibland att också köra bil i all min ensamhet fastän det inte är ekonomiskt. Bilkörningen inger mig nån slags frihet, jag kan välja vartåt jag svänger ratten och hur jag fördriver tiden. Tankarna flödar och får en massa nya idéer på vad jag skall göra framöver.* (Kvinna f. 1968)

Det har redan kommit fram att en bil kan vara mycket mer än ett transportmedel. Framför allt män får tidigt ett förhållande till bilar via leken. Leksaksbilen är en lika ikonisk och symbolisk leksak som dockan.

*Som barn lekte jag med små leksaksbilar i sandlådan, de betydde mycket för mig, jag brukade ge dem röster och de pratade med varandra. Jag var ett barn som hade svårt att förstå det sociala spelet och drog mig gärna undan andra barn och familjeliv, till den trygga och lugna ensamheten, men egentligen vara jag inte ensam - bilarna vara där, de tröstade mig, de var trygga, de höll mig sällskap - eller de var lika ensamma och förstod sig inte heller på världen och människorna.* (Kvinna f. 1967)

## **Slutligen**

Ett frågelistmaterial belyser tankar och känslor som nästan aldrig annars skrivs ner. En del minns fakta, andra känslotillstånd eller händelser, bilder, situationer. Citaten ovan ger en fingervisning om de berättelser som den här gången sändes in till arkivet. Bilar som tema framkallade också drömmar, drömmen att uppleva en Formel 1-resa, drömmen att en gång i livet äga en ny bil som inte ständigt ska in på verkstad och visioner om ny teknologi och miljövänligt bränsle. Ett varmt tack till alla som delade med sig av minnen och tankar som nu arkiverats hos SLS för att användas i forskningssammanhang. Bland alla som svarade har vi lottat ut 5 böcker.



Skribenten, förste arkivarie Yrsa Lindqvist, poserar vid sin Volkswagen Typ 1 ("bubblan") någon gång på 1980-talet. Foto: Privat.

### **7.3.1. I Love My Car – Berättelser om Bilen – översättning**

13.4.2023 - 08:00, Yrsa Lindqvist

**“I love my car” – priče o automobilu**



Foto: Eeva Rista/ Muzej grada Helsinkija

Sve do 1962. za uvoz automobila u Finsku bila je potrebna dozvola. Nakon ukidanja zakona o uvozu broj automobila naglo se povećao, a istovremeno je porastao i životni standard. 1970.-ih godina na tržištu je već bilo dostupno dosta različitih marki automobila. Američki automobili često su nazivani „*Dollargrin*”, nazivom koji je izvorno aludirao na kromirani dizajn rešetke na marki Buick.

Oko automobila su osjećaji podijeljeni, no u pričama koje su pristigle u arhiv Švedskog književnog društva u Finskoj (SLS) kao odgovor na anketu *Priče o autima* dominiraju topli osjećaji. Zbirka je nastala u suradnji s arhivom Finskog književnog društva povodom obilježavanja 60. obljetnice otkako je u Finskoj ukinuta regulacija uvoza automobila. Sve do 1962. za uvoz automobila, naime, bila je potrebna dozvola.

Svoja sjećanja na automobile na švedskom su jeziku podijelile 24 osobe i na finskom 54. Anketu otvara pitanje „Što za vas znači automobil?”. Značenje varira u različitim životnim razdobljima, ali većini ispitanika automobil je u nekom razdoblju prije svega olakšao svakodnevni život:

*Za mene je automobil stroj koji olakšava moju svakodnevicu, kao i perilica suđa ili rublja. U tom pogledu I love my car. Pomaže mi. (Ž, r. 1970.)*



Foto: autor nepoznat/Muzej grada Lovise

Činjenica je da bez vozača još uvijek nema vožnje, iako su planovi za automobile bez vozača dobro uznapredovali. Ovdje vozači A. Ahlströma poziraju sa svojim vozilima pred tvornicom u mjestu Strömfors 1960. godine.





Foto: Ateljé Roos/Muzej grada Helsinkija

Križanje Skillnadena i Mannerheimvägena u Helsinkiju. Godine 1957. u cijelom gradu bilo je ukupno šest semafora; pet na prometnim raskrižjima i jedan za pješake.

## Sjećanja iz djetinjstva

Uspomene na automobile iz djetinjstva često su vezane uz zajedništvo. U autu smo se znali gužvati s braćom i sestrama i roditeljima, a naše tijelo registriralo je i upamtilo toplinu i vizualne dojmove. Lako je ustanoviti da je sigurnost u prometu posljednjih desetljeća jako postrožena. U Finskoj je korištenje sigurnosnog pojasa na prednjem sjedalu postalo obavezno 1975. godine, no tek 1983. godine mogli ste biti kažnjeni za nepoštivanje tog pravila. Sigurnosni pojasevi na stražnjem sjedalu postali su obavezni tek 1987. godine.

*Kad sam bila dijete kasnih 1970-ih i ranih 1980.-ih, na stražnjem sjedalu nisu se koristili sigurnosni pojasevi. Sjećam se da su ponekad moji roditelji spustili naslon na stražnjem sjedalu*

*kako bismo se brat i ja mogli ispružiti tijekom naših obiteljskih putovanja u tatinom SAAB-u 96. Ali ako bismo tako ležali, bilo je važno da nam glave nisu naslonjene na stražnja vrata automobila kako ne bismo udisali ispušne plinove. Neko vrijeme nas nekoliko djece i veliki pas dijelili smo stražnje sjedalo i prtljažnik coupea. U idealnom slučaju psa bi stavili u prtljažnik, a mi djeca sjedili bismo na stražnjem sjedalu, no često se događalo da se pas unervoz i popne preko do stražnjeg sjedala. Tko će nazad? Brzo smo se dogovorili tko će se od nas djece prebaciti u prtljažnik i ondje provesti ostatak puta. I to je bilo prilično zabavno mjesto za sjedenje, drukčije je iskustvo bilo gledati kroz stražnji prozor ili leći i gledati u nebo. (Ž, r. 1976.)*

Na dužim putovanjima automobilom, a ponekad i kraćim, nekada se moglo učiniti da vrijeme sporo teče. Uz pjesmu bi prošlo brže!

*Sjećam se vrućine u autu prije nego što je klima uređaj postao uobičajen, kako smo otvarali prozore da udahnemo malo svježeg zraka. Mi braća i sestre jeli smo grašak na stražnjem sjedalu i bacali ljuske kroz prozor. Pjevali uz Sâsa i Koppa s kazete ili CD-a koje se mama sjetila spakirati. (Ž, r. 1994.)*



Mannerheimivägen 1969. Foto: Kari Hakli/Muzej grada Helsinkija

Boje automobila nisu se značajnije mijenjale unatoč stalnom razvoju mode i modela automobila. I danas ima dosta bijelih i crvenih automobila.

## Prvi auto

Ovisno o mjestu stanovanja i potrebama prijevoza, kupnja automobila postaje aktualna u različitim razdobljima života. Ili se automobil čini nepotrebnom kupovinom unatoč vozačkoj dozvoli, primjerice ako živite u centru i možete izabrati taksi kada vam je potreban prijevoz autom.

Za mlade u ruralnim sredinama vozačka dozvola i automobil stvar su slobode. Ali i oko glavnog grada vozačka dozvola može označavati odraslost.

*Vožnja autobusom postala je snažno povezana s djetinjstvom i nemogućnošću upravljanja automobilom. Zamišljala sam da ću, čim budem dovoljno stara, zamijeniti autobus mopedom, zatim vlastitim autom. Tako su to radili moji roditelji, rekli su mi, a isto sam vidjela i kod svojih starijih rođaka. (Ž, r. 1994.)*



Sportski automobili često se smatraju poželjnima. Opel GT privlači pažnju u trgovini automobila 1969. godine. Foto: Rafael Olin. SLS/Zbirka fotografija Rafaela Olina (ÖTA 112)

Automobili se još uvijek doživljavaju muškom domenom, što se primijeti i kada je u pitanju kupnja automobila. Ipak, žene danas imaju iskustva u posjedovanju i vožnji automobila koliko i muškarci.

*Sjećam se svog prvog automobila, svoje prve ljubavi. Plavi Peugeot 205. Taman sam napunila 18 i gledala sam aute s ocem. Bila je 1989. i prema meni su se odnosili tako užasno loše u svim trgovinama, ali baš kad smo htjeli odustati, zaustavili smo se u maloj trgovini automobila u Karisu. Stajao je tamo, prljav i istrošen, ali usluga je bila izvrsna i taj auto je postao moj najbolji prijatelj. (Ž, r. 1971.)*

*Kad sam 1963. godine dobila vozačku, od naših poznanika sam morala posuditi auto. Ne sjećam se marke, ali na autu je pisalo Alfalaval, strojevi za mužnju. Bio je to veliki kombi. Odvezla sam se s prijateljicom na festival u Kotku preko Langinkoskog brzaca. Vozile smo naizmjenično. Bilo je to moje prvo iskustvo s automobilom i bilo je uzbuđljivo samostalno voziti. (Ž r. 1945.)*



U usporedbi s današnjim modelima, Fiat 500 je bio vrlo mali automobil. Dvorište škole Lönkan prema trgu Tölö u Helsinkiju 1964. Foto: Nepoznato. SLS/Slike iz Helsinkija (SLS 2227)



Detalji na automobilima su važni i ono su po čemu se modeli i marke razlikuju jedne od drugih. Ovdje je prikazano prednje svjetlo na Austinu A40 1962. Foto: Rafael Olin. SLS/Zbirka fotografija Rafaela Olina (ÖTA 112)

### **Sjećam ih se, svih svojih auta**

Oko brodova tinja romantično ozračje, o njima se govori od milja i daju im se lijepa ženska imena. Mnogo je pjesama o brodicama. Međutim, ako se pjeva o automobilima, uglavnom se opisuje putovanje, kretanje ili sloboda, a ne sam automobil kao objekt. No, zapanjujuće je u odgovorima na anketu pročitati koliko su pomno nabrojani životni automobili. Opisuju se njihove marke, vozne karakteristike i često također i značajni problemi.

*Jedan od ranih bio je žuti Renault 4 L, onaj s ručicom mjenjača koju morate vući, visok i s nesigurnom ravnotežom i zupčanicima od tvrde plastike. Ubrzo ga je zamijenio Peugeot 403 u nekoliko navrata, s divnim zveckanjem lančanog pogona, zatim Opel Kadett gdje ste mogli doći do svega u motoru. Prostor ispod haube bio je velik, motor malen. Zatim Ford Granada sa šest cilindara s kick-downom, taj je letio kao grom i vjerojatno gutao par litara po prijeđenom kilometru. Nemoguć automobil za današnje cijene goriva, velika većina vjerojatno je davno završila na otpadu. Nakon njega smo imali jedan praktični, brzi i lijepi BMW koji se, međutim,*

*zapalio na autocesti (bio je zaustavljen, majstor nije vidio da su se žice osušile) i koji je, na našu veliku žalost, završio na groblju automobila. Nikada Volvo, nikada SAAB, ali nekoliko Peugeota 404. [...] "Najbolji" automobili koje sam posjedovao su Rover 105S 1958, Chrysler Signet V200 HT 1964 i Subaru Legacy Kombi 2.2 1991. Trenutačno Seat Ateca 2019. Auto u kojem sam najviše uživao je Peugeot 404 1966. (M r. 1942.)*



Krom je dugo bio važan materijal za detalje, idealno bi bilo da automobil bude čist i sjajan kako biste mogli vidjeti svoj odraz u kromu. Fotografija: Karl Alfred Nyström. SLS/Zbirka fotografija Karla Alfreda Nyströma (ÖTA 139)

Unatoč masovnoj proizvodnji, mnogi automobili naizgled prije ili kasnije dobiju karakteristike koje ih čine posebnima, barem njihovim vlasnicima.

*Prvi vlastiti auto koji sam posjedovala bio je Datsun Cherry. Uzela sam kredit iz banke, 10.000 makedonskih denara. [...] Kad je došlo vrijeme da ga se riješim, toliko me pogodio rastanak da sam se s Nisseom, koji je radio na odlagalištu, dogovorila da kad god se sretnemo i pitam "Kako*

*je Cherry?" , on odgovori DOBRO, ma ODLIČNO! Zatim sam imala Hondu accord, Renault clio (na kojemu su otišli bregasta osovina i ventili), Škodu (iz koje se počeo dimiti crni dim) pa smo je zvali The Black Pearl. Nakon toga sam imala Nissana koji se zvao Nissi pissi, njemu je otpao spremnik. (Ž, r. 1973.)*



Stara jezgra grada Porvoo kroz prozor automobila. Foto: Karl Alfred Nyström. SLS/Kolekcija fotografija Karl Alfred Nyströma (ÖTA 139)

## **Putovanje automobilom**

Kada je osobni automobil konačno postao dostupan svima, mogućnosti putovanja, kako unutar tako i izvan države, doživjele su revoluciju. Putovanje automobilom bilo je popularno 1960-ih i 1970-ih i zahtjevi za udobnošću nisu bili veliki kao danas, sa šatorom se daleko moglo dogurati, a moglo se i prespavati u autu.

*U jesen 1978. kupio sam svoj prvi automobil, Renault 4 model 1967. godine. Imao sam dobar ljetni posao i mislio sam da si mogu priuštiti automobil. U travnju smo otišli na dane izviđača u Jeppisu i utvrdili da ako automobil to može podnijeti, može podnijeti sve. Ideju smo nekoliko tjedana kasnije proveli u djelo te smo nas trojica krenuli prema Amsterdamu. Putovanje je išlo preko Švedske, Danske i Njemačke do Nizozemske. U Danskoj smo se spustili na plažu i zaglavili. Četvorica snažnih ljudi izvukli su auto do ceste, a mi smo bili bogatiji za iskustvo. Na putovanju smo spavali u autu i u šatorima. (M, r. 1956.)*



Mnogi se sjećaju putovanja sa šatorima u kampovima u Finskoj i inozemstvu. Kamp Sandö, Vaasa. U prvom planu Volvo PV 544 iz Norveške. Fotografija: Rafael Olin. SLS/Zbirka fotografija Rafaela Olina (ÖTA 112)

U Finskoj smo navikli na stroge inspekcije i da sve u autu mora biti u funkciji kako bi se zajamčila sigurnost na cesti. To nije slučaj u svim zemljama, a ljudi su se povremeno znali u inozemstvu susresti s pokojim vozilom koje ne bi smjelo voziti finskim cestama. To sjećanje ponekad izaziva oduševljenje, ponekad užas.



*Imao sam skroman budžet pa sam u slobodno vrijeme dosta stopirao. Stajali su mi svakojaki automobili, među njima i T-Ford u najosjetljivijem stanju. Mladi, presretni momak koji ga je vozio sjedio je na običnoj kuhinjskoj stolici, nabavio ga je istog tog dana za jedan dolar. Odvezao me dokud je on išao, a ja sam sjedio na svom kovčegu. I dan danas se sjećam trešnje, kao da je auto zahvatila jeza. Velike pahuljice hrđe pale su mi u kosu i na odjeću. (M, r. 1938.)*



Prije trajekata, automobili su se pojedinačno dizali na palubu. Prevesti automobil u Švedsku bio je znatno zahtjevniji nego sada. Foto: Karl Alfred Nyström. SLS/Zbirka fotografija Karla Alfreda Nyströma (ÖTA 139)

Kad je riječ o vožnji, samo putovanje može biti važnije od odredišta. Dugo su vremena ljudi odlazili u vožnju bez posebnog razloga, kako bi se družili u pokretu. U današnje je vrijeme preskupo voziti se radi zabave, a zbog klimatskih promjena sve je postalo i pitanje savjesti. Ali bilo je dana kada se ispušni plinovi nisu shvaćali tako ozbiljno, ni izvan ni unutar automobila.

*Moja majka je imala dečka G-a koji je vozio taksi 1980-ih. Kad je bio slobodan, spakirali smo se i išli u vožnju. Većinu vremena je vozio G, moj ujak E na suvozačkom mjestu (koji je pušio lulu u autu, a G je pušio Marlboro s malo otvorenim prozorom), a na stražnjem sjedalu sjedili smo moja majka, ja, ujna i njezino dvoje djece. Tako smo se vozili po selu. (Ž, r. 1973.)*

## Više od prijevoznog sredstva

Znamo da se količina fosilnih emisija mora smanjiti kako bi se postigli postavljeni klimatski ciljevi, prije svega moraju se smanjiti emisije zbog prometa. Broj električnih automobila postupno raste, ali zasad su oni skupi, a i niti on se ne proizvodi bez utjecaja na okoliš. U raspravi se često suprotstavljaju osobni automobili i javni prijevoz, građani moraju početi koristiti javni prijevoz, ali to je teško ostvarivo. S jedne strane, postoje mnoga mjesta do kojih se ne može doći autobusom ili vlakom, a s druge strane osobni automobil je mnogo više od prijevoznog sredstva.

*Privatni automobil ne služi samo racionalnom kretanju od točke A do točke B. Racionalno gledano, automobile je vrlo teško opravdati nekom razumnom svrhom. Protiv njih govori i sama činjenica da "ekološki" automobili u pravom smislu te riječi zapravo ne postoje, pa ni električni, jer se sama proizvodnja automobila u svakom slučaju može podvesti pod ekološku katastrofu,. Privatni automobil naravno označava slobodu. Slobodu da se pokupite kada želite. (M, r. 1963.)*



Foto: Janne Rentola. SLS/Zbirka fotografija s prizorima iz Helsinkija (SLS 1992.)

Automobil pruža slobodu i mobilnost, ali je i problem u urbanim sredinama. Parking je skup, a mjesta ograničena. Osim toga, velik dio vremena automobil se ne koristi.

Većina ljudi koji su pisali o svojim sjećanjima na automobile spominju slobodu. Auto nas čini neovisnima, vozimo se kada to odgovara nama i našem rasporedu. No, mladima auto može

predstavljati i mjesto za druženje. Citat ispod spominje i kompliciranije osjećaje, putovanje automobilom kao stanje, egzistenciju u ničijoj zemlji između dva mjesta.

*Za nekoga tko je odrastao u Österbottenu, jasno je da su druženja uvijek uključivala vožnju (iako uvijek kao suvozač), a čak i da sam radije radila nešto drugo, vožnja je u dosta slučajeva bila najbolja opcija. Ako još uvijek živite kod kuće s roditeljima, automobil može biti jedino mjesto za druženje u miru, pogotovo tijekom zimskih mjeseci.[...] Auto je bio i mjesto gdje sam se mogla opustiti. Jer kad sam sjedila u autu (kao suvozač, uvijek kao suvozač. Rijetko sam uživala voziti sama) uvijek sam bila na putu od jedne obaveze do druge, ali u tom trenutku u autu nisam mogla ništa raditi, i stoga sam se mogla opustiti. (Žena r. 2000.)*

Auto je neka vrsta ničije zemlje u pokretu. Na mračnom stražnjem sjedalu možete se pretvarati da ste u glazbenom spotu, a vozač može, iako vožnja zahtijeva određenu koncentraciju, pustiti misli da slobodno teku.



Erik i Doris Alftan su 1965. godine putovali od Irana do Finske preko Iraka, Jordana, Sirije, Libanona i dalje do Venecije. Naizmjenice su vozili bijeli Volvo Sport Amazon. Foto: Erik A.

Alftan. SLS/Arhiva Erika i Doris Alftan (SLSA 1024)

*Nekad si priuštiti vožnju u samoći, iako to nije štedljivo. Vožnja mi daje neku vrstu slobode, mogu birati gdje ću okrenuti volan i kako ću provesti vrijeme. Misli teku i dobivam puno novih ideja o tome što bih mogla raditi u budućnosti. (Ž, r. 1968.)*

Već je utvrđeno da automobil može biti puno više od prijevoznog sredstva. Prije svega muškarci se kroz igru rano upoznaju s automobilima. Autić je jednako ikonična i simbolična igračka kao i lutka.

*Kao dijete igrala sam se autićima u pješčaniku, puno su mi značili, davala sam im glasove i pričali su međusobno. Bila sam dijete koje je teško shvaćalo društvenu igru i voljela sam se povući od druge djece i obiteljskog života, u sigurnu i mirnu samoću, ali zapravo nisam bila sama – autići su bili tu, tješili su me, davali mi utočište, pravili mi društvo – ili su i oni bili jednako usamljeni i nisu razumjeli svijet i ljude. (Ž, r. 1967.)*

## **Za kraj**

Materijal prikupljen upitnicima osvjetljava misli i osjećaje koji se inače gotovo nikad ne zapisuju. Neki se sjećaju činjenica, drugih emocionalnih stanja ili događaja, slika, situacija. Gore navedeni citati daju naznaku priča koje su ovaj put poslane u arhiv. Automobili kao tema također su evocirali snove, san o doživljaju putovanja Formulom 1, san o posjedovanju novog automobila koji ne mora stalno ići na popravke i vizije nove tehnologije i ekološki prihvatljivog goriva. Srdačno zahvaljujemo svima koji su podijelili sjećanja i misli koje su sada arhivirane u SLS-u za korištenje u istraživanjima. Materijala od svih odgovora ima dovoljno za 5 knjiga.



Autorica, glavna arhivistica Yrsa Lindqvist, pozira kraj svog Volkswagen Typ 1 ("bube") nekada u 1980-ima. Foto: Privatna arhiva.

Tagovi

Auti, sjećanja, anketa, kolekcija

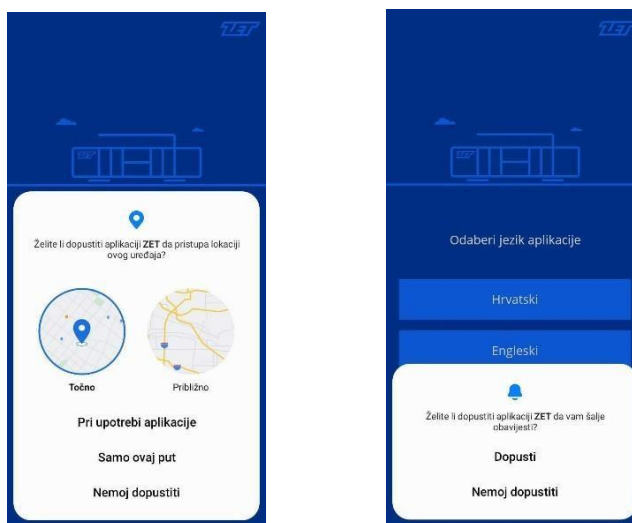
## **8. Översättningar från kroatiska till svenska**

### **8.1. Moj ZET – mobilna aplikacija**

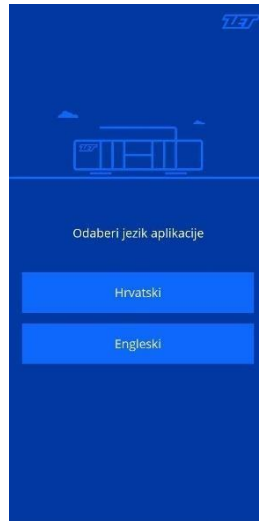
Moj ZET – mobilna aplikacija

Moj ZET mobilnu aplikaciju moguće je besplatno preuzeti sa *Google Play* i *Apple Store* službene trgovine aplikacija. Aplikaciju je moguće preuzeti ukoliko mobilni uređaj ima *iOS 11* (ili viši) odnosno *Android 8* (ili viši) operativni sustav i internet vezu.

Nakon preuzimanja i instaliranja, aplikacija Moj ZET se može pokrenuti pri čemu ista traži dozvolu za korištenje lokacije. Za što bolje korisničko iskustvo potrebno je aplikaciji dozvoliti korištenje lokacije. Na temelju lokacije, aplikacija ima mogućnost ponuditi karte koje se mogu kupiti na području na kojem se putnik nalazi. Kako bi primali upozorenja kako se bliži istek aktivne karte potrebno je aplikaciji dozvoliti i slanje obavijesti.



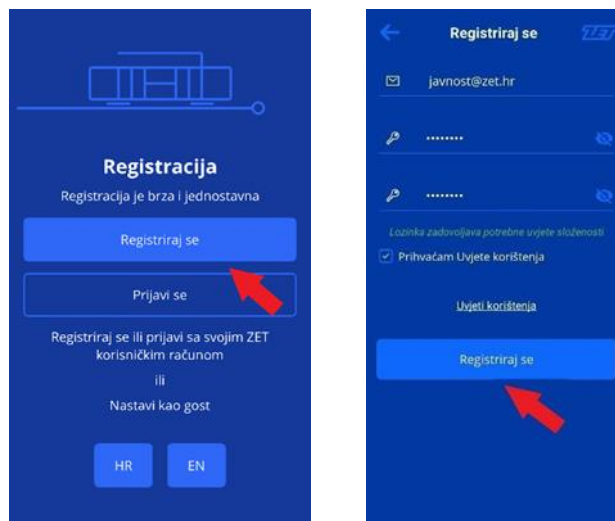
Ovisno o jeziku postavljenom na mobilnom uređaju, aplikacija će na hrvatskom ili engleskom jeziku putnika zatražiti da odabere jezik na kojem želi koristiti aplikaciju. Putnik ima mogućnost naknadno promijeniti jezik aplikacije u svom korisničkom profilu, u postavkama aplikacije.



Nakon odabira jezika, putnik se kroz kratki uvodni vodič upozna sa aplikacijom. Predstavljaju se funkcionalnosti i termini koji se koriste u aplikaciji. Ukoliko putnik preskoči uvodni vodič, a kasnije se želi ipak upoznati sa funkcionalnostima i terminima, na zaslonu „Pomoć“ moguće je ponovno pokrenuti uvodni vodič.

## REGISTRACIJA

Nakon uvodnog vodiča na zaklonu se prikazuje mogućnost registracije ili prijave u aplikaciju. Za registraciju korisničkog računa potrebno je odabrati „**Registriraj se**“, unesti podatke za registraciju: adresu e-pošte i lozinku te prihvatiti "Uvjete korištenja".



Na upisanu adresu e-pošte šalje se aktivacijska poveznica koja omogućuje aktivaciju korisničkog računa.

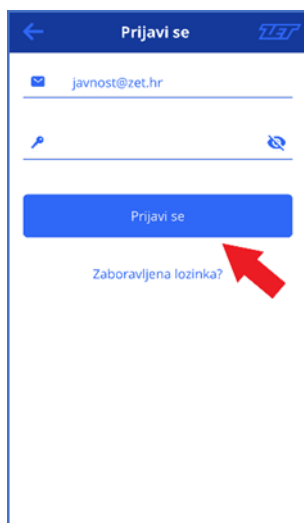
Ako aktivacijska poveznica za završetak registracije nije potvrđena u roku od 60 minuta, putnik ima mogućnost ponovnog slanja poveznice. Na zaslonu za prijavu upisati točnu adresu e-pošte i lozinku koja je unesena pri registraciji.

Ponovni pokušaj registracije sa prethodno unesenom e-poštom nije moguć i aplikacija obavještava putnika o postojanju upisane adrese u sustavu.

Ukoliko u sandučiću pristigle pošte nije zaprimljena e-pošta s aktivacijskom poveznicom potrebno je provjeriti neželjenu poštu.

## PRIJAVA

Nakon uspješne registracije putnik ima mogućnost prijave u aplikaciju **Moj ZET**, tako da na zaslonu Registracija odabere „**Prijavi se**“ te na zaslonu „**Prijavi se**“ unese svoje korisničke podatke: adresu e-pošte i lozinku.



Prijava u aplikaciji **Moj ZET** ostaje aktivna sve dok putnik ne odabere „**Odjava**“ iz aplikacije. Na ovaj način putnik ne treba svaki put prije putovanja unositi korisničke podatke. Aplikacija ne mora biti aktivno uključena (prikazana na zaslonu ili među uključenim aplikacijama) kako bi



putnik ostao prijavljen. Putnik će biti automatski odjavljen iz aplikacije ukoliko nema nikakve aktivnosti u razdoblju od 30 dana.

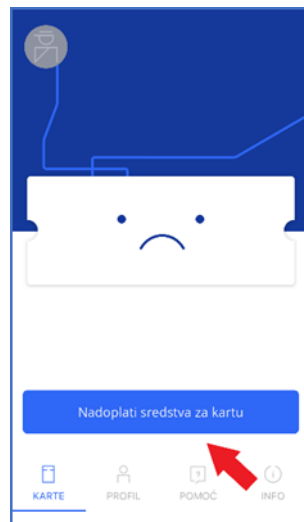
## NADOPLATA mNOVČANIKA

### Što je m-Novčanik i čemu služi?

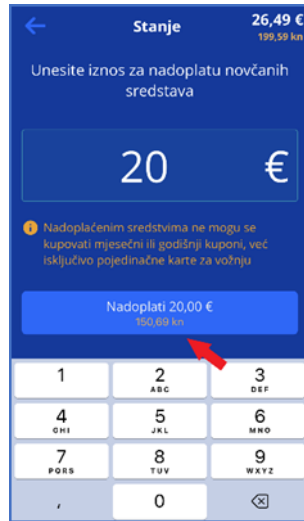
mNovčanik je račun za uplatu novčanih sredstava putnika unutar aplikacije **Moj ZET**. Sredstva se mogu nadoplatiti i putem Internet portala <https://moj.zet.hr/>. Služi za kupovinu isključivo pojedinačnih karata dok je za kupnju mjesečnih ili godišnjih kupona potrebno obaviti zasebnu kupovinu unutar aplikacije.

Nadoplacena sredstva će se kroz cijelo razdoblje korištenja aplikacije koristiti za kupnju pojedinačnih karata za vožnju u vozilima ZET-a.

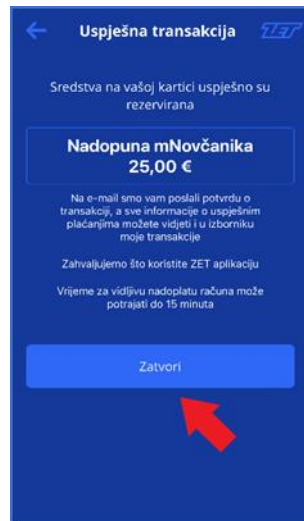
Za prvu nadoplatu odabrati „**Nadoplati sredstva za kartu**“.



Unijeti iznos koji se želi nadoplatiti. Moguća je nadoplata od najmanje 1 €, a najviši iznos koji možete imati na računu je 50€.

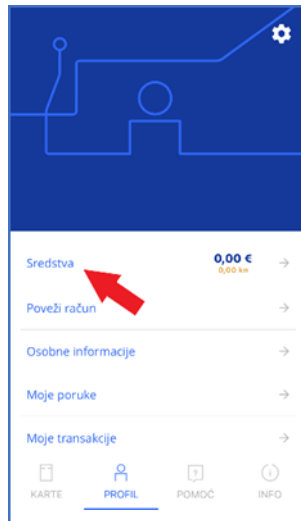


Kako bi se uneseni iznos nadoplatio na korisnički račun, putnik će se kroz aplikaciju preusmjeriti na platnu formu tvrtke CorvusPay koja osigurava sigurno plaćanje karticama banaka. Potrebno je slijediti upute za plaćanje, navedene na platnoj platformi.



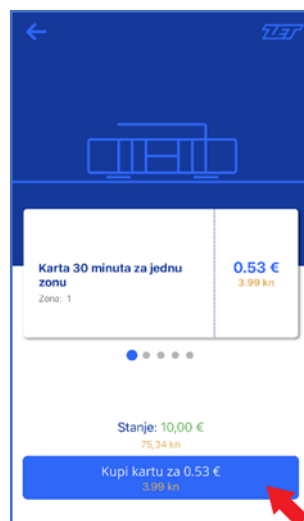
Nadoplacena sredstva bit će vidljiva odmah po nadoplati, a najkasnije u roku od 15 minuta od trenutka nadoplate.

Nadoplatu možete obaviti i na zaslonu „**Profil**“, odabirom opcije „**Sredstva**“.



## KUPNJA POJEDINAČNE KARTE

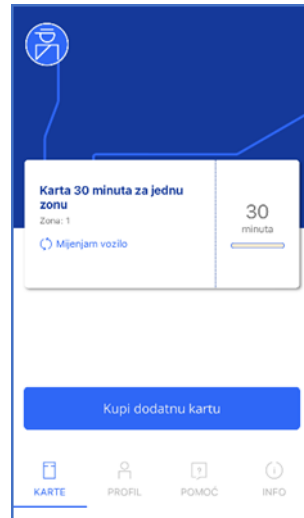
Ako putnik ima dovoljno sredstava na svom računu, može unutar zaslona aktivnih karata odabrati „**Kupi kartu**“/“**Kupi dodatnu kartu**“, pri čemu se otvara zaslon za odabir željene karte. Aplikacija putniku prema GPS lokaciji (ako je uključena na mobilnom uređaju) nudi koje karte može kupiti. Gumb za kupovinu omogućen je samo za one karte za koje postoji dovoljan iznos sredstava na **mNovčaniku**.



Putniku se prikazuje cijena karte, naziv karte, zona za koju karta vrijedi te trajanje karte. Putnik pomicanjem karata lijevo/desno može odabrati željenu kartu. Nakon odabira „**Kupi kartu**“

potrebno je kamerom mobilnog uređaja očitati QR kod naljepnicu, te je potrebno aplikaciji dati dozvolu za korištenje kamere uređaja.

Nakon kupnje karte, putniku je karta vidljiva na zaslonu aktivnih karata. Svaka aktivna pojedinačna karta prikazuje preostalo vrijeme karte i zonu za koju vrijedi.



U slučaju kupnje više karata na zaslonu „**Karte**“ odabrati opciju „**Kupi dodatnu kartu**“ te ponoviti postupak odabira karte i očitavanja QR koda za svaku dodatnu kartu.

## KUPNJA MJESEČNOG ILI GODIŠNJEG KUPONA

Za korištenje je dostupna i dodatna opcija „**Kuponi**“.

Funkcionalnost „**Kuponi**“ putniku omogućuje kupnju mjesečnih ili godišnjih kupona, a podsjećamo kako opcija „**Sredstva**“ i dalje služi za kupnju pojedinačnih karata.

Putnik u svakom trenutku može nadplaćivati sredstva i kupovati pojedinačne karte prilikom ulaska u vozilo ZET-a, ili kroz kupone zasebno kupiti mjesečni ili godišnji kupon.

**Sa sredstvima za kupnju pojedinačnih karata nije moguća kupnja mjesečnog ili godišnjeg kupona.**

**Za kupnju mjesečnog ili godišnjeg kupona potrebno je obaviti posebnu transakciju kupnje / plaćanja.**

Sredstva na korisničkom računu i dalje ostaju za kupnju pojedinačne karte za vožnju izvan zone za koju putnik ima kupon, ili za kupnju dodatne karte za suputnika.

### **Spajanje korisničkog računa**

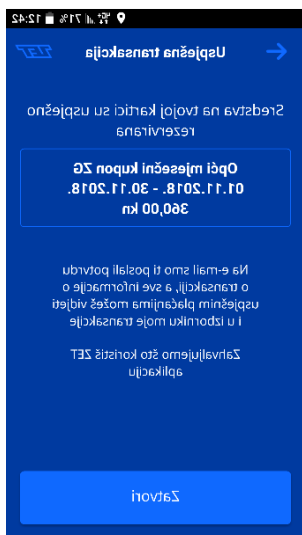
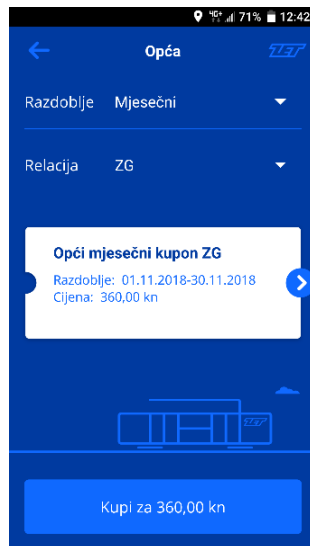
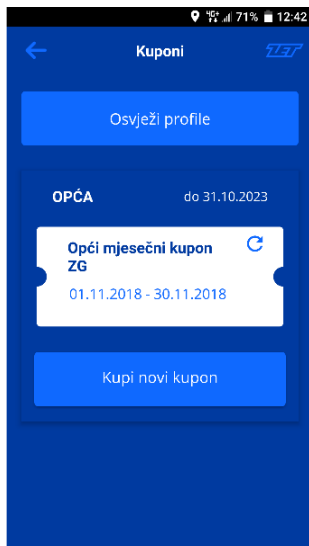
Svaki putnik ZET-a može svoj korisnički račun unutar aplikacije Moj ZET spojiti sa svojim podacima u ZET-u. ZET ima podatke samo za putnike koji su svoje osobne podatke predali na bilo kojem prodajnom mjestu ZET- a ili već od prije imaju personaliziranu karticu.

Spajanje korisničkog računa putnik može odraditi samo putem Moj ZET web portala na način da unutar svog profila odabere „Poveži korisnički račun“ te unese obavezne podatke, a to su OIB, serijski broj svoje aktivne kartice, te verifikacijski kod iz aplikacije Moj ZET (sigurnosni kod koji se prikaže na zaslonu mobilnog uređaja ispod barkoda). Korisnik istodobno može biti prijavljen u mobilnoj aplikaciji i na web portalu. Verifikacijski kod se unutar aplikacije Moj ZET nalazi unutar profila i zaslona „Spajanje računa“. Nakon unosa svih obaveznih podataka i potvrde spajanja, ZET sustav će podatke obraditi te potvrdu dostaviti na e-mail korisničkog računa za koji se koristi za spajanje.

**Spajanjem računa personalizirana kartica automatski se deaktivira te korištenje iste više nije moguće.** Ukoliko ste svoju personaliziranu, odnosno Pretplatnu kartu, koristili za plaćanje pojedinačnih karata za vožnju (eNovčanik), nakon spajanja korisničkog računa, sredstva koja ste u tom trenutku imali na raspolaganju, više se neće moći koristiti. Stoga savjetujemo da Pretplatnu kartu koristite dok na njoj ima sredstava za kupnju karte.

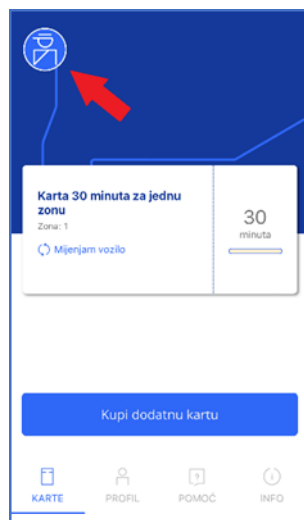
**Ukoliko ste, pak, već obavili spajanje korisničkog računa, povrat preostalih sredstava je moguć na Vaš tekući račun.** U tu svrhu molimo Vas da nam se sa zahtjevom za povrat sredstava obratite na e-mail adresu: [javnost@zet.hr](mailto:javnost@zet.hr). Povrat na račun bit će izvršen najkasnije idući radni dan po primitku podataka. Da bi se mogao izvršiti povrat sredstava, treba proteći najmanje tri dana po aktivaciji mobilne aplikacije.

Ukoliko Vam ne odgovara povrat na tekući račun, možete doći na naš šalter reklamacija (Ozaljska 105) s Pretplatnom kartom pa će povrat biti izvršen u gotovini.



## KONTROLA KARATA

Prilikom svakog ulaska u vozilo ili za vrijeme kontrole karata u vozilu, putnik ima mogućnost na jedan dodir zaslona prometnom osoblju ZET-a prikazati svoje aktivne karte. Putnik na zaslonu svojih aktivnih karata odabire „**Kontrolu karte**“ iz gornjeg lijevog kuta.



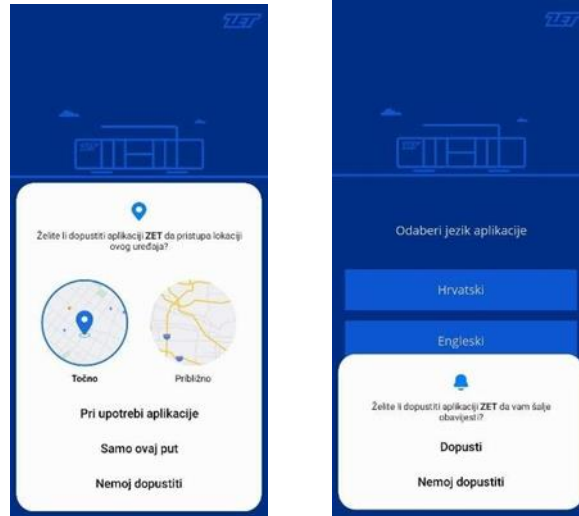
Na temelju lokacije putnika prikazuju se informacije o aktivnim kartama koje vrijede u tome trenutku. Na zaslonu se prikazuje QR kod koji će kontrolor očitati svojim uređajem, te se nakon toga na zaslonu aplikacije prikazuje informacija o rezultatu kontrole karata.

### 8.1.1. Moj ZET – mobilna aplikacija – översättning

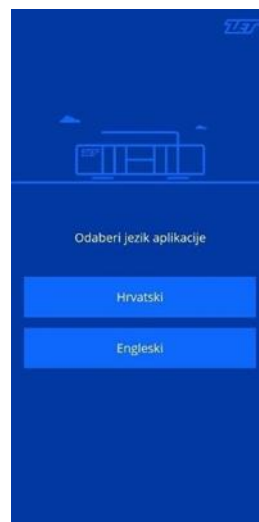
#### Mobilappen Moj ZET

Mobilappen **Moj ZET** kan laddas ner gratis från *Google Play* och *Appstore*. Appen kan laddas ner om din mobiltelefon har operativsystemet *iOS 11* (eller senare) respektive *Android 8* (eller senare) och är uppkopplad till internet.

Efter att du har laddat ner och installerat appen **Moj ZET**, kan du starta den. Appen ber då om tillstånd att använda din plats. För bästa möjliga användarupplevelse är det nödvändigt att tillåta appen att använda platsen. Genom platsangivelsen har appen möjlighet att erbjuda biljetter som kan köpas i området där du befinner dig. För att kunna få aviseringar av den aktiverade biljetten kommer att löpa ut måste appen också tillåtas att skicka notiser.

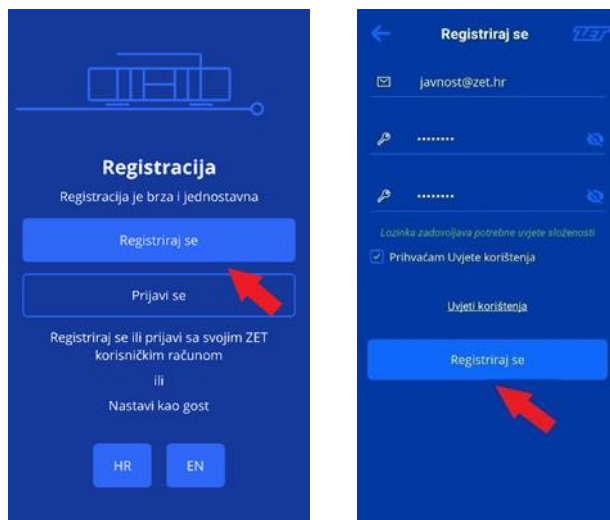


Beroende på mobiltelefonens språkinställningar kommer appen att fråga dig på kroatiska eller engelska att välja vilket språk du önskar att använda appen på. Du har då möjlighet att ändra appens språk i efterhand i din användarprofil, i appens inställningarna.



Efter att du har valt språk bekantar du dig med appen genom en kort introduktionsguide. Funktioner och begrepp som används i appen beskrivs. Om du hoppar över introduktionsguiden, tillönskar dock ändå bekanta dig med funktionerna och begreppen på senare tid, är det möjligt att starta om introduktionsguiden under alternativet **“Help”**.





## REGISTRERING

Efter du har gått igenom introduktionsguiden visas på skärmen möjligheten att registrera eller logga in sig på appen. För registrering av din användarprofil ska du välja “**Register**” och ange registreringsinformationen: e-postadress och lösenord samt acceptera “**Terms of use**”.

För att aktivera användarprofilen, klicka på den länk som skickas till den angivna e-postadressen.

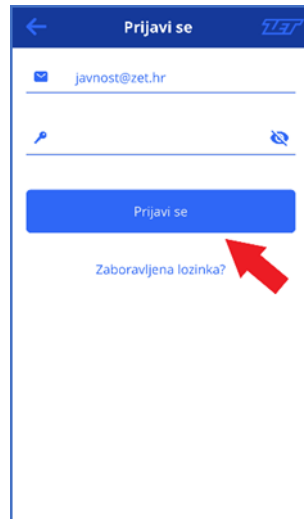
Om aktiveringslänken för att slutföra registreringen inte bekräftas inom 60 minuter har du möjlighet att begära att länken skickas till dig igen. På registreringsskärmen anger du samma e-postadress och lösenord som du angav under registreringen.

Ett nytt registreringsförsök med den tidigare angivna e-postadressen är inte möjlig och applikationen informerar dig då om att den angivna adressen redan finns i systemet.

Om e-postmeddelandet med aktiveringslänken inte har kommit till inkorgen behöver du se om det hamnat i skräpposten.

## INLOGGNING

Efter en lyckad registrering har du möjlighet att logga in i **Moj ZET** appen, genom att du på registreringskärmen väljer alternativet **“Log in“** och på skärmen **“Log in“** anger din användarinformation: e-postadress och lösenord.



Registreringen i **Moj ZET**-appen förblir aktiv tills du väljer **“Log out“** från appen. På så sätt behöver du inte ange din användardata varje gång före resan. Appen behöver inte vara aktivt påslagen (visas på skärmen eller under de aktiverade apperna) för att du förblir inloggad. Du loggas automatiskt ut från applikationen om det inte sker någon aktivitet i applikationen under en period på 30 dagar.

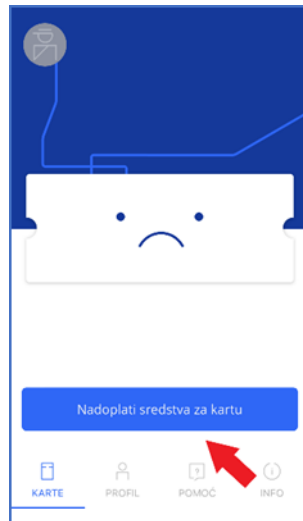
## IN-APP BETALNING

Vad är **m-Plånboken** och vad är den till för?

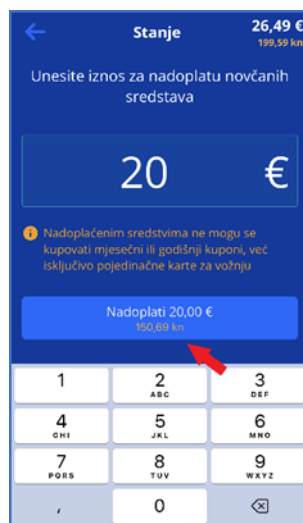
**mPlånbok** är ett konto genom vilket du kan betala medel inom **Moj ZET** appen. Medlen kan dessutom betalas genom internetportalen <https://moj.zet.hr/>. Den används endast för att köpa enskilda biljetter, medan köp av periodbiljetter kräver ett separat köp inom appen.

De inbetalda medlen kommer att användas för köp av enskilda biljetter för körning med ZET-fordon genom hela användartiden av appen.

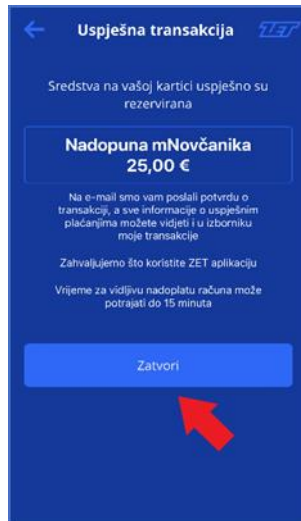
För din första betalning välj **„Add funds to your balance to buy ticket“**.



Ange beloppet du vill betala. Det är möjligt att betala minst 1 €, medan det högsta beloppet man kan ha på kontot är 50 €.

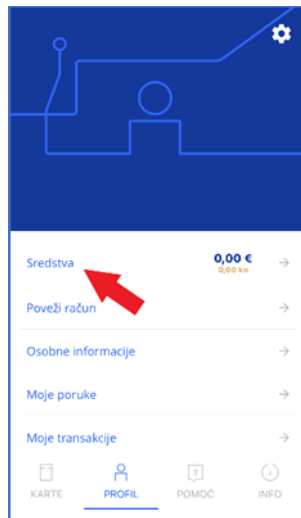


För att debitera det angivna beloppet till ditt konto omdirigeras du via appen till betalningsformuläret för företaget CorvusPay, vilket garanterar säker betalning med bankkort. Det är nödvändigt att följa betalningsinstruktionerna som anges på betalningsplattformen.



De inbetalda medlen kommer att visas på kontot genast efter betalandet, och senast inom 15 minuter efter betalandet.

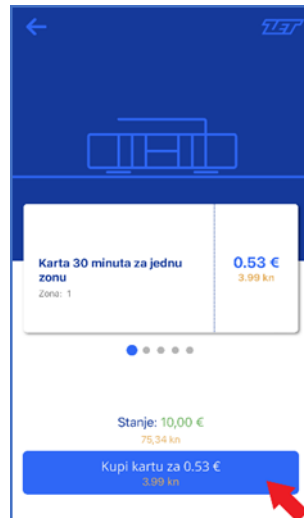
Betalandet kan också göras på skärmen **“Profile“**, genom att välja alternativet **“Balance“**.



## KÖP AV ENSKILDA BILJETTER

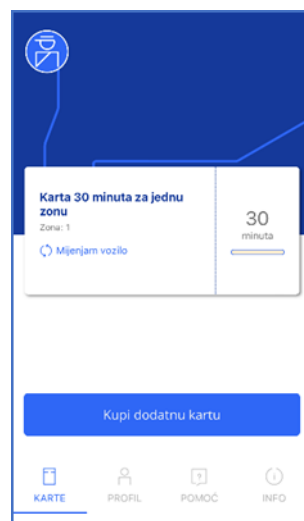
Om du har tillräckliga medel på ditt konto, kan du inom skärmen för aktiva biljetter välja alternativet **“Buy ticket/“Buy another ticket“** och skärmen för väljandet av den önskade biljetten kommer att öppnas. Appen erbjuder enligt GPS platsen (som är aktiverad på

mobiltelfonen) biljetter som får köpas. Du kan bara köpa biljetter du har tillräckligt belopp för i mPlånboken.



I appen visas biljettpriiset, biljettens namn, den zon som biljetten är giltig för och biljettens giltighetstid. Du kan välja din önskade biljett genom att skjuta biljetterna åt vänster/höger. Efter att du har valt alternativet "**Buy ticket**" behöver du skanna QR-koden med mobilens kamera och ge appen tillstånd att använda din mobilkamera.

Efter att du har köpt en biljett är biljetten synlig för dig på skärmen för aktiva biljetter. För varje aktiv enskild biljett visas den återstående tiden för biljetten och zonen för vilken den är giltig.



Om du vill köpa flera biljetter välj alternativet **“Buy another ticket“** på skärmen **“Tickets“** och upprepa stegen för att välja en biljett och läs QR-koden för varje ytterligare biljett.

## KÖP AV PERIODBILJETTER

Alternativet **“Coupons“** är också tillgängligt.

Funktionen **“Coupons“** möjliggör dig att köpa periodbiljetter medan **“Balance“** fortfarande tjänar för att köpa enskilda biljetter.

Du får betala medel och köpa enskilda biljetter varje gång du går in i ZET-fordonet. Dessutom kan du köpa en periodbiljett separat.

**Det går inte att köpa periodbiljetter för en månad/ett år med medlen avsedda för köp av enskilda biljetter.**

**För att köpa periodbiljett behövs en separat transaktion/betalning.**

Kredit som finns på ditt användarkonto kvarstår för köp av en enkelbiljett för resa utanför den zon för vilken du har en periodbiljett, eller för köp av en extra biljett för en medföljande person.

### **Koppling av användarprofilen**

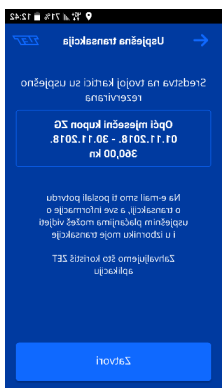
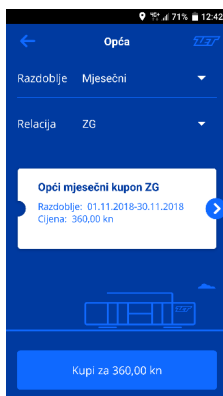
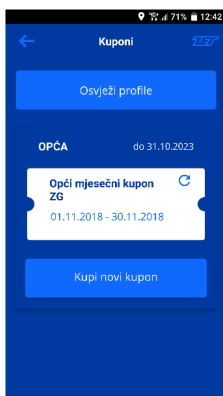
Varje resenär av ZET kan inom appen förknippa sin användarprofil med sina data i ZET. ZET har bara information om resenärer som har givit sina data på en av ZET:s försäljningsställen eller som redan har en fysisk periodbiljett från tidigare.

Du kan förknippa din användarprofil via Moj ZET webbportalen genom att välja alternativet **“Join account“** inom din profil och ange data som krävs, nämligen ditt personalnummer (kr. OIB), serienumret på din aktiva periodbiljett och verifikationskoden i Moj ZET appen (säkerhetskoden som visas på skärmen på mobilen under barkoden). Du kan vara inloggad på mobilappen och webbportalen samtidigt. Verifikationskoden befinner sig i Moj ZET appen inom profilen och skärmen **“Join account“**. Efter du har angett alla data som krävs och bekräftat kopplingen ska ZET systemet bearbeta dina data och skicka verifikationen till e-postadressen som används för kopplingen.

**Genom kopplingen av kontot deaktiveras den fysiska periodbiljetten automatiskt och dess användning omöjliggörs.** Om du har använt din fysiska periodbiljett för att betala enskilda biljetter (ePlånbok) ska du efter kopplingen inte längre kunna använda medlen du hade förfogat över vid denna tidpunkt. Använd därför din fysiska periodbiljett så länge det finns pengar på den för att köpa biljetter.

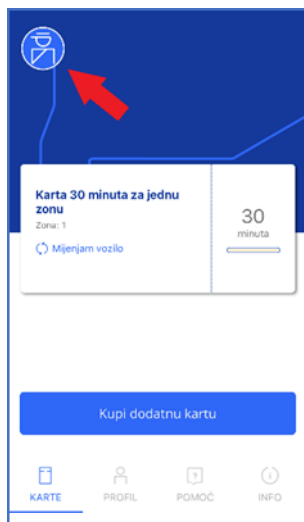
Om du dock redan har förknippat användarkontot kan det återstående saldot krediteras till ditt nuvarande konto. För detta ändamål, snälla kontakta oss med en begäran om återbetalning till e-postadressen: javnost@zet.hr. Pengarna kommer att krediteras tillbaka till kontot senast nästa arbetsdag efter mottagandet av data. Återbetalning är möjlig tidigast tre dagar efter mobilappens aktivering.

Om du inte är nöjd med en återbetalning till ett transaktionskonto kan du besöka oss på vår klagomålsdisk (adress: Ozaljska 105) med din fysiska periodbiljett så att återbetalningen kommer att göras i kontanter.



## KORTKONTROLL

Varje gång du går in i fordonet eller under biljettkontroll i fordonet kan du med en knapptryckning på skärmen visa dina aktiva biljetter för ZET-trafikpersonalen. Du väljer dina aktiva biljetter på skärmen "**Ticket control**" från det övre vänstra hörnet.



Baserat på din plats visas information om aktiva biljetter som är giltiga vid det tillfället. Trafikpersonalen skannar QR-koden som visas på skärmen med sin apparat och efter det visas information om biljettkontrollen på applikationsskärmen.

### **8.2. Plenković: Po BDP-u i zaposlenosti već smo nadmašili pretkriznu 2019.**

#### **Plenković: Po BDP-u i zaposlenosti već smo nadmašili pretkriznu 2019.**

U godišnjem intervjuu za Novi list premijer Plenković govori o gospodarskom oporavku i daljnjoj borbi protiv COVID-a 19, o novim aktivnim mjerama zapošljavanja, demografskoj revitalizaciji Hrvatske i drugim aktualnim temama

Intervju s novinarkom Tihanom Tomičić donosimo u cijelosti:

**Vlada je jučer donijela novu mjeru pod nazivom Biram Hrvatsku, kojom se osobama koje se vraćaju iz inozemstva u Hrvatsku, ili pak sele iz urbanih dijelova Hrvatske u ruralne,**



**omogućuju naknade za samozapošljavanje. Riječ je o iznosima do 200.000 kuna. No, oporba je kritizirala i tu mjeru – kažu da je to mito, da kupujete građane.**

To je poticajna mjera na samozapošljavanje, koja se i dosad pokazala učinkovitom. Ukupno ju je koristilo oko 28.000 ljudi u Hrvatskoj u proteklih pet godina, a u 2018. i 2019. čak 85 posto korisnika mjere nastavilo je svoje djelovanje na tržištu. Ukupno smo za mjere aktivne politike zapošljavanja izdvojili 6 milijardi kuna, a rezultat je da je na tržište rada uključeno 175.000 osoba. Usporedimo li se s Litvom koja za takve poticaje daje pet tisuća eura, ili Slovačkom koja daje 3.700 eura, jasno je da smo mi daleko iznad toga. Potpore za samozapošljavanje povećavamo na maksimalnih 150.000 kuna, a pritom hrvatski državljani iz EU, uz mjeru samozapošljavanja, mogu dobiti poticaj od 50.000 kuna za povratak u Hrvatsku. To znači da za pokretanje vlastitog posla mogu ostvariti ukupno 200.000 kuna poticaja. Drugi oblik poticaja tiče se ekonomskih migracija unutar Hrvatske, pa za nekog tko se primjerice želi preseliti u Liku, Dalmatinsku zagoru ili Gorski kotar i pokrenuti posao, iznos potpore može iznositi do 175.000 kuna. Time dajemo poticaj i financijska sredstva ljudima da se vrate u domovinu, ili u njoj ostanu, i ovdje realiziraju svoj posao.

**Očekujete da bi se 4.500 ljudi moglo vratiti u Hrvatsku izvana temeljem toga?**

Tako je, to su procjene.

**Odakle vam sad novac za to?**

Dio iz proračuna, a dio u okviru provedbe NPOO-a te iz Europskog socijalnog fonda.

**Godinu završavamo sa stopom rasta od skoro 10 posto, ali i opasnošću od 5. vala korone, odnosno omikrona. Prvo, jeste li i sami bili bili iznenađeni takvim gospodarskim podacima – osim turističke sezone, što je razlog tome?**

Naša procjena je godišnji rast viši od 9% u 2021., a HNB-ova gotovo 11%. Time ćemo i po BDP-u i po broju zaposlenih premašiti razinu iz pretkrizne 2019. Takvog rasta ne bi bilo da nismo djelovali u sinergiji – gospodarstva, društva i države. Tome je pridonijela i izvrsna turistička godina, koja je dosegla gotovo 80% turističkog prometa iz rekordne 2019., kao i preko 85% u financijskim rezultatima. Oporavak možemo vidjeti i u segmentu osobne potrošnje, rasta izvoza, kao i porasta industrijske proizvodnje, prometa u trgovini na malo te građevinskih

radova. Sve su to sastavnice koje su pridonijele snažnom rastu BDP-a. Da nismo brzim i efikasnim mjerama uspjeli očuvati preko 700 tisuća radnih mjesta te likvidnost poduzeća, imali bismo katastrofalne posljedice po društvo i gospodarstvo. I država i gospodarstvo pokazali su otpornost i krizu dočekali znatno spremniji nego onu iz 2008., čemu je pridonijelo i odgovorno upravljanje javnim financijama u proteklim godinama. Potvrda toga je i povećanje investicijskog kreditnog rejtinga na BBB uz pozitivne izglede, odnosno na najvišu razinu ikada.

### **Hrvatsko gospodarstvo pokazalo se kao dosta žilavo, Ali, koliko će koristiti od toga imati građani, što još pripremate u 2022.?**

Prebrodili smo krizu, a sada na raspolaganju imamo rekordna europska sredstva koja želimo iskoristiti za reforme i razvoj u svim područjima, zelenu i digitalnu tranziciju, jačanje konkurentnosti hrvatskog gospodarstva i stvaranje radnih mjesta budućnosti. Uz gospodarski rast, stvorili smo preduvjete za nastavak rasta prosječne plaće, koja je u proteklih 5 godina porasla za gotovo 1.500 kn, povećavamo minimalnu plaću na 3.750kn, ostvarujemo povećanje socijalnih naknada i mirovina te isplatu COVID dodatka našim umirovljenicima. Iz faze očuvanja idemo u fazu kreiranja novih radnih mjesta, a za nove aktivne mjere zapošljavanja izdvajamo preko milijardu kuna. Pritom nam je prvi prioritet demografska revitalizacija, glavno pitanje budućnosti Hrvatske. U Proračunu za 2022. predvidjeli smo niz demografskih mjera, među kojima i povećanje roditeljskih naknada na 7.500 kuna.

### **Drugo, kad je korona u pitanju, neke zemlje EU već su se počele ponovno zatvarati. Može li za Hrvatsku lockdown ikad više biti opcija? Ako ne, koja razina zatvaranja možda jest moguća?**

Nitko nema pouzdan odgovor koliko će pandemija još trajati. Ali ono što znamo je da je zaštita od virusa u rukama svakog od nas: Cijepljenje i korištenje booster doze, kao i poštivanje osnovnih epidemioloških mjera koje zahtijevaju minimalne napore svakog od nas: maska, distanca, prozračivanje i higijena. Umjesto lockdowna ili policijskog sata, Hrvatska je odabrala balansirani pristup u kojem smo ciljanim mjerama išli čuvati i zdravlje ljudi i gospodarstvo. Stožer i HZJZ redovito prate situaciju od pojave omicron varijante virusa te ćemo sukladno potrebi poduzimati mjere. U Hrvatskoj zasad još nema masovnijeg širenja omicrona, no to nije razlog za opuštanje. Pozivam stoga sve naše sugrađane da provedu blagdane u miru i uz svoje najmilije, ali i da budu oprezni i odgovorni i poštuju mjere na snazi. Iskustva brojnih drugih

zemalja pokazuju nam koliko je važno korištenje booster doze u smislu obuzdavanja epidemije i smanjenja smrtnosti. Dobar signal je što bilježimo povećani interes te idemo prema ukupno pola milijuna naših sugrađana koji su zaštićeni i dodatnom dozom.

**Ova dva sata produženja radnog vremena lokala za Božić i Novu godinu neće pogoršati situaciju, mislite?**

Neće. Otvorili smo tu mogućnost konkretno za dva dana, jer smo realni u procjeni da ljudi ionako ostaju tada barem do 2 sata ujutro. Cijeli režim mjera se produljuje i nema drugih popuštanja, jer vidimo da neke europske zemlje bilježe eksponencijalno širenje zaraze zbog omicrona.

**Ali broj umrlih u Hrvatskoj je visok, negdje smo deseti u svijetu po toj crnoj brojci.**

Žao nam je zbog svih preminulih naših sugrađana i s puno poštovanja suosjećamo s njihovim obiteljima i svima koji su izgubili nekoga zbog pandemije s kojom se svijet bori već godinu i pol.

Virus uzima najviše života među necijepljenima. I nakon nažalost 12 tisuća preminulih od ili s COVID-19, imamo situaciju da dio ljudi sluša one koji govore protiv cijepljenja. Time sami nažalost odaberu rizik koji donosi necijepljenje. Od proljeća u Hrvatskoj je cjepivo dostupno za sve. Imamo i više nego dovoljno cjepiva na raspolaganju i teško se miriti sa svakom preranom smrću koja se mogla spriječiti cijepljenjem. Ovom prigodom još jednom izražavam zahvalnost svim zdravstvenim djelatnicima koji neumorno rade od prvog dana borbe s pandemijom.

**Kad smo kod ekonomije, inflacija postaje najveći problem za građane,, i to osjećate i vi i mi, kad odete po kruh u trgovinu. Da li ikad odete?! Šalu na stranu, hoće li Vlada i HNB moći imati bilo kakve konkretne mjere u obuzdavanju rasta cijena?**

Drugi put idete sa mnom u Konzum na Britancu pa ćete vidjeti kako pratimo cijene. Svi resori pomno prate situaciju i trendove u cijenama za pojedine skupine proizvoda. No te promjene nisu neka hrvatska specifičnost već su rezultat inflacijskih pritisaka koji su prisutni već neko vrijeme na globalnoj razini. Posljedica je to oporavka gospodarstva, rasta potražnje, ali i poremećenih lanaca opskrbe uslijed pandemije. Posebno tu mislim i na rast cijena energenata što dodatno pridonosi rastu cijena. U SAD-u, inflacija je na najvišoj razini u posljednjih 39 godina, a u Njemačkoj u zadnjih 29 godina. Stopa inflacije u Hrvatskoj na godišnjoj razini bit će oko 2,4%

po procjenama Ministarstva financija, što je i dalje niže od razine EU-a. Ukoliko bude potrebno, pravovremeno ćemo reagirati kao što je to nedavno bilo u slučaju ograničavanja rasta cijena naftnih derivata. Međutim, sve upućuje da su inflacijski pritisci privremenog karaktera. Naš je ključni cilj podizati životni standard građana, čemu pridonosi i snažan gospodarski rast u ovoj godini.

**U tom kontekstu je u Hrvatskoj dodatna tema uvođenje eura, znamo da trgovci zaokružuju cijene naviše. Može li se zaštititi građane od novog udara na standard u perspektivi?**

Uvođenju eura pristupamo temeljito, pri čemu posebno vodimo računa o zaštiti potrošača te o spremnosti društva i gospodarstva za ulazak u europodručje od 1. siječnja 2023. Ispunit ćemo i sve ekonomske kriterije jer ćemo nastaviti smanjivati proračunski deficit i javni dug. Ključni cilj je da članstvom ojačamo gospodarstvo i podignemo životni standard građana. Ne očekujemo da bi samo uvođenje eura moglo imati značajniji utjecaj na rast cijena, a pogotovo na standard građana, jer je iskustvo drugih zemalja pokazalo da je utjecaj na stopu inflacije vrlo mali. Mi smo visokoeuroizirana zemlja, naši građani štede u eurima, cijene se često raspravljaju u eurima, turistička smo zemlja u koju većinom dolaze turisti iz Europske unije – to sve znači da prednosti preuzimanja jedinstvene europske valute uvelike nadilaze moguće posljedice. U fokusu nam je zaštita i poboljšanje životnog standarda građana uz glavno načelo zaštite potrošača, za koje taj proces mora biti besplatan. Drugim riječima, potrošač ne smije biti u financijski nepovoljnijem položaju nego što bi bio da euro nije uveden. U narednom razdoblju posebnu pozornost posvetit ćemo mjerama i mehanizmima za zaštitu potrošača od neispravnog preračunavanja i neopravdanog povećanja cijena, u čemu će ključnu ulogu imati dvojno iskazivanje cijena.

**Ako išta bude negativno obilježilo vaš mandat, to će biti neuspješna obnova od potresa. Prvo, molim konkretan odgovor – može li se dogoditi da jedna milijarda eura, od ukupno 5 milijardi iz Fonda solidarnosti za obnovu, naprosto propadne?**

Pravovremenom aplikacijom za sredstva iz Fonda solidarnosti osigurali smo preko milijardu eura. Cijelo vrijeme radimo i na osiguranju drugih sredstava iz europskih i međunarodnih izvora. Sredstva za obnovu zgrada osigurali smo i u Planu oporavka za što je planirano 5,9 milijardi kuna, te kroz zajmove Svjetske banke. Sredstva ćemo iskoristiti. Rokovi za provedbu projekata su izrazito kratki i vodimo razgovore s EK te na svim razinama oko provedbe projekata, kako bi

se uzela u obzir specifičnost situacije Hrvatske s dva razorna potresa koja su se dogodila u roku od godine dana, na različitom području.

Svi bismo željeli da obnova ide brže, iako su štete velike i iznose 128 milijardi kuna, a proces zahtjevan i kompleksan, uz neriješena vlasnička i imovinsko-pravna pitanja. Zato smo i mijenjali zakonski okvir kako bi se obnova maksimalno pojednostavila i ubrzala, te kako bismo osigurali našim sugrađanima 100% sufinanciranje troškova za konstrukciju obnovu oštećenih objekata. Naš je fokus da obnova bude sustavna i kvalitetna, na način da zgrade i kuće budu sigurne i protupotresno ojačane, a to podrazumijeva kvalitetnu izradu projekata i izvedbu na terenu. Na Banovini je obnovljeno preko 1.000 objekata, a izrađen je i predstavljen Plan izgradnje zamjenskih obiteljskih kuća i višestambenih zgrada. Svi koji su smješteni u privremenim objektima imaju i dalje mogućnosti na adekvatan zamjenski smještaj. Nitko na potresom stradalom području neće biti prepušten sam sebi.

**Most tvrdi da je prikupio 400.000 potpisa za referendum, cvatu zbog toga, "tresu se", kaže Marin Miletić. Oni su danas zapravo vaša najveća opozicija, pokušat će rušiti vaše odluke i odluke Stožera. Zašto su vam baš oni najneugodniji oponenti? To se vidi iz svake vaše izjave, baš su vam mrski.**

Što se tiče referendumske inicijative, poštujemo one koji su potpisali. Ako su skupili potpise, neka ih predaju, a potpisi će se provjeriti na najtransparentniji način. Što se tiče Mosta, oni mene uopće ne zanimaju i mislim da je ova premisa iz pitanja potpuno pogrešna. Obrnuto, Most je taj koji svakodnevno promovira agendu i mržnje protiv HDZ-a koji vodim, ali i drugih društvenih skupina čija ustavna prava dovode u pitanje. U tome im je saveznik i Milanović.

**Njegova je agenda demontaža HDZ-a. To je legitiman politički cilj.**

Zašto bi se on kao predsjednik Republike bavio demontažom neke političke stranke? Pa to nije njegov posao. Zašto je onda izlazio iz SDP-a? Neka kaže: ja sam predsjednik samo jednog dijela birača, a ne svih građana.

**Bojite li se prosvjeda i ulice, nakon ove inicijative Mosta, a i retorike koja vlada?**

Ne. Što se Mosta tiče, kad su izbačeni iz Vlade, jer su se kao nelojalan partner 2017. pridružili inicijativi oporbe za opozivom člana vlastite Vlade, postepeno su ih svi počeli razotkrivati kao

destruktivce i udaljavati se od njih. U posljednje vrijeme još perfidnije slijede primjer nekih radikalnih pokreta u Europi koji žele profitirati i parazitirati na ugrozi ljudi te izvode cirkus oko COVID-potvrda. I tu traže prostor svog političkog djelovanja. Dovodeći građane u zabludu s ciljem stjecanja ponekog jeftinog političkog poena, licemjerno su spremni žrtvovati još stotine života. Mjere koje donosimo su razmjerne ugrozi pandemije, utemeljene na zakonu i ovlastima koje nam je dao Hrvatski sabor, a svrha je isključivo zaštita zdravlja građana. To je potvrdio i Ustavni sud. COVID-potvrda nije uvođenje obaveznog cijepljenja, Hrvatska ne idem tim putem. Ona zahtijeva mali ustupak kako bi se mogao osigurati što sigurniji kontakt, rad i aktivnosti.

**Kako komentirate da se ostatak oporbe, uključujući SDP, zapravo složio oko Covid-potvrda i većine mjera i nisu podržali referendum, ali ipak ne glasaju za Zakon o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti?**

Pokretači referenduma išli su svjesno u tu operaciju znajući da je inicijativa besmislena, jer se suštinski u upravljanju pandemije neće ništa promijeniti. Sve što se radi je u skladu sa zakonima i Ustavom, a ni u drugim zemljama nije praksa da parlament odlučuje o operativnim i tehničkim odlukama vezano uz COVID-19 mjere dvotrećinskom većinom. To je najbolji dokaz da je inicijativa, umjesto da zaštititi zdravlje ljudi, bazirana na profiterstvu s ciljem političke vidljivosti MOST-a, što su očito prepoznale i druge oporbene stranke i distancirale se od njih.

U mnogim demokracijama sloboda – koja uvijek ide ukorak s odgovornošću – manipulira se populizmom. Naime, pod krinkom zaštite ljudskih prava ugrožava se život, koji je temelj i preduvjet ostvarivanja svih ostalih temeljnih sloboda i ljudskih prava. Usto, kada pogledate režim mjera u nekim drugim zemljama, nije opravdano Hrvatsku nazivati "stožerokracijom" ili zemljom ugnjetavanjem temeljnih sloboda, obzirom da su naše mjere među najblažima. Naše upravljanje pandemijom usmjereno je da zaštitimo u prvom redu živote i zdravlje ljudi, ali i da očuvamo gospodarske, obrazovne i društvene aktivnosti.

**Odnos s predsjednikom Milanovićem priča je za sebe. Slažete li se s kritičarima da ste na kraju pristali na njegov diskurs, i da je politička komunikacija u Hrvatskoj na nižim granama nego ranije. I cirkus u Saboru prije neki dan pokazao je da je ta razina iznimno niska.**

Nema znaka jednakosti s onim tko konstantno vrijeđa čitav niz aktera u društvu, svjesno krši Zakon o sudovima i Zakon o obrani, govori da je COVID-19 karijes te Hrvatsku nepotrebno i na štetu njenih interesa svađa s drugim zemljama (Austrija, Mađarska, Nizozemska, Ukrajina, BiH, Srbija...). Za razliku od takvog pristupa, a sve u savezništvu s destruktivcima iz prethodnog pitanja, ja ću se nastaviti baviti bitnim temama za Hrvatsku i boriti se za nacionalne interese.

**Rekli ste da je "štetočina, i to međunarodna".**

Ma neću više o tome. Božić je. A ljudi sve vide.

**Hoćete li smijeniti ministra Banožića?**

Hahah. Dobra šala.

**Kad je u pitanju obrana – hoće li Hrvatska pristati na američki poziv da se do siječnja iduće godine izjasni o nabavci Bradleya?**

SAD i Hrvatska partnerske su i prijateljske države, koje strateški surađuju u nizu područja, a to potvrđuje i nedavno ukidanje viza. Vlada SAD-a ponudila je mogućnost opremanja borbenim vozilima pješništva Bradley M2A2 ODS, a ponuda obuhvaća donaciju samih borbenih vozila te kupnju roba i usluga potrebnih za dovođenje ovih vozila u funkcionalno ispravno stanje i njihovu operativnu uporabu. U tijeku je razmatranje ove ponude kako bismo se uvjerali da je ona za Hrvatsku kopnenu vojsku dugoročno dobra investicija jer će nakon dovođenja vozila u funkcionalno ispravno stanje biti potrebna njihova daljnja modernizacija. Pritom je važno procijeniti iznos potrebnih daljnjih ulaganja za modernizaciju, kojima bi se osigurala dugoročna održivost ovih vozila u sljedećem razdoblju 20 do 30 godina. Odabrat ćemo najbolje rješenje za Hrvatsku kopnenu vojsku, kao što smo i dosad pokazali brigu za modernizaciju HV-a. To se posebno odnosi na kontinuiran rast obrambenog proračuna, poboljšanje statusa i materijalnih prava hrvatskih vojnika te ulaganje u opremu i vraćanje vojske u Vukovar, Ploče, Sinj, Varaždin i Pulu. Nabava višenamjenskih borbenih aviona Rafalea najveće je ulaganje u modernizaciju ratnog zrakoplovstva kojim Hrvatska vojska stječe moćno i strateško sredstvo odvratanja.

**Trenutno, jedna od glavnih točki prijepora vas i predsjednika je BiH. Smatrate li da su izjave predsjednika naštetile dobrim odnosima sa susjednom državom?**

Nije stvar prijepora, nego razlike u pristupu, i odgovornosti prema interesima Hrvatske i Hrvata u BiH. Moj stav je konzistentan već godinama. Inzistiram na ravnopravnosti i legitimnoj zastupljenosti Hrvata kao konstitutivnog naroda u BiH i podupirem boljitak cijele BiH, koja je naša susjedna i prijateljska zemlja, a koja ne može biti funkcionalna ako sva tri naroda nisu jednakopravna. Milanovićev pristup zazivanja blokada, vrijeđanja i antagoniziranja svih drugih aktera može samo štetiti Hrvatima u BiH i oslabiti pregovaračku poziciju političkim predstavnicima hrvatskog naroda.

**Puno je fraza oko BiH, konstitutivnost naroda, zaštita interesa, očuvanje Dayton... Ništa od toga nije sporno ni vama ni Milanoviću. Bit priče jest izmjena izbornog zakona – kako on treba izgledati? Što se može poduzeti?**

Izborna anomalija po kojoj Bošnjaci na teritoriju Federacije BiH nadglasavaju malobrojniji konstitutivni narod, Hrvate, te im biraju predstavnike u najvišim institucijama kršenje je dogovorenih načela iz Daytonskog sporazuma. Na Europskom vijeću prošlog tjedna opširno sam to elaborirao svim čelnicima vlada i država te istaknuo potrebu mijenjanja Izbornog zakona kako bi se postigla ravnopravnost sva tri konstitutivna naroda u BiH. Od toga nećemo odustati. Zatražio sam da BiH bude točka dnevnog reda na jednom od idućih sastanaka Vijeća. Naišli smo na razumijevanje brojnih lidera za našu poziciju. Usto, posjetom Sarajevu i Mostaru poslali smo poruku svim političkim akterima u BiH da je Hrvatska prijatelj BiH, da poštujemo njenu suverenost i cjelovitost te da želimo pomoći u donošenju pravičnog Izbornog zakona kako bi se sva tri konstitutivna naroda i svi ostali građani dobro osjećali u BiH. Važno je da se oko toga početkom godine nastave razgovori političkih stranaka i aktera u BiH, uz podršku međunarodne zajednice.

**Kakva je situacija s riječkim brodogradilištem i koji su dugoročni planovi?**

Vlada je rješavanju pitanja brodogradnje pristupila vrlo odgovorno i poduprla revitalizaciju proizvodnje u Rijeci i Puli. Jednako angažirano poduprli smo sve kapitalne projekte i ulaganja važne za Primorsko-goransku i Istarsku županiju, od izgradnje LNG terminala na Krku, Istarskog ipsilona, nove bolnice KBC-a Rijeka i podrške bolnici u Puli, izgradnje državne ceste DC403 od čvora Škurinje do Luke Rijeka, kao i druge cijevi tunela Učka te projekata u turizmu. U brodogradnji prioriteti nam je omogućiti završetak započetih brodova, a s druge strane smanjiti gubitke za državu. To je vidljivo iz podrške i izdanih državnih jamstava Brodogradilištu 3. Maj,



koje je već uspješno završilo jedan brod za kanadskog naručitelja i trenutno je u završnoj fazi završetka broda za španjolskog naručitelja. Ujedno, zadovoljni smo i s aktivnostima vezanim uz brod 514. Prošli tjedan na sjednici Vlade dali smo suglasnost za sklapanje kupoprodajnog ugovora s brodarskom kompanijom Neptune Lines, uz dobru cijenu, u skladu s kretanjima na tržištu. Riječko brodogradilište nastavlja suradnju i na projektu izgradnje polarnih kruzera s društvom MKM Yachts, tvrtkom kćeri australske korporacije Scenic. U Puli dajemo čvrstu potporu Uljanik Brodogradnji 1856 gdje su se uprava i radnici uspjeli organizirati te započeti s inicijalnim aktivnostima u ovoj fazi revitalizacije Uljanika, koje bi omogućile funkcioniranje kompanije. Želim zahvaliti čelnicima jednog i drugog brodogradilišta na kvalitetnoj suradnji, kao i njihovoj čvrstoj namjeri da nastave ulaganja i gradnju brodova za dugoročnu razvojnu perspektivu brodogradnje u Rijeci i Puli.

### **2020. i 2021. obilježili su krize, pandemija, potresi, obnova. Što biste zaželjeli ili poručili građanima u 2022.?**

Želim svim našim sugrađanima sretan i blagoslovljen Božić i uspješnu 2022. godinu! Neka vam blagdansko razdoblje donese obilje mira, zdravlja, radosti, snage i obiteljskog zajedništva. U vremenima koja su pred nama, osnaženi duhom Božića, pokažimo potrebno jedinstvo, strpljenje i odgovornost, uvijek vodeći računa o solidarnosti s onima koji su najugroženiji među nama. Zajedno ćemo i u 2022. rješavati sve izazove s kojima smo kao društvo suočeni te nastaviti činiti sve za boljitak Hrvatske i svakog hrvatskog čovjeka!

#### **8.2.1. Plenković: Po BDP-u i zaposlenosti već smo nadmašili pretkriznu 2019.- översättning**

### **Plenković: När det gäller BNP och sysselsättning har vi redan överträffat 2019**

I sin årliga intervju för den lokala dagstidningen *Novi list* talar premiärminister Andrej Plenković om ekonomisk återhämtning och den fortsatta kampen mot covid-19, nya aktiva sysselsättningsåtgärder, demografisk revitalisering (försök att locka utvandrade kroater, såväl som potentiella invandrare, tillbaka till Kroatien) av Kroatien och andra aktuella teman.

Hela intervjun med journalisten Tihana Tomićić kan läsas här:

**I går antog regeringen en ny åtgärd *Biram Hrvatsku* (sv. ”Jag väljer Kroatien”), som innebär att förmåner för egenföretagande ges till personer som återvänder från utlandet till Kroatien, eller flyttar från urbana delar av Kroatien till landsbygdsområden. Det rör sig om belopp på upp till 200 000 HRK. Oppositionen kritiserade dock denna åtgärd – de säger att det är en muta, genom vilken man köper medborgare.**

Förmånerna är en aktiveringssåtgärd för egenföretagare, som hittills visat sig vara effektiv. Totalt har cirka 28 000 personer i Kroatien nyttjat dem under de senaste fem åren, och under 2018 och 2019 fortsatte så många som 85 procent av förmånstagarna sina verksamhet på marknaden. Inalles öronmärktes 6 miljarder HRK för aktiva arbetsmarknadsåtgärder och det resulterade i att 175 000 personer inträdde på arbetsmarknaden. Om vi jämför med Litauen, som avsätter 5 000 euro för sådana incitament, eller Slovakien, som avsätter 3 700 euro, är det klart att vi ligger långt över det. Vi ökar stödet till egenföretagare till maximalt 150 000 HRK, medan kroatiska medborgare från EU, jämte bidraget för egenföretagande, också har möjlighet att få 50 000 HRK som incitament om de flyttar tillbaka till Kroatien. Det betyder att de kan få totalt 200 000 HRK för att starta eget företag. En annan form av bidragsstyrning gäller ekonomiska migrationer inom Kroatien. För någon som vill flytta till Lika, Dalmatinska zagora eller Gorski kotar och starta ett företag kan stödbeloppet uppgå till 175 000 HRK. På så sätt skapar vi incitament och ekonomiska resurser till människor att återvända till sitt hemland, eller stanna i Kroatien och lyckas i arbetet här.

**Du förväntar dig alltså att 4 500 personer kan flytta tillbaka till Kroatien från utlandet baserat på det?**

Just det, det är uppskattningen.

**Var får ni pengarna till det i dagsläget?**

Dels från budgeten, dels inom ramen för genomförandet av den nationella planen för återhämtning och resiliens (NPOO) och från Europeiska socialfonden.

**Vi avslutar året med en tillväxttakt på nästan 10 procent, men det finns också en risk för en 5:e coronavåg - eller omicron. För det första, blev du själv överraskad av sådana ekonomiska uppgifter? - förutom turistsäsongen, vad bidrog till detta?**

Vår uppskattning är en årlig tillväxt på över 9 procent under 2021 och *Hrvatska Narodna Banka* uppskattar en tillväxt på nästan 11 procent. Därmed ska vi överträffa nivån före krisen 2019 både vad gäller BNP och antalet anställda. En sådan tillväxt skulle inte ha varit möjlig om vi inte hade agerat i synergi – mellan ekonomin, samhället och staten. En sak som också bidrog till detta är ett utmärkt år för turistbranschen, som upplevde nästan 80 procent av turistströmmarna från rekordåret 2019, samt över 85 procent av det finansiella resultatet. En återhämtning är också synlig inom segmentet privat konsumtion, exporttillväxt och i ökningen av industriproduktion, detaljhandel och byggindustrin. Allt detta är komponenter som bidragit till en stark BNP-tillväxt. Om vi inte hade lyckats bevara över 700 000 jobb och likviditeten i dessa företag genom snabba och effektiva åtgärder, skulle det ha haft katastrofala konsekvenser för samhället och ekonomin. Både staten och ekonomin visade motståndskraft och var mycket mer redo att hantera krisen än 2008, vilket en ansvarsfull förvaltning av de offentliga finanserna de senaste åren också bidragit till. Detta bekräftas också av höjningen av kreditvärdigheten till betyg BBB med positiva utsikter, det vill säga till den högsta nivån någonsin.

**Den kroatiska ekonomin har visat sig vara ganska trög, men hur mycket kommer detta att gagna medborgarna? Vad mer förbereder ni för 2022?**

Vi klarade oss igenom krisen och nu har vi rekordstora europeiska finanser till vårt förfogande, som vi vill använda för reformer och utveckling inom alla områden: grön och digital omställning, stärkning av den kroatiska ekonomins konkurrenskraft och för att skapa framtidens arbetsplatser. Förutom ekonomisk tillväxt har vi skapat förutsättningar för fortsatt tillväxt av medellönen per månad, som har ökat nästan 1 500 HRK under de senaste 5 åren, vi höjer minimilönen till 3 750 HRK samt höjer sociala förmåner och pensioner och betalar ut covid-tillägg till våra pensionärer. Vi går från bevarandefasen till en fas för att skapa nya arbetstillfällen, och vi öronmärker över 1 miljard HRK för nya aktiva sysselsättningsåtgärder. Samtidigt är vår första prioritet demografisk revitalisering, vilken är huvudfrågan för Kroatens framtid. I budgeten för 2022 planerade vi ett antal demografiska åtgärder, inklusive en höjning av föräldraförmåner till 7 500 HRK.

**Vidare, vad gäller corona har vissa EU-länder redan börjat stänga sina gränser igen. Kan detsamma bli aktuellt för Kroatien igen? Om inte, vilken nivå av stängning av gränser kan vara möjlig?**

Ingen kan ge ett tillförlitligt svar på hur länge pandemin kommer att pågå. Vad vi däremot vet är att skyddet mot viruset är allas vårt ansvar: Vaccination och boosterdos, såväl som efterlevnad av grundläggande epidemiologiska åtgärder kräver minimal ansträngning från var och en av oss: munskydd, avstånd, ventilation och hygien. I stället för nedstängning eller utgångsförbud bestämde sig Kroatien för en balanserad strategi där vi använde riktade åtgärder för att skydda både människors hälsa och ekonomin. Det kroatiska högkvarteret för civilskyddet för att förhindra spridningen av coronavirusinfektionen och den kroatiska folkhälsomyndigheten övervakar regelbundet situationen sedan omicron-varianten av viruset dök upp och kommer att vidta åtgärder vid behov. Det finns fortfarande ingen massspridning av omicron i Kroatien, men det betyder inte att vi kan slappna av. Jag uppmanar därför alla våra medborgare att tillbringa helgen i lugn och ro med sina nära och kära, men också att vara försiktiga, ansvarsfulla och respektera gällande riktlinjer. Erfarenheterna från många andra länder visar oss hur viktig booster dosen är för att kontrollera epidemin och minska dödligheten. Det är en bra signal att vi har ett ökat intresse av vaccinering och vi går mot att totalt en halv miljon av våra medborgare som också skyddas med en boosterdos.

**Kommer barernas två timmars längre öppettider över jul och nyår att göra situationen värre?**

Nej, det kommer det inte. Vi erbjöd denna möjlighet speciellt för jul- och nyårsafton, eftersom vi är realistiska i vår bedömning att folk då ändå stannar ute åtminstone till klockan 02.00. Alla restriktioner i övrigt kvarstår och det finns inga andra lättnader, eftersom vi ser att vissa europeiska länder registrerar en exponentiell spridning av infektioner på grund av omicron.

**Men antalet döda i Kroatien är högt. Vi är någonstans på tionde plats i världen när det kommer till den svarta siffran.**

Vi är ledsna för alla våra medborgare som har gått bort och sympatiserar med deras familjer och alla som förlorat någon på grund av pandemin som världen nu har kämpat mot under ett och ett halvt år.

Viruset skördar flest liv bland de ovaccinerade. Och efter de, tyvärr 12 000, som dött av COVID-19, har vi hamnat i en situation där vissa människor lyssnar på dem som motsätter sig vaccination. Genom att göra det accepterar de tyvärr den risk som icke-vaccination medför.

Sedan i våras har vaccinet varit tillgängligt för alla i Kroatien. Vi har mer än tillräckligt med vacciner tillgängliga och det är svårt att acceptera varje för tidig död som kunde ha förhindrats genom vaccination. Jag skulle vilja ta tillfället i akt att än en gång uttrycka min tacksamhet till all hälso- och sjukvårdspersonal som har arbetat outtröttligt sedan den första dagen i kampen mot pandemin.

**När vi pratar om ekonomin blir inflationen det största problemet för medborgarna, och det känner både du och jag när du åker till affären för att köpa bröd. Eller, gör du det?! Skämt åsido, kommer regeringen och den kroatiska riksbanken kunna vidta några konkreta åtgärder för att bromsa pristillväxten?**

Nästa gång jag går till mataffären får du följa med så får du se hur vi bevakar prissättningen. Alla avdelningar följer noga situationen och prisutvecklingen för enskilda produktgrupper. Dessa förändringar är dock inte specifika för Kroatien, utan är resultatet av det inflationstryck som har funnits på global nivå under en längre tid. Detta är följden av ekonomisk återhämtning, ökad efterfrågan, men också avbrutna leveranskedjor på grund av pandemin. Jag syftar särskilt på de stigande energipriserna, som är ytterligare en bidragande orsak till prisökningen. I USA är inflationen på sin högsta nivå på de senaste 39 åren och i Tyskland de senaste 29 åren. Enligt finansministeriets uppskattningar kommer den årliga inflationstakten i Kroatien att vara cirka 2,4 procent, vilket fortfarande är under EU-nivån. Vid behov kommer vi att reagera snabbt, vilket var fallet nyligen när vi satte ett tak för priserna på oljederivat. Allt tyder dock på att inflationstrycket är tillfälligt. Vårt huvudmål är att höja medborgarnas levnadsstandard, vilket också underlättas av den starka ekonomiska tillväxten i år.

**I detta sammanhang är införandet av euro ett annat tema i Kroatien. Vi vet att handlare avrundar priserna uppåt. Kan medborgarna skyddas från ett nytt slag mot standarden i perspektiv?**

Vi tar grundligt itu med införandet av euron och ägnar särskild uppmärksamhet åt konsumentskyddet och samhällets och ekonomins beredskap att ansluta sig till euroområdet från och med den 1 januari 2023. Vi kommer också att uppfylla alla ekonomiska kriterier eftersom vi kommer att fortsätta att minska budgetunderskottet och statsskulden. Huvudmålet är att genom medlemskap stärka ekonomin och höja medborgarnas levnadsstandard. Vi förväntar oss inte att enbart införandet av euron skulle kunna ha en betydande inverkan på prisökningen och särskilt

på medborgarnas levnadsstandard, för erfarenheterna från andra länder har visat en väldigt liten inverkan på inflationstakten. Vi är ett högt euroiserat land, våra medborgare sparar i euro, priserna diskuteras ofta i euro, vi är ett turistland som mestadels besöks av turister från EU - allt detta innebär att fördelarna med att införa den gemensamma europeiska valutan vida överväger de möjliga konsekvenserna. För oss står fokus på skydd och förbättring av våra medborgares levnadsstandard med hänsyn till konsumentskyddet, för processen måste vara gratis för konsumenterna. Med andra ord får konsumenterna inte ha det finansiellt sämre än de skulle ha haft det utan införandet av euron. Under den kommande perioden kommer vi att ägna särskild uppmärksamhet åt åtgärder och mekanismer för att skydda konsumenterna från felberäkningar och oberättigade prishöjningar, där dubbel prissättning både i euro och kroatisk *kuna* kommer att spela en avgörande roll.

**Om något kommer att negativt prägla din mandatperiod är det den misslyckade återuppbyggnaden efter jordbävningen. Först av allt, om du kan vara snäll och ge mig ett konkret svar - hur kan det hända att en miljard euro av totalt 5 miljarder från Solidaritetsfonden för återuppbyggnad helt enkelt går till spillo?**

Vi har ansökt medel från Solidaritetsfonden i god tid och på så sätt säkrat över en miljard euro. Vi verkar hela tiden också för försäkringen av andra medel från europeiska och internationella källor. Vi har också säkrat medel för återuppbyggnad av byggnader i återhämtningsplanen, för vilken 5,9 miljarder HRK öronmärktes, och genom lån från Världsbanken. Vi kommer att använda medlen. Tidsfristerna för genomförandet av projekten är extremt korta och vi för diskussioner med EG och på alla nivåer angående genomförandet av projekten, för att ta hänsyn till den specifika situationen i Kroatien med två förödande jordbävningar som inträffade inom ett år, på olika områden.

Vi skulle alla vilja att återuppbyggnaden gick snabbare, även om skadorna är stora och uppgår till 128 miljarder HRK, processen är utmanande och komplicerad och det finns olösta frågor om egendoms- och äganderätt. Därför har vi ändrat den rättsliga ramen för att förenkla och påskynda återuppbyggnaden så mycket som möjligt och för att göra det möjligt för våra medborgare att få 100 procents medfinansiering av kostnaderna för uppförande och återuppbyggnad av skadade byggnader. Vårt fokus är att genomföra återuppbyggnaden på ett systematiskt och högkvalitativt sätt så att byggnader och hus är säkra och jordbävningresistenta. Detta kräver högkvalitativ

projektutformning och utförande på plats. I Banovina har över 1 000 byggnader renoverats och planen för ersättning av familjehus och flerfamiljshus har utarbetats och presenterats. Lämpliga ersättningsbostäder fortsätter att finnas tillgängliga för alla dem som befinner sig i övergångsfastigheter. Ingen i det jordbävningsdrabbade området lämnas att klara sig själv.

**Most-partiet hävdar att de har samlat in 400 000 underskrifter för en folkomröstning, de är fulla av glädje på grund av detta, "darrar som ett asplöv", säger Marin Miletić. De är faktiskt din största motståndare idag, de kommer att försöka upphäva dina beslut och högkvarterets beslut. Varför är de den mest obehagliga opposition för dig? Från varje uttalande ser man att du verkligen ogillar dem.**

Vad rör initiativet till folkomröstning respekterar vi dem som undertecknade det. Om de har samlat in underskrifterna kan de lämna in dem och underskrifterna kommer att verifieras på det mest transparenta sättet. När det gäller Most är jag inte alls intresserad av dem och jag anser att denna premiss i frågan är helt felaktig. Det är tvärtom, Most främjar dagligen agendan och hatet mot HDZ, som jag leder, men också andra sociala grupper vars konstitutionella rättigheter de ifrågasätter. Även här är Milanović deras allierade.

**Hans agenda är upplösningen av HDZ. Det är ett legitimt politiskt mål.**

Varför skulle han, som republikens president, bry sig om upplösningen av ett politiskt parti? Det är ju inte hans jobb. Varför lämnade han då SDP? Låt honom då säga: Jag är president för bara en del av väljarna, inte för alla medborgare.

**Efter detta initiativ av Most och den rådande retoriken, är du rädd för protester?**

Nej, det är jag inte. När Most 2017 uteslöts ur regeringen för att ha varit en illojal partner när de anslöt sig till oppositionens initiativ att återkalla en medlem av deras egen regering, började alla gradvis att avslöja dem som destruktiva och distansera sig från dem. Nyligen har de ännu mer perfidit följt exemplet med vissa radikala rörelser i Europa som vill dra nytta av och parasitera på hotet mot folket och de gör en cirkus kring covidintyg. Och på så sätt letar de efter utrymme för sin politiska verksamhet. Genom att vilseleda medborgarna för att vinna några billiga politiska poäng är de hycklande villiga att offra hundratals fler liv. De åtgärder vi vidtar är proportionerliga till hotet från pandemin, bygger på lagen och de befogenheter som det kroatiska parlamentet har gett oss och syftar enbart till att skydda medborgarnas hälsa. Detta bekräftades

också av författningsdomstolen. Covidintyget innebär inte att obligatorisk vaccinering införs, Kroatien är inte på väg i den riktningen. En liten eftergift behövs för att säkerställa säkrast möjliga kontakter, arbete och aktiviteter.

**Hur kommenterar man det faktum att resten av oppositionen, inklusive SDP, faktiskt höll med om covidintyget och de flesta åtgärderna och inte stödde folkomröstningen, men ändå inte röstade för lagen om smittsamma sjukdomar?**

Initiativtagarna till folkomröstningen gick medvetet med på denna operation, väl medvetna om att initiativet är meningslöst eftersom ingenting i grunden kommer att förändras i hanteringen av pandemin. Allt som görs är i enlighet med lagarna och konstitutionen, och det är inte ens vanligt i andra länder att parlamentet beslutar om operativa och tekniska beslut som rör covid-19-åtgärder med två tredjedels majoritet. Detta bevisar bäst att initiativet bygger på vinstintresse i syfte att skapa politisk synlighet för MOST, i stället för att skydda människors hälsa, vilket de andra oppositionspartierna uppenbarligen har insett och därför har tagit avstånd från dem.

I många demokratier manipuleras friheten, som alltid går hand i hand med ansvar, av populism. Under sken av att skydda de mänskliga rättigheterna hotas faktiskt livet, som är grunden och förutsättningen för förverkligandet av alla andra grundläggande friheter och mänskliga rättigheter. Om man tittar på åtgärdssystemen i vissa andra länder är det dessutom inte motiverat att kalla Kroatien för en "stabokrati" eller ett land som undertrycker grundläggande friheter, eftersom våra åtgärder här till de mildaste. Syftet med vår hantering av pandemin är först och främst att skydda människors liv och hälsa, men också att bevara ekonomiska, utbildningsmässiga och sociala verksamheter.

**Förhållandet till president Milanović är ett kapitel för sig. Håller du med kritikerna om att du till slut gick med på hans diskurs och att den politiska kommunikationen i Kroatien är på en lägre nivå än tidigare? Och cirkusen i parlamentet häromdagen visade att denna nivå är extremt låg.**

Jag håller inte med någon som ständigt förolämpar en rad olika aktörer i samhället, medvetet bryter mot Domstols- och Försvarslagen, säger att covid-19 är karies och argumenterar onödigt och till nackdel för Kroatiens intressen med andra länder (Österrike, Ungern, Nederländerna, Ukraina, Bosnien och Hercegovina, Serbien ...). I motsats till en sådan strategi, allt i allians med



de destruktiva från den sista frågan, kommer jag att fortsätta att hantera viktiga frågor för Kroatien och kämpa för nationella intressen.

**Du kallade honom för "ett internationellt kryp".**

Jag ska inte prata om det mer. Det är jul. Och folk ser allt.

**Kommer du att avsätta minister Banožić?**

Hahah. Bra skämt.

**När det gäller försvaret - kommer Kroatien att kommentera förvärvet av Bradley senast i januari nästa år?**

USA och Kroatien är partner- och vänskapsländer som samarbetar strategiskt på många områden, vilket bekräftas också av det nyligen avskaffade visumtvånget. Den amerikanska regeringen erbjöd möjligheten att utrusta Kroatien med Bradley M2A2 ODS infanteristridsfordon. Erbjudandet omfattar donation av själva stridsfordonen samt inköp av varor och tjänster som krävs för att sätta dessa fordon i funktionsdugligt skick och göra dem operativa. Vi undersöker för närvarande erbjudandet för att se till att det är en bra investering för den kroatiska armén på lång sikt, eftersom fordonen kommer att behöva ytterligare modernisering. Samtidigt är det viktigt att uppskatta hur stora ytterligare moderniseringsinvesteringar som behövs, vilket skulle säkerställa den långsiktiga hållbarheten för dessa fordon under nästa period på 20 till 30 år.

Vi kommer att välja den bästa lösningen för den kroatiska armén, precis som vi har tagit hand om moderniseringen av de kroatiska väpnade styrkorna. Detta gäller särskilt den kontinuerliga tillväxten av försvarsbudgeten och förbättringen av de kroatiska soldaternas status och materiella rättigheter, samt investeringar i utrustning och arméns återkomst till Vukovar, Ploče, Sinj, Varaždin och Pula. Upphandlingen av det mångfunktionella Rafale stridsflygplanet är den största investeringen i moderniseringen av flygvapnet och ger den kroatiska armén en stark och strategisk avskräckande effekt.

**En av de största tvistefrågorna mellan dig och presidenten just nu är Bosnien och Hercegovina. Anser du att presidentens kommentarer har skadat de goda förhållandena med grannlandet?**

Det handlar inte om tvister, utan om skillnader i synsätt och ansvar när det gäller Kroatien och kroaternas intressen i Bosnien och Hercegovina. Min inställning har varit konsekvent i årtal. Jag består på kroaternas jämlikhet och legitima representation som ett konstituerande folk i Bosnien och Hercegovina och stöder förbättringen av hela Bosnien och Hercegovina, som är vårt vänliga grannland och inte kan fungera om inte alla tre nationerna är jämlika. Milanović:s strategi att uppmana till blockader, förolämpa och reta upp alla andra aktörer kan bara skada kroaterna i Bosnien och Hercegovina och försvaga förhandlingspositionen för de politiska företrädarna för det kroatiska folket.

**Det finns många formuleringar kring Bosnien och Hercegovina, folkets konstitution, skyddet av intressen, bevarandet av Dayton ... Inget av detta ifrågasätts av dig eller Milanović. Poängen med det hela är ändringen av vallagen - hur ska den se ut? Vad kan göras?**

Anomalin i valsystemet som innebär att bosniakerna inom federationen Bosnien och Hercegovinas territorium röstar ner det mindre konstituerande folket, kroaterna, och väljer sina företrädare till de högsta institutionerna är ett brott mot de överenskomna principerna i Daytonavtalet. Vid Europeiska rådets möte förra veckan förklarade jag detta för alla regerings- och statschefer och betonade behovet av att ändra vallagen för att jämlikhet för alla tre konstituerande folk i Bosnien och Hercegovina kan uppnås. Vi kommer inte att avstå från detta. Jag har bett att Bosnien och Hercegovina ska tas upp på dagordningen vid ett av rådets nästa sammanträden. Många ledare har visat förståelse för vår ståndpunkt. Med vårt besök i Sarajevo och Mostar har vi dessutom sänt ett budskap till alla politiska aktörer i Bosnien och Hercegovina om att Kroatien är en vän till Bosnien och Hercegovina, att vi respekterar dess suveränitet och integritet och att vi vill bidra till godkännandet av rättvisa vallagar. Detta för att se till att alla de tre konstituerande nationerna och alla andra medborgare i Bosnien och Hercegovina känner sig trygga. Det är viktigt att samtalen mellan politiska partier och intressenter i Bosnien och Hercegovina fortsätter i början av året med förståelse från det internationella samfundet.

**Hur ser situationen ut för varvet i Rijeka och vilka är de långsiktiga planerna?**

Regeringen hanterade frågan om varvsindustrin på ett mycket ansvarsfullt sätt och stödde revitaliseringen av produktionen i Rijeka och Pula. Vi har varit lika engagerade i att stödja alla kapitalprojekt och investeringar som är viktiga för Primorje-Gorski Kotars och Istriens län, från

byggandet av LNG-terminalen på Krk, Istriska Y:et, det nya sjukhuset i Rijeka till stöd för sjukhuset i Pula, byggandet av den motorvägen DC403 från Škurinje till Rijekas hamn, samt fler tunnelrör i Učkatunneln och projekt inom turism. Inom varvsindustrin är vårt främsta mål att möjliggöra färdigställandet av påbörjade fartyg och, å andra sidan, att minska förlusterna för staten. Detta märks tydligt i stödet och de statliga garantierna till varvet 3rd Maj, som redan lyckats färdigställa ett fartyg för en kanadensisk kund och för närvarande befinner sig i slutskedet av färdigställandet av ett fartyg för en spansk kund. Vi är dessutom nöjda med aktiviteterna kring fartyg 514. Vid regeringssammanträdet förra veckan godkände vi ingåendet av ett köpeavtal med rederiet Neptune Lines till ett bra pris och i linje med marknadstrenderna. Rijeka-varvet fortsätter att samarbeta med MKM Yachts, ett dotterbolag till den australiensiska Scenic-gruppen, på byggprojektet för polarkryssare. I Pula stöder vi starkt varvet Uljanik Brodogradnja 1856, där ledningen och arbetarna lyckades organisera sig och inleda de första aktiviteterna som skulle göra det möjligt för företaget att fungera i denna fas av Uljaniks återupplivning. Jag vill tacka cheferna för båda varven för deras goda samarbete och för deras fasta avsikt att fortsätta investera i och bygga fartyg för att säkerställa det långsiktiga utvecklingsperspektivet för varvsindustrin i Rijeka och Pula.

**Åren 2020 och 2021 präglades av kriser, pandemier, jordbävningar och återuppbyggnad. Vad skulle du önska eller säga till medborgarna 2022?**

Jag önskar alla våra medborgare en god och välsignad jul och ett framgångsrikt 2022! Må helgdagarna ge er mycket fred, hälsa, glädje, styrka och familjesammanhållning. Låt oss under den kommande tiden, stärkta av julandan, visa den enighet, det tålamod och det ansvar som krävs, och alltid ha i åtanke solidariteten med dem som är mest sårbara bland oss. 2022 kommer vi tillsammans att lösa alla de utmaningar vi som samhälle står inför och fortsätta att göra allt för Kroatens och varje kroatens bästa!

### **8.3. Preporuke za zaštitu djece i sigurno korištenje elektroničkih medija**

## **PREPORUKE ZA ZAŠTITU DJECE I SIGURNO KORIŠTENJE ELEKTRONIČKIH MEDIJA**

### **7. PREPORUKE ZA RODITELJE**

Roditelji imaju jednu od najvažnijih, ako ne i najvažniju, i izravnu ulogu u procesu odgoja i socijalizacije svoje djece. Međutim, njihova uloga očituje se i u tome što oni oblikuju i prenose djelovanje različitih drugih socijalizacijskih utjecaja izvan obitelji na djecu. Kada se radi o utjecaju medija, oni mogu biti izravni – preko onoga što dijete samo gleda, ali i posredovani roditeljima koji će regulirati pristup djeteta brojnim medijima i određenim sadržajima i tumačiti njihovo značenje. Korištenje medija i medijski sadržaji mogu djelovati gotovo na sve aspekte funkcioniranja i razvoja djece i adolescenata. Mediji mogu biti vrlo korisni i neizbježni su u obrazovanju, informiranju i zabavi djece i adolescenata. Međutim njihovi utjecaji mogu biti i štetni i o njima smo opsežno govorili na početku ovog dokumenta. Štetni učinci medija mogu se spriječiti ili u velikoj mjeri ublažiti roditeljskim posredovanjem korištenja medija. U preventivne postupke možemo ubrojiti opći roditeljski stil odgoja i nadzor nad količinom, mjestom i sadržajima kojima je dijete izloženo (tzv. restriktivno posredovanje), a u aktivne različite oblike komentiranja i razgovora prilikom i nakon gledanja sadržaja (tzv. aktivno posredovanje), osobito onih koji se drže potencijalno neprimjerenim, kao i pružanjem primjera i učenjem odgovornog korištenja medija. Najvažnije od svega, potrebno je razvijati dječje samopoštovanje jer će se samopouzdana i sigurna djeca lakše oduprijeti npr. oglašavanju koje ih pokušava učiniti nesretnima i proizvesti u njima nove potrebe i želje.

Tehnološki napredak i razvoj medija doveo je do toga da smo svakodnevno okruženi s nekoliko ekrana, odnosno medijskih platformi, preko kojih koristimo medijske sadržaje, informiramo se i komuniciramo. Televizija više nije jedini ili prevladavajući elektronički medij, već se masovno koriste i druge medijske platforme poput računala, tableta, pametnih telefona, usluga sličnih televiziji (npr. sadržaji na zahtjev) i igraćih konzola. Stoga roditelji i svi drugi koji brinu o djeci i adolescentima moraju paziti ne samo na količinu i vrstu sadržaja koju djeca gledaju na televiziji, već i na to koliko i kakve sadržaje koriste preko drugih medijskih platformi. Digitalni mediji i nove medijske platforme danas su integrirane u sve aspekte svakodnevnog života. Stoga je važno razmotriti cjelokupan kontekst korištenja medija i raznovrsnih platformi, njihov sadržaj i utjecaj, a ne samo obraćati pažnju na vrijeme provedeno pred raznim ekranima. Posebice je to važno kod djece starije od 11 i 12 godina koja, prema brojnim istraživanjima,[85] audiovizualne sadržaje u znatno većoj mjeri koriste preko drugih platformi u odnosu na televiziju.

[85] npr. Ofcom, Children and Parents: Media Use and Attitudes Report, 2014.

## **Roditeljski nadzor nad korištenjem medijskih platformi**

Regulacija količine, vremena i uvjeta konzumacije medijskih sadržaja, kao i same vrste sadržaja koje djeca mogu gledati može imati značajan utjecaj na to kakve će učinke mediji imati na djecu i adolescente. Tako, primjerice, djeca čiji roditelji ograničavaju količinu pristupa medijima manje gledaju audiovizualne sadržaje, a postoje dokazi i da imaju u prosjeku bolji uspjeh u školi, manje spolnih stereotipa i manje strahova od bivanja žrtvom nasilja u stvarnome životu.[87]

Kako bi ograničili vremenski i sadržajni pristup televiziji i drugim medijskim platformama, roditelji bi trebali:

- ne dopustiti svakodnevno dugo gledanje televizije i korištenje drugih medijskih platformi i ne dopustiti da dijete do kasnih sati gleda audiovizualne sadržaje ili igra video igre. Roditelji ne bi smjeli koristiti televiziju ili neku drugu platformu poput igraće konzole, računala, tableta ili pametnog telefona kao dadilju. Za djecu mlađu od dvije (2) godine preporučljivo je da uopće ne gledaju televiziju i/ili druge medijske platforme ili da ih gledaju najviše petnaest minuta dnevno. Predškolska djeca mogu gledati audiovizualne sadržaje oko jedan sat, a djeca starija od 7 godina najviše oko dva sata dnevno.
- držati televizor u dnevnoj ili nekoj drugoj zajedničkoj, a ne u dječjoj sobi;
- ograničiti vrijeme dana kada televizor može biti uključen te kada se može koristiti pojedina medijska platforma. Ne bi trebalo imati televizor uključen cijeloga dana, osobito kada su djeca mala, jer zvukovi i slike s ekrana ometaju pažnju djece kod igranja s drugim stvarima i smanjuju količinu komunikacije djece s odraslima i ostalim ukućanima. Trebalo bi isključiti televizor i druge medijske platforme za vrijeme obroka kako bi se osiguralo zajedničko obiteljsko vrijeme i značajne verbalne interakcije članova obitelji;
- donijeti obiteljsko pravilo da se televizor i druge medijske platforme ne uključuju niti gledaju dok nisu izvršene školske i druge obveze. Treba spriječiti da djeca gledaju televizor i druge platforme neposredno prije polaska u školu ili prije spavanja, a kako ne bi bila previše zaokupljena sadržajima i pobuđena emocijama i mislima koje oni mogu izazvati te kako se ne bi zaboravila spremiti za polazak u školu;

- unaprijed, na temelju programa, odlučiti u dogovoru s djetetom što će ono gledati određenog dana. Roditelji bi se trebali upoznati s dobnom kategorizacijom sadržaja koja je određena Pravilnikom o zaštiti maloljetnika u elektroničkim medijima (oznake za sadržaje namijenjene za djecu stariju od 12, 15 i 18 godina). Također, roditelji bi trebali osvijestiti kako doba dana također igra ulogu u regulaciji sadržaja te ne dopustiti da djeca gledaju bilo koju od medijskih platformi prekasno i izvan vremenskih granica u kojima se prikazuju sadržaji za određenu dob. Važno je i djeci tehničkom (roditeljskom) zaštitom onemogućiti pristup takvim sadržajima na nelinearnim medijskim uslugama, poput usluge video na zahtjev;
- ne dopustiti da dijete gleda njemu neprimjerene sadržaje, osobito one s nasiljem i seksualnim sadržajima. Roditelji bi trebali ojačati svoje odluke upozoravajući dijete na vizualna (grafička) i/ili zvučna upozorenja koja glase: „Program koji slijedi nije primjeren za osobe mlađe od 12/15/18 godina.“ Treba potaknuti dijete da gleda obrazovne, dokumentarne i kvalitetne igrane, animirane i zabavne programe te s njima razgovarati o viđenome;
- osigurati dovoljno vremena za djetetove druge aktivnosti: igru, druženje s vršnjacima i obitelji, učenje, tjelesne i ostale aktivnosti izvan kuće;
- biti dobar uzor svojoj djeci i u restriktivnom pristupu korištenju televizije i medijskih platformi i razmišljanju o kvaliteti sadržaja. Roditelji bi se trebali držati pravila koja su zajednički donijeli, posebice da se medijske platforme ne koriste tijekom nekih zajedničkih obiteljskih aktivnosti.
- upoznati se i koristiti mogućnosti tehničke zaštite djece od štetnih sadržaja putem pinova ili kodova, posebnih prekidača i timera, filtara, ključeva za električne kabele i sl.

[87] Buijzen, van der Molen i Sondij, 2007.

### **8.3.1. Preporuke za zaštitu djece i sigurno korištenje elektroničkih medija – översättning**

## **REKOMMENDATIONER FÖR SÄKER ANVÄNDNING AV DIGITALA MEDIER**

### **7. REKOMMENDATIONER FÖR FÖRÄLDRAR**

Föräldrar spelar en direkt roll (om inte den viktigaste) i sina barns uppfostran och socialiseringsprocess. Deras roll kommer också till uttryck i att de formar och överför olika

sociala mönster utanför familjen till sina barn. Mediers inflytande kan vara direkt - genom vad barnet själv tittar på, men också förmedlas av föräldrarna som ska reglera barnets tillgång till olika medier och dess innehåll samt tolka deras betydelse. Användning av medier kan påverka nästan alla aspekter av barns och tonåringars mående och utveckling. Medier kan vara väldigt användbara för barn och tonåringar och är oundvikliga inom utbildning, för informering och för underhållning. Men, mediers påverkan kan också vara skadlig, vilket diskuterades närmare i början av dokumentet. Skadlig påverkan av medier kan undvikas eller mildras genom föräldrars styrning i användningen av medier. Förebyggande förfaranden innebär den allmänna föräldrastilen och kontroll av omfattning, vilket slag medie och innehåll barn är utsatt för (s.k. restriktiv förmedling). Olika sätt att kommentera och samtala med barnet medan och efter konsumtion de har konsumerat ett visst innehåll, särskilt sådana som anses potentiellt vara tvivelaktiga, samt att ge exempel och lära barnet om ansvarig användning av medier kan räknas till aktiva förfaranden (s.k. aktiv förmedling). Det väsentliga är att utveckla barnets självförtroende eftersom självsäkra och trygga barn har lättare att motstå t. ex. reklam som gör dem olyckliga och väcker nya behov och önskningar hos dem.

Teknologiska framsteg och utveckling av medier har resulterat i att vi till vardags är omgivna av flera skärmar, dvs medier där vi konsumerar innehåll, informerar oss och kommunicerar. Tv är inte längre det enda eller dominerande elektroniska mediet. Andra medieplattformar som datorer, surfplattor, smartphones, tv-liknande tjänster (t.ex. on-demand innehåll) och spelkonsoler används också i stor utsträckning.

Det är därför att föräldrar och andra vårdnadshavare till barn och tonåringar inte bara måste kontrollera omfattningen och typen av innehåll som barn tittar på, utan också hur mycket och vad slags innehåll de konsumerar via andra medieplattformar. Digitala medier och nya medieplattformar är idag integrerade i alla aspekter av det vardagliga livet. Det är därför viktigt att betrakta hela kontexten av användningen av medier och de olika plattformar, deras innehåll och inflytande och inte bara rikta uppmärksamheten mot tiden tillbringade framför olika skärmar. Det är särskilt viktigt hos barn som är äldre än 11 och 12 år, som, enligt många studier använder audiovisuella innehåll via andra plattformar än teven i betydligt större utsträckning.

### **Föräldrakontroll över användning av medieplattformar**

Föräldrars reglering av omfattningen och villkoren för konsumtion av medieinnehåll kan ha en stor inverkan på hur medier påverkar barn och tonåringar. Barn med föräldrar som begränsar tillgången till medier tittar till exempel mindre på audiovisuell innehåll, och det finns bevis att de dessutom också i genomsnitt lyckas bättre i skolan, är mindre påverkade av könsstereotyper och är mindre rädda för att bli utsatta för våld i verkliga livet. [87]

För att begränsa tiden framför teven och andra medieplattformar samt kontrollera innehållet som barn tittar på bör föräldrarna:

- inte tillåta barn att varje dag titta på teve och använda andra medieplattformar länge och inte tillåta att barnet tittar på audiovisuella innehåll eller spelar videospel till långt in på natten. Teven eller en annan plattform som till exempel spelkonsoler, datorer, surfplattor eller smartphones tjänar inte som en barnvårdare och ska inte användas som en. För barn som är yngre än två (2) år rekommenderas att de inte alls tittar på teve och/eller andra medieplattformar eller att de tittar på dem max femton minuter i dagen. Förskolebarn får titta på audiovisuella innehåll runt en timme, och barn äldre än 7 högst två timmen i dagen.

- ha teven i vardagsrummet eller ett annat gemensamt rum och inte i barnrummet

- begränsa tiden då teven kan vara påsatt och då en medieplattform får användas. Teven skulle inte vara påsatt hela dagen, särskilt när barnen är lilla eftersom ljud och bilder från skärmen stör barnens uppmärksamhet vid leken och minskar kommunikationen med vuxna och andra i hushållet. Teven och andra medieplattformar bör stängas av under måltiderna för att tillbringa familjetid tillsammans och ha meningsfulla verbala interaktioner mellan familjemedlemmar;

- införa regeln inom familjen att teven och andra medieplattformar inte bör sättas på eller tittas på förrän alla skol- och andra förpliktelser uppfylls. Man skulle hindra barn från att titta på tv och andra plattformar strax innan de går till skolan eller innan de går till sängs, så att de inte blir för ingripna i innehållet, känslorna och tankarna medier kan framkalla och så att de inte glömmer förbereda sig för skolan

- bestämma i förväg och i samråd med barnet, vad hen ska titta på en viss dag. Föräldrarna bör bekanta sig med åldersklassificeringen av innehåll som anges i Förordningen om skydd av minderåriga i elektroniska medier (märkning av innehåll avsett för barn äldre än 12, 15 och 18). Dessutom bör föräldrarna uppmärksammas att tid på dygnet också spelar en roll för att reglera



innehållet och att barn inte bör tillåtas titta på medieplattformar sent och utanför de tidsgränser där innehåll för en viss ålder visas. Det är också viktigt att genom tekniskt skydd (föräldrakontroll) förhindra att barn får tillgång till sådant innehåll på icke-linjära medietjänster som *video-on-demand*-tjänster

- förhindra att barnet tittar på olämpliga innehåll, särskilt sådana som innehåller våld och sex. Föräldrar bör styrka sina beslut genom att hänvisa sina barn till visuella (grafiska) och/eller auditiva förvarningar som låter: "Från 12/15/18 år." Man skulle uppmuntra barn att titta på pedagogiska, dokumentära och högkvalitativa spelfilmer, animerade program och underhållningsprogram och prata med dem om vad de har sett;

- säkerställa att det finns tillräckligt tid för andra aktiviteter: för att leka, umgås med sina jämnåriga och sin familj, läsa, fysiska och andra aktiviteter utanför huset

- vara ett bra exempel till sina barn och i den restriktiva approachen till användningen av teven och medieplattformar och fundering om innehållskvalitet. Föräldrarna skulle följa reglerna de infört tillsammans, särskilt när det rör sig om att medieplattformar inte bör användas medan gemensamma familjeaktiviteter.

- bekanta sig och använda möjligheter av tekniskt skydd mot skadliga innehåll med pin-koder, specialbrytare och timers, filter, nycklar för elkablar m.m.

[87] Buijzen, van der Molen i Sondij, 2007.

## 9. Källtexter

1. Holmberg, Bianca. 2018. *Finlandssvenskar i Norden*. Språkbruk.fi NR 4/2018. Hämtad från <https://www.sprakbruk.fi/-/finlandssvenskar-i-norden> (hämtad 22. juni 2023)
2. Lindqvist, Yrsa. 2023. "I love my car" – berättelser om bilen. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland r.f. Hämtad från: <https://www.sls.fi/sv/blogg/i-love-my-car-berattelser-om-bilen> (hämtad 30. Juni 2023)
3. Nilsson, Per. 1993. *Ja må han le...Va?*. Rabén & Sjögren, s. 34-44

4. ZET. 2023. *Upute za korištenje Moj ZET aplikacije* (pdf format uputa). Hämtad från: [https://www.zet.hr/UserDocsImages/Prilozi/Fotografije/Aplikacija/Upute%20za%20gra%C4%91ane\\_m.ap%20\(1\).pdf?vel=944181](https://www.zet.hr/UserDocsImages/Prilozi/Fotografije/Aplikacija/Upute%20za%20gra%C4%91ane_m.ap%20(1).pdf?vel=944181) (hämtad 25. juni 2023)
5. Vlada Republike Hrvatske. 2021. *Plenković: Po BDP-u i zaposlenosti već smo nadmašili pretkriznu 2019.* Hämtad från <https://vlada.gov.hr/vijesti/plenkovic-po-bdp-u-i-zaposlenosti-vec-smo-nadmasili-pretkriznu-2019/33622> (hämtad 5. juli 2023)
6. Agencija za elektroničke medije. 2023. *Preporuke za zaštitu djece i sigurno korištenje elektroničkih medija.* Hämtad från: <https://www.medijskapismenost.hr/preporuke-za-zastitu-djece-i-sigurno-koristenje-elektronickih-medija/> (hämtad 25. Juli 2023)